

disputat, Hugoni vicissim septem quæstiones enucleandas proponit. Non video causam cur hanc epistolam integram non esse cum Edmundo Martene existimem, qui pag. 117 etiam initium epistolæ Hugonis ad Harigerum e ms. codice publicavit. *Dialogus cum Adelboldo*, quem ms. Gemblaci servari monuit Miræus ad Sigeberti c. 137, necdum quod sciam a quoquam in lucem datus est. Liber *De corpore et sanguine Domini* non Rabberto (Paschasio) oppositus est quem laudat et sequitur, sed Ratherio (vide *Oudinum*, II, 486) monacho Lobisiensi ac deinde Veronensi episcopo, cujus librum de eodem argumento memorat Sigebertus c. 127, diversum, ut puto, ab ejus epistola ad Patricium, quam edidit Dacherius t. XII Spicileg., p. 37 (edit. novæ tom. I, p. 375). Herigeri librum primus, sed sine auctoris nomine vulgavit Cellotius ad Historiæ Gotheschalci calcem, Paris 1655, fol. Primus Herigeri esse observavit Mabillonius tom. I Analect., pag. 211 (editionis novæ pag. 496. seq.), et in præf. ad Sæc. IV Benedictin., § 2 et 3. *Vita S. Landoaldi* archiepiscopi Sæc. VII, quam sub Notgeri episcopi Leodiensis nomine dedit Surius 19 Mart., cui ipsius etiam Nodgeri testimonio vindicat eam Vossius pag. 353 *De hist. Lat.* eamdem Henschenius tom. III. Martii, p. 35-42, cum notis exhibet scriptam jussu Nodgeri ab Herigero. Denique Herigero etiam asserit Mabillonius Sæc. III, Act. Sanctor. Benedicti, pag. 14, *Vitam S. Berlendis* virginis circa annum 700 in Brabantia, quam sine auctoris nomine dede-

rat Bollandus tomo primo Febr., 3, p. 378. Quæ in Catalogo librorum bibl. Leidensis an. 1674, 4, edito per Fridericum Spanhemium inter msta Legati Scaligerani, pag. 393, num. 31, memoratur *Ratio abaci secundum Heringerum*, eam in Catalogo ejusdem bibliothecæ quem longe locupletio n deinde an. 1716 fol. dedit Casimirus Oudinus, n invenio sed pag. 339. *Adolardi* philosophorum asseclæ ultimi, *Doctrinam sive Regulas abaci* *. Huic auctori reipsa ascribi librum de *ratione Abaci* probat testimonium Alberici in Chronico, qui hunc librum tribuit Herigero ad an. 900. *Herigeri habentur Regulæ numerorum super abacum Gerberti* Remensis archiepiscopi, dein Ravennatensis, tum Romani pontificis Silvestri II nomine.

Historia rei litterariæ Gallicanæ multascitu digna de scriptore hoc tradit. Principio quidem liber *De corpore et sanguine Domini* scriptus omnino est adversus Paschasium Radbertum; ita enim Sigebertus rotundis verbis affirmat. Insuper liber sub hoc nomine a Cellotio editus diversus omnino est ab hoc ipso opere ab Herigero confecto; nam iidem auctores Historiæ litterariæ Gallicanæ, tom. VI, p. 587, etc., non exigui momenti rationibus evicerunt Cellotianum opus sincerum esse Silvestri papæ II fetum. Ex quo fit ut Herigeri liber *De corpore et sanguine Domini* nondum lucem aspexerit. Vide eamdem Historiam litterariam tom. VII, pag. 201, ubi et quædam ejus poetica in honorem sanctorum et sanctæ Virginis indicantur.

HERIGERI ET ANSELMI GESTA

EPISCOPORUM TUNGRENSIUM, TRAJECTENSIIUM

ET

LEODINASIUM

EDENTE V. CL. RUDOLPHO KÖPKE PH. D.

(Ap. PERTZ *Monum. Germ. hist.*, Script. tom. VII, pag. 134.)

DE VITA ET SCRIPTIS HERIGERI ET ANSELMI DISQUISITIO.

Idem fere artem scribendæ historiæ quasi decurrere spatium quod regum et populorum res gestas, atque iisdem quæ illis insitæ et innatæ sunt legibus obtemperare, et sciunt omnes et ipsa rerum natura probat. Itaque cum ex omnium rerum conversione Carolorum regnum emersisset, una cum iis post claros illos Germanicarum gentium scriptores nati sunt Annales regum et imperatorum, quos sæculo XI haud contemnenda auctorum arte floruisse constat. Sed eodem tempore quo Germanorum imperium in-

gruente imperatorum et Romanorum pontificum discidio dilabi videretur, paulatim aliud rerum scribendarum genus incrementa capere coepit. Jam enim crebriores erant auctores in ecclesiasticis, ut ita dicam, componendis historiis, quibus et episcoporum et abbatum Vitas describerent; quod librorum genus eo magis invaluit apud clericos, quæ melius, communi Ecclesiæ vinculo conjuncti, episcopatus et monasteria suo quasi genie frui perspiciebant. Cujus rei primum exemplar cum Gesta ipsorum pon-

tificum Romanorum ob oculos hominum posita essent, eandemque viam Paulus Diaconus in Gestis episcoporum Metensium, scriptor Fontanellensis, et Bertarius Viridunensis præiissent, novum scriptorum agmen una cum Folcuino Lobiensi, Gestorum episcoporum Tungrensium, Trajectensium et Leodiensium, quæ jam edituri sumus, narratores Herigerus et Anselmus ducunt. Vix enim alia erat illo tempore episcopalis cathedra, quæ tot tantorumque clarorum rectorum nominibus et gloria qua Leodium fulgeret, ubi sanctum sanctus episcopus exciperet. Inter quos post S. Remaclum, Amandum, Lambertum duobus illis episcopis Notgero et Wazone, quorum admiratione ad scribendum Herigerus et Anselmus incitati sunt, præstantiori omnium virtutum laude qui excelleret nemo erat. Qui hanc quoque præ cæteris magnam gloriam consecuti sunt, ut ipsi non levi litterarum gustu imbuti, in Leodiensium scholis placidissimum parent Musis refugium. Qua in academia cum a magistris claris clariores discipuli eruditi essent atque edocti. Leodium magni auspicii nomine quasi Athenæ per totam Germaniam atque Galliam ita celebrari cœptum est, ut in tali disciplina prædicanda illius temporis scriptores sibi vix satisfacere possent (1).

(1) Adelmannus, adversarius ille Berengarii, et apud Leodienses post Wazonem scholasticus, in rhythmis alphabeticis de viris illustribus sui temporis hos habet versus :

*Legia magnarum quondam artium nutricula
Sub Wathone subque ipso, cujus sunt hæc rhythmica.*

Vid. Mabillon. Analecta vetera p. 382. Cum Herigeri et Anselmi librorum innumeris pæne locis Leodii nomen occurrat, Leodiumque est quasi theatrum quod habebant episcopi illi, ab animo impetrare non possum, quin accuratam illius urbis descriptionem laudesque silentio præteream quas plena manu fudit Anselmi æqualis Gozechinus, Leodiensis scholasticus. Scripsit vero paulo post mortem Liupoldi, Moguntini archiepiscopi a. 1060, cum munere se abdicasset ad Walcherum, Leodiensem itidem scholasticum, hæc : Mabillon. l. I. p. 438 : *Præter omnes tamen angulus ille mihi ridet, quem mater Legia forti virtutum robore nodosa, indigenis suis tam delectabilem quam jocundum exhibet. Ipsa enim, ut nosti, ex occidua sua parte non subitis collium clivis clementer erecta geminoque publici montis reflexu qui in dorso non multum audaci, quatuor regularis viæ gestat greges, ipsius inquam gemino reflexu molliter sinuata, sicut gallina pullos suos ita hæc filios suos, sub alas colligit, fovet et nutrit, et ad omne quod civile sit et moribus conducatur, informat et instruit; nec quidquam patitur deesse, quod vel copiam regere vel inopiam possit temperare. Allubescit quoque et alluit ad loci munimentum et copiarum supplementum non subitis allapsibus bicornis Mosa, fluminibus nostræ Belgicæ non immerito præferenda, quæ non solum civibus sed et indigenis terræ piscium copia fluit dapilis, variis mercium comæditibus habilis, omnique prorsus commoditatum genere conducibilis, excepto... quod si quando in convivium deorum cum nubigenis omnibus fratribus suis cumque Æolo rege et ventis suis intra palatium Junonis adsciscitur, dum longis laboribus exhausta, solito uberius Æolo propinante nives vel imbres adhibens, inebriata revertitur. Mosæ inundatione facete descripta, ita pergit : *Habent quoque suburbana nostra undique versum suave olentes hortos olerum et dulce rubentes lucos arborum, scilicet vineis**

Ex hac eadem schola sæculi decimi dimidio altero primus prodiit rerum Leodiensium scriptor Herigerus Lobiensis. Nam Lobiense quoque monasterium Jam Richarii Leodiensis episcopi temporibus (2) lætissimum fructus quem litteris allaturum erat auspiciis fecerat, ut nomina doctorum virorum in litterarum monumentis conservata docent et monumenta ipsa confirmant. Inter illos Fulcuinus Lobiensium abbas Scaminum habet et Theodinum viros « in litteris ediscendis opinatissimos (3), » Aletramnum suum decessorem, virum « eloquentem et undecunque doctissimum (3*), » et ante omnes quem omnium perspicacissimum fuisse prædicat Ratherium, Veronensem postea episcopum, quem multa ingenii operæ condidisse scimus. Si eodem fere tempore Fulcuinum abbatem libellum de abbatum Lobiensium gestis (4) aliosque Lobienses et Leodienses (5) Annales scripsisse memineris, illisque viris qui medio sæculo decimo inter discipulos, exeunte vero inter magistros clarebant Lobienses, Herigerum nostrum ascripseris, Notgeri tempora qui annis 971-1008 Leodiensium res moderabatur (6), litterarum laude sane non immerito celebrari vides. Inter quos viros haud ultimum locum tenet Herigerus, primo scholasticus, dein abbas Lobiensis (7),

*nostris brachiis aliis habilioribus sibi regionibus intendens, suprema vitium putamina et paucos inspergens thyrsos, extremam imposuit manum. His et hujusmodi multis commoditatibus Legia nostra ubertim ditata, adhuc habet multo potiora, hisque longe longeque præ eminentia. Denique ipsa flos Gallicæ tripartitæ et altera Athenæ nobiliter liberalium disciplinarum floret studiis, et — quod his præstantius est — egregie pollet observantia divinæ religionis adeo — quod pace ecclesiarum dixerim — ut, quantum ad litterarum studia, nihil de Platonis expetas Academia, quantum vero ad cultum religionis, nihil de Leonis desideres Roma. Et alio loco p. 444 idem Gozechinus scripsit : *A diebus domini Notgeri, nostræ urbis episcopi, eorum pontificum qui ei contemporales in ecclesia florebant præcipui, usque ad hæc quæ jam in miseria defluerunt duo lustra, misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt. Nunc autem, etc.* Vide quoque Nicolai Vitæ S. Lamberti c. 16, ap. Chapeville 1, 399.*

(2) A. 945, II, 20-22,

(3) C. 19.

(3*) C. 27

(4) Mon. SS. IV, 53.

(5) Annales Lobienses Mon. SS. II, 209 num Lobiis scripti sint, dubitari potest, Notgeri tempore scriptos esse c. a. 982 certum est. Leodienses Annales Mon. SS. IV, 9 ex parte c. a. 1000 confecti sunt, conf. a. 867, 872, postero tempore Lobienses Annales qui ibidem leguntur.

(6) II, 25-30.

(7) Multi sunt qui sive Ecclesiæ sive reilitterariæ historiæ operam navantes de Herigeri et Anselmi Vita et scriptis egerunt, alii uberius, alii brevius, prout libri consilium poscere videretur; qui vero dent in quo acquiescere possis sunt paucissimi; ex his Mabillon. in Annalibus ordin. Benedict. IV, 60 178 et auctores hist. litt. de France VII, 194-708-472-476 et hoc loco et sæpius nominandi sunt. Reliquorum mentionem fecisse satis est: Magdeburgensium Centuriarum auctores cont. x, c. 10; Possévimus in Apparatu sacro I, 86, 735; V. Andreas in Bibliotheca Belgica p. 149, 396; Sweertius, Athenæ Belgicæ p. 129, 340; Miræus, Bibliotheca ecclesiast.

quem maximo cum posteritatis fructu litteris docendis navasse operam probant discipulorum quos erudit clarissima nomina. Nam ad medium usque sæculum undecimum Herigeri et exemplum et præcepta sunt servata, cum felicissimum quod puero- rum animis injecerat semen in Olberto (8) claris- simo Gemblacensi abbate et in Wazone episcopo Leodiensi (9) exuberaret et ad lætissimas fruges perveniret.

Sed jam videamus quæ vitæ Herigeri apud alios scriptores relicta sint vestigia. Unum nobis traditum est testimonium non ita multo post illius tempora scriptum, quod, cum quasi firmum quæstionis præbeat fundamentum, in textum recipere non ab re fore opinor, verbaque ipsa, ne testis illius sententiam minus accurate repetam, proponenda videntur. Sunt autem anonymi scriptoris qui Folcuini librum ad posteriora tempora deduxit. Quod si non primum de Herigero testimonium, gravissimum saltem esse nemo non videt, nam quod paucis tantum verbis in libro De scriptoribus ecclesiasticis dedit Sigebertus, ni fallor, ex illo altero mutuatus est (10).

Post hunc (11) Herigerus substitutus est cujus virtutum dotes perscribere superfluum puto, cum apud exteros etiam et vita et scientia clarus exstitit. In tantum enim prædicto venerabili episcopo. Nothgero

p. 151, 156; Vossius, De Historicis Latinis II, 41; Oudin, Commentar. de scriptoribus eccles. antiquis II, 483, 610; Dupin, Nouvelle biblioth. des auteurs ecclésiast. VII, 51. IX, 109; Cave, scriptorum eccl. hist. litt. II, 112, 135; Pagi critica ad Baron. 1007; Spanheim, historia ecclésiast. Opp. II, 1, 1495; Olearius, scriptores ecclésiast. p. 60, 318; Fabricius et Mansi in biblioth. script. lat. med. et inf. ætatis I, 114, III, 189; Foppens biblioth. Belgica p. 65, 471; Berthollet, Histoire de Luxembourg I, 301; Ceillier, Histoire générale des auteurs sacrés XX, 54, 397; Hamberger zuverlässige Nachrichten III, 760, 821; Villenfagne, Mélanges pour servir à l'histoire de Liège 1783, quem librum non vidi; de Windt bibliothek der nederlandsche Geschiedschryvers I, 1, d. 19, 20.

(8) Gesta abbat. Gembl. Dachery II, 763: *In cœnobio Laubiensi a puero in disciplina monastica regulariter nutritus et in studiis scripturarum apprime eruditus, ex prospectu suæ indolis monstrabat qualis futurus esset. Hic ubi ex ore Herigeri Laubiensis abbatis viri sua tempore disertissimi aliquid de septem sapore artium bibit, sitim studii sui extinguere non potuit.*

(9) II, 30, 70. Olbertus Wazonis ab ipsis pueritiæ annis cœvus et collega appellatur. Gesta abb. Gembl. I. I. p. 766. De aliis Notgeri tempore Leodiensium disciplina eruditus cf. II, 29 inter quos Adelboldus Lobiensis clericus, dein Trajectensium episcopus, vid. Mon. SS. IV, 680.

(10) Etsi alios aliam sententiam amplexos esse video, tamen jejunum Sigeberti locum in libro De scriptoribus eccles. c. 137 esse fontem, ex quo Lobiensis anonymus uberiorem suam narrationem duxerit, utriusque auctoris verbis examinatis, haud facile mihi persuadebo. Chapeville, in præfatione ad Gesta epp. Leodiensium, illum scriptorem cui nostrum Lobiensis continuationis textum debemus c. a. 1160, vixisse jure affirmat, cf. Dachery II, 7; primam vero Fulcuini continuationem ap. Dachery II, 743-746; quam exscripsit ille, ipsis Sigeberti temporibus,

A charus et familiaris fuit, ut non solum in domesticis vel ecclesiasticis rebus, sed in palatinis quoque negotiis, quorum tunc temporis præcipuus erat executor (12), idem episcopus inter primos eum semper habuerit, nec in Lotharingia solum sed et in Italia, ubi Othoni II (13) adhuc puero regnum præparabat, ejus obsequiis et consiliis usus fuerit. Postquam vero abbas ordinatus est, construxit hoc oratorium ad occidentalem ecclesiæ plagam in honore Sancti Benedicti, quod ab eodem Nothgero episcopo dedicari fecit; et unde obsonium competens fratribus in die translationis ejusdem beati Benedicti omni in posterum tempore procuraretur, ejusdem episcopi auctoritate assignavit. Ornatum ecclesiasticum, cum adhuc monachus episcopali curiæ deserviret, et cum factus esset abbas, quantum adauxit, ipse quoque adnotare litteris curavit. Scripsit Gesta pontificum Leodiensium, scripsit metrico stilo vitam S. Ursuarii, scripsit ad Hugonem de quibusdam quæstionibus, et alia quædam quæ composuit, sed non exposuit. Scripsit sub sua Ælboni et persona Leodiensis clerici, postea Ultrajectensis episcopi, dialogum de dissonantia Ecclesiæ de Adventu Domini. Congessit etiam contra Ratbertum multa catholicorum Patrum scripta de corpore et sanguine Domini. Obiit in senectute bona, anno Dominicæ Incarnationis 1007, pridie Kal. Nov., sepultusque est

Olberto Leodiensi episcopo et Fulcardo abbate, litteris mandatam esse, minime affirmare vel conjicere ausim. Hæc sunt verba Sigeberti Gembl. c. 137 in Miræi bibl. eccl.: *Herigerus abbas Lobiensis litterali scientia clarus scripsit Gesta pontificum Leodiensium; scripsit metrico stilo laudabiliter Vitam S. Ursuarii; scripsit ad Hugonem epistolam de quibusdam quæstionibus; scripsit sub sua et Adelboldi episcopi persona dialogum de dissonantia ecclesiæ, de adventu Domini. Congessit etiam contra Ratbertum multa catholicorum Patrum scripta de corpore et sanguine Domini. Cui alterum illud Trithemii testimonium adjicere liceat ex libro De script. eccles. c. 306 in Fabricii biblioth. eccl.: *Herigerus abbas Lobiensis cœnobii, ordinis S. Benedicti in divinis Scripturis eruditissimus ut in secularibus litteris nobiliter doctus, carmine excellens et prosa. Cujus Berno abbas Augiensis meminit in libro quodam ad Aribonem Moguntinum archiepiscopum Scripsit dialogum insignem sub persona sui et Adelboldi clerici et monachi tunc Romæ existentis, postea episcopi Trajectensis, de dissonantia ecclesiæ librum I; Vitam S. Ursuarii metricè lib. I; ad Hugonem quæstionibus lib. I; de divinis officiis lib. I; Gesta episcoporum Lobiensium (leg. Leodiensium) lib. I; de corpore et sanguine Domini lib. I, et alia plura. Claruit sub Ottone imperatore tertio a. D. 990 Eadem iisdem fere verbis repetit Trithemius in Chronico Hirsaugiensi ad. a. 979, his additis: *Alia quoque nonnulla scripsisse dicitur quæ ad manus nostras non venerunt. Eum ne legisse quidem quæ in manus ejus venerint, satis docent quæ ibidem de Gestis temere scripsit: De gestis quorundam abbatum Lobiensium qui rezerunt episcopatum Leodiensem.***

(1) Fulcuinum, qui obiit a. 990 ineunte, ut videtur. Non Dacherii textum exscripsi, sed ex codicis Bruxellensis collatione quam instituit v. cl. Waitz eum proposui.

(12) Ante oculos videtur habuisse Ottonis III litteras ap. Chapeau I, 211.

(13) Imo Ottone tertio; est error librarii.

ante altare sancti Thomæ apostoli in ecclesia S. Ursamari, quod quidem altare, quod in die ejusdem apostoli ordinatus esset abbas, eidem apostolo construxerat. In honore etiam ejus duas antiphonas : O Thoma Didime et O Thoma apostole composuisse dicitur et hymnum de sancta Maria Virgine : Ave, per quam, et quædam alia. Fuere qui dixerint frigoreticos ad ejus tumulum sanatos : nos sicut de vitæ illius sanctitate non discredimus, ita et de sanctitatis remuneratione coram Sancto sanctorum illum gaudere non ambigimus.

Adumbratam quidem Herigeri imaginem satis bene tamen expressam auctorem ob oculos posuisse nemo neget. Virum vides et virtute at litterarum doctrina ornatum, inter Notgeri episcopi amicos receptum, non solis ecclesiasticis rebus deditum aut in monasterii umbra delitescens, sed in luce publica, in curia versantem ; etiam antequam abbatia munus aleptus in ampliorem et honorum et rerum gerendarum locum ascenderet. Paulo ante eum Romæ commoratum esse jam alias viri docti conjecerunt (14). Num vero hoc illo ipso tempore quo abbas eligeretur factum sit, vix dicere ausim ; sed non minus Lobensium Annalium auctoritate probari videtur Herigerum anno ante Fulcui obitum 989 Notgero in Italiam iter facturo comitem fuisse (15). In abbatis munere administrando eruditus eruditum virum excipiens, die 21 mensis Decemb. 990 (16) consecratus usque ad diem 31 mensis Octobris a. 1007 (17). Ottonis III et Henrici II imperatorum temporibus naviculæ suæ clavum strenua manu tenuit. Sed ipsorum Lobensium monachorum servata est ad Notgerum et Rothardum Cameracensem episcopum epistola, qua « jam dudum pastore viduati (18) » Herigerum, cum illo aptiorem invenire non possent, abbatem sibi petierunt. Legitur epistola illa in Chronico Cameracensium et Atrebutensium episcoporum ; hic verba tantum quæ præcipuum de Herigero judicium faciunt, proponam :

Ad quæ (10) utcumque affectanda nullum hoc tempore aptiorem invenire potuimus quam domum

(14) Histoire littéraire de France VII, 196.

(15) Ann. Lobens. Mon. SS. IV, 18 ad 989 : *Notkerus episcopus vadit Romam et II. eum eo. Littera. H. Herigeri, ut videtur, nominis loco posita non inuiterer, nisi continuatoris Lobensis narratio, num Herigerus Italiæ fines attigerit, omnem dubitationem eximeret.*

(16) Ann. Lobens. 990 I. I. *Obiit Fulcuius, substituitur Herigerus natali Domini.*

(17) Ann. Lobens. I. I.

(18) Quod interregnum annis 990 terminos non transgressum esse, fidem faciunt diserta verba scriptorum Lobensium ; aliorum sententiæ Gallia Christian. III, 84 refutatæ sunt in hist. litt. Franc. I. I.

(19) I, 105.

(20) Eum Merbeci natum esse, haud procul a Ninovia, satis ambiguo illo loco quem e miraculis S. Berlendis sibi petierunt auctores hist. litt. Franc. VII, 194 probari nequit. Neque constat num ipsa

A Herigerum, Verum Deo teste non secundum suam, sed secundum nostram æstimationem, ante annos multos et nobiscum socialiter ut fratrem conversatum, multisque emolumentis nobis proficuum, pluribus vero nostrorum magistri et educatoris strenue adimplentem officium. — In cujus electionem noveritis non deesse nostram unanimitatem, etc.

Cum tale munus regendi in se susciperet Herigerus, jam superasse eum mediam ætatem ex hoc apparet quod a. 1007 eum « in bona senectute » obiisse audimus, annoque 990 Lobenses monachi eum « ante annos multos » cum ipsis vixisse scribunt. Unde Herigerum ante annum 950 natum esse (10) sine ulla controversia statuere posse mihi videor. In his testimoniis de tempore quo monasterio præfuerit abbas subsistendum est, neque ex aliis qua ratione munera functus sit describere licet. Sed aliud est quod addam.

Quæ hucusque attulimus summam faciunt fidem haud vulgaris societatis vinculo Notgerum episcopum cum Lobensi abbate conjunctum fuisse, sed majorem quamdam necessitudinem inter utrumque intercessisse vel ex eo apparet quod posteri quid unus quid alter in litteris elaborarit non discernentes alteri alterius libros tribuerunt, et num unus an uterque communi consilio iisdem libris conscribendis operam suam navarit dubitarunt.

Cui quæstioni lucem afferri credo satis claram Notgeri episcopi litteris, quæ alii cuidam Herigeri opusculo, S. Landoaldi Vitæ, præfixæ sunt. Cum enim a. 954 apud Gandenses antiquior Vita S. Landoaldi et sociorum ejus, Hungaris irrumpentibus, cum aliis rebus flammis deperiisset, hoc damnum quoad possent reparaturi monachi, quæ de prioribus sanctorum illorum translationibus Saraberti, senis presbyteri, et aliorum memoria suppeditaret, collegerunt postero tempore, et a Notgero ut collecta in ordinem quasi redigeret et sua auctoritate confirmaret petierunt. Qui quomodo rogantibus satisfacerit, docent litteræ illæ XIII Kal. Jul. 980 datæ, quas in adnotatione apposuimus (21). Extrema sunt præ

Vita S. Berlendis ab Herigero conscripta sit ; de qua vide paulo infra.

D (21) Litteras quæ prologi loco Vitæ S. Landoaldi præfixæ sunt ex codice Gandensi, edidit Heuschenius Act. SS. Mart. III, 35 ; cfr. etiam quæ de eadem Vita Bollandus Act. SS. Febr. I, 369 dixit, et Surii Act. SS. II, 281. Notgeri vero litteræ sunt hæc : *Notgerus quem, etsi indignum sanctæ Mariæ sanctique Lamberti mancipium prædicant tamen episcopum, Womaro venerabili in Christo patri et fratribus Gandensibus omnibusque fidelibus quocumque locorum positus, hæc oculo non obliquo lecturis, perpetuitatem vitæ cælestis. Postulare imo exhortari facultatem nostræ modicitatis, patres reverendissimi, non dubitastis, ut ex mirabilibus sæculis omnibus et gentibus prædicandis nostrisque diebus, licet simus indigni, nobis quidem manifestatis, vobis insuper prærogatis, in translatione scilicet S. Landoaldi archipresbyteri et sociorum ejus revelatis, quia ex nostra elati diocesi, vestro, præordinante Deo, cesserunt juri ; de*

cæteris tenenda verba, quibus Notgerus se præter Gandensium narrationes nihil aliud dedisse confirmat, exceptis duntaxat iis quæ in episcopatu (22) nostro decerpta; hic schedulæ pro temporis ratione videbantur congruenter præponenda.» Sed in hoc uno loco subsistere non possumus, alter addendus est. Gandensis enim quidam monachus anonymus, quem translationi et elevationi S. Landoaldi a. 982 interfuisse oculatum testem narratio ipsa docet, eodem fere tempore quæ viderat litteris commendavit (23). Qui inter alia hæc de Herigero scripsit: *At vero dominus abbas. — Womarus (24) — tantis beneficiis visis, gratias omnipotenti Deo rependit; nec multo post inspirante Domino, pro cautela futurorum, et, quod verius est, pro majori gloria sanctorum, priores nostros supra designatos ad venerabilem episcopum Leodiensis Ecclesie mittere curavit, supplici precatu efflagitans, quatenus de translatorum sanctorum reliquiis quæque digna per clericos suos inquireret, et illis veritatem de iis omnibus remendicaret in scriptis, quod Domino donante extemplo completum est. Nam requisiti in synodo plena sacerdotes et clerici undique confluentes, quanta audierant et facta viderant de sanctis nostris miracula ore consono coram episcopo suo proferebant. Jubente itaque eodem eximio pontifice, ibidem miracula quæ divulgaverant sunt collecta et per dominum Heyngerum (25) didascalum ac musicæ artis peritum, breviter quidem, sed satis diserte ac luculento sermone descripta, nec*

*beamus, quantum ad nos usque, fama vulgante, potuit perferri, omnium imo vestræ petitioni satisfacere. Justa quidem petitio et digna exhortatio, quæ juxta quemdam sapientem, et de præsentis honestate propositi et de futuræ ætatis utilitate conjuncta est. Nisi enim gesta eorum incuria prædecessorum nostrorum deperissent, nobis hodieque sufficerent; sed quanta audivimus et cognovimus, ea et patres nostri narra-
verunt nobis, ea videlicet quæ adhuc nostra tenet memoria, rogatis scripta mandanda, ne itidem et nos damnemur a posteritate subsequutura. Positis ad hæc in ancipiti, quia præsulatum apud vos omnium artium artem constat et esse credi, suspensam mentem silentium librabat. illudque poeticum animum offendens, in silvam ne ligna feras, parum quid diffidentie importabat. Sed quia in culpa est animus qui se non effugit umquam, diffidentie torpor cessit, ex postulatio vestra invaluit, nisi quod celeritas, quæ juxta Socratem beneficium gratius facit, plus festinare quam res ex postulare nos compulit. Erat namque ante nos dictum «vires quas imperitia denegat, charitas subministrat,» et quia incepto tantum opus est, cetera res expediet. Igitur adorsi sumus, ne vestram auctoritatem defugere videremur. Præsumentem enim auctoritas datur, cum credit quem postulat præstare posse quod petitur, et scienti econtra parere æqualis est gloria cum imperante. Si quis autem forte futurus obtrektor obliquo hæc oculo non timuerit limare et odio obscuro morsu præsumpserit venenare, in ejus satisfactionem Jesum et sanctos angelos ejus judiciumque futurum testamur, nos parum hic aliud posse quam quæ aut a presbytero Sareberto id sancte jurante a vobisque — ut ipse retulit — fortiter per Deum et horum merita sanctorum obtestato audivimus, aut in scripto vestro nobis delato fideliter mandata reperimus, exceptis duntaxat iis quæ in episcopatu nostro decerpta, huic schedulæ pro temporis ra-*

A non et ipsius episcopi sunt auctoritate roborata, insuper sigilli sui impressione munita atque domino abbati ac omnibus fratribus Gandensibus fideliter missa.

Ex quibus hoc luce clarius apparet, Herigerum a. 989 scholasticum Lobiensem, musices artis peritum, S. Landoaldi vitam ex Gandensium schedis composuisse (26), Notgerum vero ei rerum argumenta et scribendi materiam dedisse, Vitæque ab illo vere et integre scriptæ sponsorem quasi factum esse. Dein, quod summi est momenti, illo tempore luci jam data fuisse gesta episcoporum Leodiensium, quæ ante a. 980 scripta esse statuendum est; ergo ab Herigero monacho minime abbate composita sunt, quod si quis Anselmi verbis in epistola ad Annonem archiepiscopum (27) innitatur conjicere possit. Non enim profecto video quid sibi velint illa Notgeri verba, ex episcopatu suo decerpta quædam in textum Vitæ S. Landoaldi se recepisse, nisi ea ad Herigeri episcoporum Historiam referenda esse cum Bollandi statuas (28). Quod re ipsa probatum vides, nam nonnulla ex Gestis episcoporum Tungrensium desumpta, in Vita S. Landoaldi iisdem fere verbis recurrunt. Ut hoc uno utar exemplo, epistolam ad Werinfridum abbatem Stabulensem, quæ Gestis præmissa est, in alteram illam ad Womarum Gandensem ex parte recepit Herigerus, sed ita recepit, ut hinc inde verba omitteret et orationem quasi in angustum deduceret (29).

C tione videbantur congruenter præponenda. Valet. Datum 13 Kal. Julii anno Dominicæ inc. 980, ind. 8, imperante domno Ottone post mortem patris anno 8, episcopatus nostri anno 9. Eandem epistolam legit et in suum usum vertit Joannes de Thielrode in Chronico S. Bavonis Gandensi c. 14, edit. Gandav. 1835.

(22) Ex episcopali nostro legitur in fragmento ejusdem epistolæ quod ex eodem codice Gandensi dederat Bollandus Act. SS. Febr. I, 369.

(23) Ex codicibus Gandensi et Corsendoncano historiam translationis S. Landoaldi una cum Vita in lucem edidit Henschen in Act. SS. Mart. I. I.; vide c. 15.

(24) Præfuit monasterio Gandensi a. 965-982. Ann. Gand. Mon. II, 188; idem ad quem dedit Notgerus litteras supralaudatas.

(25) Legendum esse Herigerum, vel sponte apparet et Chronicon Gandense docet, in quo eadem verba recurrent, ut dicit Henschen. I. I., desunt autem in altero Chron. Gandensi Mon. II, 188.

(26) Nihilominus Joannes de Thielrode in Chronico S. Bavonis c. 14 vitam S. Landoaldi Notgero ascripsit, ut haud pauci post eum rei litterariæ scriptores recentiores.

(27) In fronte libri Herigeri.

(28) In præfatione ad vitam S. Hadelini Act. SS. Febr. I, I. I.

(29) Gestorum quoque c. 41 in primum caput S. Landoaldi recepit auctor, sed ex libelli consilio omisit nonnulla. Ne speret aliquis fore ut tempore quo Gesta scripta sint nova quædam lux Werinfridi Stabulensis abbatis nomine afferatur; nam novæ exoriantur tenebræ. Primam Werinfridi abbatis mentionem deprehendimus in charta quadam Brunonis archiepiscopi Coloniensis a. 953 scripta apud Martene coll. ampl. II, 46; dein in litteris Everacri

Sed ne sic quidem enodata est difficultas illa quæ viros doctos satis vexavit (30), utrum ab Herigero ipso Gesta scripta sint, an potius Notgerum auctorem habeant. Nam in uno codice eoque satis antiquo S. Martini Leodiensis, de quo suo loco agemus, Notgeri non Herigeri Gestorum auctoris nomen legitur. Sed unde exorta est illa dubitatio de auctore, cum Anselmus, continuator Lobiensis et Sigebertus Herigero, minime Notgero, disertis verbis libellum nostrum ascriberent? Verum est, libri auctor modestius latere voluit; neque nomen neque locum quo scriberet posteris prodidit aut leviter tantum innuit, et nisi testibus supra laudatis constaret, librum a monacho Lobiensi conscriptum esse, vix erueres. Primam dubitationem attulit Vita S. Remacli, quam ut apud Anselmum Vitam Wazonis, dimidiam fere totius libelli partem complexam esse videmus (31). Surius enim eandem Vitam ex codice nescio quo peculiarem edidit (32) sub Notgeri nomine. Qua in re suo ingenio, ut solet, non indulsit; nam S. Remacli Vitam sine ulla ratione reliquarum Vitarum scriptam esse, et ipsa libri indolens docet et auctor in epistola ad Werinfridum præfationis loco præmissa fatetur. Stabulensis enim abbas, S. Remacli, sui et Leodiensium patroni, Vitam quam habemus antiquiorum (33), aridam et jejunam esse querens, ut Vitam sancto viro digniorem componeret auctorem exhortatus erat. Qui talem occasionem nactus Vitas reliquorum quoque episcoporum litteris mandavit, et ex iis uberiores illam S. Remacli seorsum edidit atque, ut ipsius verbo utar, excepit. Epistola vero illa, quæ in nostris codicibus et Notgeri et Werinfridi nominibus caret, in Surii codice talem in fronte præ se fert inscriptionem: *Notgerus quem etsi indignum Sanctæ Mariæ Sanctique Lamberti mancipium prædicant tamen episcopum. Werinfrido, Leodiensis episcopi et in tabulis Ottonum a. 961, 966, 974; ibid. II, 47-50. Sed jam hoc ipso anno 980 quo ad Werinfridum litteras dedit Notgerus, minime Werinfridum sed Ravengerum monasterio præfuisse docet Ottonis II privilegium die 4 Jun. conscriptum; Marten. II, 50. Nihilominus vero in bulla Gregorii V papæ iterum Werinfridi abbatis et dein iterum Ravengeri nomen recurrit; ib. II, 52. Cujus expediendæ difficultatis alii aliam viam inierunt: Mabillon. duos Werinfridos duosque Ravengeros monasterio præfuisse statuit Annal. ord. Ben. III, 616; eumque secuti sunt Martene et Durand coll. ampl. II, p. V; Roderique vero in libro, disceptationes de abbatibus abbatiarum Malmundarii et Stabulai Wirzib. 1728, f. Gregorii bullam suppositam esse probare atque catalogi msc. Stabulensium abbatum auctoritate efficere conatus est 2½ annos monasterium rexisse Werinfridum; cfr. p. 38, 120, quod cum litteris supralaudatis vix stare posse videtur. Res Stabulensium temporibus Werinfridi fuisse turbatas satis apparet ex loco quodam tabulæ Everacri episcopi a. 961, quem apponere juvat: *Qualiter abba Werinfridus cæterique fratres Stabulensis ecclesie nostram adeuntes mansuetudinem omnimodis expetierunt, quatenus propter diversos regni hujus multiplicesque persecutionis eventus aliquod civitatis nostræ satium, in quo e diversis partibus venientes confugium facerent, contulisset, etc. Anno vero 966 Ottonis I, privilegio Werinfrido redditum est monasterium. Vide quoque Fulcuini**

A venerabili in Christo Patri et consacerdoti, salutis æternæ subsidium. Quid igitur clarius? dicat aliquis; et litteras scripsit Notgerus et librum cui præfixæ sunt litteræ illæ. Sed non ita clarum illud; nam, ni fallor, Notgerus neque Gesta episcoporum neque Vitam S. Remacli, neque denique litteras scripsit. Ex ipsa libri auctoris persona scribere, quicumque litteras illas dedit, satis patet ex ipsis quibus usus est verbis (34). Sed sibi non constans est; uno loco ex illius persona qui auctorem ad scribendum impulerit loquitur his verbis: *Simulque visus es, ne dicam precari, sed potius exhortari ut eam* (Vitam S. Remacli) *nullo modo exemplari verum aliquanto lepidius mandarem polliri, tum quod gestorum illius aliunde sumptorum suppetat copia, tum quod temporum quorum diversitas nunc maxime scito opus est, ex chartulario vestro non desit notitia.* Quis, quæso, mandavit? Num idem qui librum conscripsit? Minime. Alius mandavit, alius conscripsit. Notgerum episcopum ut liber scriberetur mandasse, Herigerum scholasticum vero scripsisse, et Vitæ S. Landoaldi quod ob oculos habemus exemplum fidem facit et laudatorum testium auctoritas probat. Nisi forte quis difficultatem illam ita expedire malit, ut ipsa præfationis verba tenens, Notgerum alii S. Remacli Vitam scribendam reliquisse (35), reliquorum episcoporum Vitas ipsum composuisse conjiciat.

C Sed aliud est quod obstat. Si scribendi genus, quod in gestis deprehenditur, paulo accuratius examinaveris, ab alio epistolam ad Werinfridum, ab alio Vitam S. Remacli, ab alio reliqua conscripta esse haud facile tibi persuadebis. Cui ultima capita Vitæ S. Remacli legenti (36) non epistola illa in memoriam recurrat, aut quæ ex reliquorum episcoporum serie desumpta est Vita S. Joannis episcopi (37)? Non sane limatius scripsit auctor aut gesta abbat. Lobiens. c. 28.

(10) Chapeavillium in præfatione ad Gest. epp. Leod. Valerium Andream, Miræum, Bollandum Act. SS. Febr. 1, 369, auctores hist. litt. Franc. VII, 198, et reliquos quos supra nominavimus.

(31) I, 40-56.

(32) Acta SS. tom. V, 17.

(33) Act. SS. Septemb. tom. I; exeunte sæculo nono scripta est.

D (34) His loquenti formulis utitur: *Adorsus sum manus, ei muneri acquievi, hic labor qui susceptus est, gesta — collegi — porrexi, munus susceptum amicitie præsumptione, morsus timeo invidiæ, etc.*

(35) Tali sententiæ repugnare videntur Vitæ S. Remacli codices duo, Trevirensis et Sangallensis, in quorum fronte Notgeri auctoris nomen legitur; et in altero Sangallensi Notgerus presbyter ad S. Lambertum appellatur. Cui inscriptioni si fides haberi posset, Notgerus Vitam S. Remacli ante a. 972 scripsisset; sed cum eveheretur ad Leodiensium episcopatum apud ipsos Sangallenses erat præpositus, natione ipse Alemannus. Cfr. ann. Hildeshem. 1008 et infra II, 25. Obstant præterea quæ jam dicturi sumus de scribendi genere quod in Gestis deprehenditur, denique præfationis verba supralaudata mandarem polliri.

(36) I, 55, 56.

(37) I, 29-31. Eadem fere jam vidit Vossius de historicis Latinis II, 41.

cultiori stylo librum suum composuit. Est potius loquendi genus horridum et durum; est translationibus audax, et, quanquam liber veterum locis refertus est, haud raro ita obscurum ut interdum nescio quæ oracula te audire putes (38). Idem est dicendi genus in epistola, idem in Vita S. Remacli, idem in reliquis Vitis. Et si unus idemque est trium illorum auctor, quis scripsit alius nisi ille quem Anselmus, continuator Lobiensis, Sigebertus uno ore proferunt Herigerus? De Notgero apud illos ne verbum quidem. At unde tandem irrepsit in hunc librum Notgeri nomen? Una tantum via, ni fallor, inveniri potest, qua enodetur difficultas; est illa, quam persecutus est Chapeaville (39). Episcopi nomine et jussu Herigerus quasi scriba epistolam illam ad Werinfridum composuit, et ad episcoporum Gesta componenda Notgerum materiam rerum ex tabulario aliisque fontibus Herigero suppeditasse epistola ipsa docet. Neque ingenio plus justo indulisse mihi videor, si Herigerum eandem epistolam toti operi præfixisse conjiciam, ut amicum qui sibi scribendi auctor atque adjutor fuerat ornaret, gratique animi causa suum nomen latere maluisse credam. Itaque eandem fere originem ac Vita S. Landoaldi hic quoque liber duxit. Sed unum adhuc restat quod moneam. Gesta episcoporum usque ad Notgeri tempora esse deducta, litteræ ad Werinfridum disertis verbis probant (40); quam libri partem gravissimi momenti aut temporum invidia nobis præreptam aut oblivione jam esse obrutam vehementer dolerem, nisi eam ne scriptam quidem unquam esse mihi persuaderem. Opinati sunt alii (41) S. Remacli successorum Vitas fuisse inter ea quæ, ut dicit continuator Lobiensis, composuerit Herigerus, sed non exposuerit. Sed quid,

(38) Eleganter scribendi artem in docta quadam obscuritate positam esse probat Herigerus, in epistola ad Hugonem (de qua paulo infra) satis dilucide scripta, ap. Martene Thesaur. anecd. I. 117: *Minus de leporis urbanitate curavi, sciens eos qui ante nos de artibus scripsere ut tantum intelligerentur elaborasse, eloquentiam vero omnino neglexisse.* Eandem urbanitatem reliquos quoque scriptores sectatos esse, qui ex Leodiensium disciplina prodierint, ex ipsis libris Fulcuini, Ratherii, Everacli in epistola ad Notgerum, Notgeri, Adelboldi, Anselmi, Gozechini satis patet.

(39) In præfatione laudata. Eandem fere viam inierunt Andreas, Miræus et post eos Foppens; paulo aliter Bollandus, Oudinus, Lelong, Bibliothèque hist. de France, I, 584; Laguille, Histoire d'Alsace, p. 47; auctores Hist. litt. Franc., Ceillier, l. I. rem explicari posse opinati sunt, verum Gestorum auctorem fuisse Notgerum, qui quæ scripserit Herigero limanda, emendanda et edenda tradiderit. Idem fere quod de Herigero proposui, statuit Hirsch v, cl. de Sigeberto p. 85.

(40) *Et ne hic labor, qui te adhortante susceptus est, inferacis operis fiat, non ejus modo cujus meminimus sancti scilicet Remacli, verum cæterorum nostræ sedis pontificum tempora et gesta, quæ undecunque potuere conradi, ad nostra usque tempora collegi.*

(41) Bollandus, Act. SS. Febr. l. I. Hist. litt. de France, tom. VII, l. I.

PATROL. CXXXIX.

A quæso, Anselmus episcoporum Vitas ad Notgeri usque tempora sibi scribendas sumpserit, si eas ab Herigero scriptas esse compertum habuisset? quid in præfatione ab illo res episcoporum ad S. Remaculum usque litteris mandatas esse probe testatus fuerit? Nisi mavis, septuaginta annis post Herigerum librum illum penitus periisse et ex hominum memoria excidisse, hæc una tantum est via qua expediri posse videtur difficultas. Librum ad sua tempora deducendi consilium tam firmæ in Herigeri animo insedit, ut res tanquam peracta ab eo proponeretur, sed quominus revera ad finem perduceret auctor nescio qua temporum iniquitate impeditus est.

B Sed jam videamus quomodo ipso scribendi munere functus sit Herigerus, quibusque auxiliis instructus operi suo manum admoverit. Unum est quod in eo haud libenter desiderabis: quæ in rebus gerendis minister aut egerit aut viderit, omnino non scripsit, quæ ab aliis audierit paucissima. Qualem igitur ad historiam scribendam indolem attulerit, libro suo satis probare non potuit, alia itaque ex aliorum libris et litteris præsidia sibi paravit; inter quæ sanctorum Vitas, ut libelli argumentum postulabat, primum locum obtinere vides. Sunt vero auxilia ejus hæc: Eusebius in Chronico (42) ex versione Hieronymi, historiæ ecclesiasticæ, quo nomine Eusebii librum a Rufino Latine versum et ni fallor Sulpicii Severi historiam innuit (43), Jordanis (44), Geographi Ravennatis liber, ut videtur (45), Gesta Francorum (46), Einhardi Vita Caroli Magni (47), Bedæ liber de temporibus (48) et Martyrologium (49). passio SS. Petri et Pauli apostolorum (50). Vita sanctorum Eucharii,

(42) Quem cum ipse in epistola ad Hugonem ap. Martene l. I. testem faciat, quin eum in Gestorum capp. 3 et 4, etsi liberius secutus sit, dubitari nequit.

(43) I, 3, 4, 16.

(44) I, 17-19.

(45) I, 26.

(46) I, 26, 41, 57.

(47) I, 26.

(48) I, 17; laudatur ab eo in epistola ad Hugonem.

(49) Ex hoc enim, non ex ipso de S. Lupo hymno duos versus illos I, 21 sibi petiisse videtur.

(50) I, 3, 4. Quæ sit hæc Petri et Pauli apostolorum passio ambigi potest. Ex rebus ipsis quas illi libello debet Herigerus non esse eam passionem patet quæ sancti Lini nomine circumfertur, cujus duæ non bene inter se congruentes recensiones exstant in bibliotheca maxima Patrum I, 67 et in Act. SS. Jun. V, 424. Desiderantur enim nonnulla quæ apud Herigerum leguntur. Itaque alteram apostolorum passionem auctorem secutum esse conjiciam, cujus Marcello S. Petri discipulo falso suppositæ mentionem facit Sigebertus in libro De scriptor., eccles. c. 1, quamque ex codicibus Gladbacensi et Trevirensi in schedis suis habebant Bollandistæ. Hunc libellum bis in lucem editum a Nausea et Florentinio non vidi. Vid. Act. SS. l. I. p. 399.

Valerii et Materni (51), S. Servatii Gesta antiquissima (52), S. Lupi Trecentis Vita posterior (53),

(51) I, 5-14. Hoc modo de societatis vinculo statuendum esse, quo Herigerum et auctorem Vitæ sanctorum triumvirorum illorum conjunctos esse omnes vident, certo mihi persuasi. At re ipsa omnes, ni fallor, dubitationes remouentur. Herigerum suam de tribus illis sanctis viris narrationem non conflasse ex fontibus nescio quibus aut ex suo ingenio petiisse, repugnat enim ipsum quoque scribendi genus, sed Vitam quamdam Eucharii, Valerii et Materni ante oculos habuisse disertis verbis ipse testis est, in epistolæ ad Hugonem loco paulo intra afferendo, ubi hæc leguntur: *Locus quidam in Elisatia pago nomen habens Elegia concordat cum eorum (Eucharii, Valerii et Materni) historia.* Talemque librum in lucem jam fuisse editum antequam Herigerus Gestis episcoporum Tungrensium manum admovisset, fautorque ejus Notgerus in cathedram episcopalem ascendisset a. 972, luce clarius apparet ex paparum bullis quas de eadem re collegit Hontheim. Anno enim ineunte 969 talis libelli fama Romam pervenisse videtur. In litteris enim Joannis XIII pontificis maximi d. 22. Jan. 969 ad Theodericum Trevirensis archiep. datis, Honth. I, p. 305, hæc exstant verba: *Sicut etiam pridem audiendo imo et legendo comperit habuimus eandem ipsam (Trevirensis Ecclesiam) præ cæteris Galliarum ecclesiis christianæ religionis exordium catholicæque fidei prima rudimenta percipisse per sanctissimorum virorum Eucharii, Valerii et Materni et cæterorum evangelicam doctrinam, quos tempore suo prædictus beatissimus Petrus apostolus ordinavit et instruxit nec non illuc ad prædicandum direxit.* Aliud denique gravissimi momenti accedit argumentum. Egberti Trevirensis archiepiscopi temporibus, quem a. 975-993 sedisse seimus, Remigius abbas Mediolacensis, illo jubente, de tribus illis sanctis cantum composuit dulci et regulari modulatione, ut testatur Trithemius in Chronico Hirsaugiensi 122; hoc vero ipsis probatur codicibus, eundem de iisdem conscripsisse homilias, de quibus apud Hillarium hæc leguntur in libro quem contra Honthemium hac inscriptione edidit: *Vindiciæ historiæ Trevirensis de tribus primis Trevirorum episcopis, Euchario, Valerio et Materno, contra impactam recentius crisis.* Melis 1763. 4, p. 132: *Asseramus et nos in bibliotheca nostra grande homiliarum variorumque sermonum volumen in membrana. Fol. 15 et seqq. reperio homiliam hujus Remigii, abbatis Mediolacensis in natali sancti Eucharii primi Trev. episcopi.* Remigium vero eandem sanctorum Vitam exscripsisse quæ in Actis SS. Januar. II, 922 falso sub Golscheri nomine legitur, homiliarum fragmenta quæ dedit Hillarius satis probant; ex quibus unum apponere juvat, cod. fol. 18: *Qui (S. Eucharius) se lapidibus obruere tentantes aggredi non formidabat; sic enim Deo gratissimæ ipsius Vitæ continet textus, quod die quadam dum hanc urbem simul cum sociis intraret, ut salutis monita populo præberet, universæ multitudinis cætus super eum cæperit irruere, parans illum lapidum ictibus perimere. Verum autem Deo plenus cum sanctissimis sociis orationis arma prætendit, et omnes ita mirabili vigore constrinxit, ut unusquisque, secundum motus sui tenorem quo se paravit ad jaciendum lapidem, inflexibilibus tandiu staret, donec iterum precibus ad Dominum fuis præsul pius vigorem pristinum restitueret.* Verba typis insigniter expressa ad I, 8 recurrenti probant eandem Vitam et Remigii et Herigeri ducem fuisse; hunc vero illius homilias mutuatam esse nemo sane mihi persuadebit. Edidit Hillarius ipsam

(53) I, 26; quam sæculo ix exeunte scriptam edidit Boschius Act. SS. Jul. VII, 77. Et hic laud pauca de S. Servatio leguntur.

A Baudemundi Vita S. Amandi (54), Vitæ SS. Bavo- nis (55), Chlodulfi (55), S. Trudonis auctore Do-

quoque Vitam I. I, p. 146-159 ex codice S. Ghisleni, aliumque San Mathianum in manibus habuit p. 56 qui Bollandum epilogi illius, in quo innitebatur Honthemius, prius tantum dimidium dedisse docent. Hanc perorationem in pluribus codicibus desiderari Bollandus ipse testatur, magna itaque exoritur suspicio eam postea additam esse, nihilque de tempore quo scripta sit Vita inde elici potest. Sed una manet dubitatio: unde Herigerus sumpserit illa quæ 1, 5, 6 de triumviris leguntur et in Vita eorum desiderantur; amplior narratio illi Vitæ velut fundamento superstructa, in codice Herigeri fortasse legebatur. Inde a sæculo xvii usque ad nostra tempora, ne hoc silentio transeam, quæstio de Vita SS. Eucharii, Valerii et Materni viros doctos vexavit, vel ea causa quod illi S. Petri discipuli Gallis Christi fidem primi prædicasse traderentur. Herigerum in libro suo Vitam illam exscripsisse jam recte statuerunt Bollandus, l. I., Laguille, Histoire d'Alsace p. 47, Bertholet, Histoire de Luxembourg I, 113. 301, Hontheim, Historia Trevir. III, 995, de Marne in libello quem dilucide conscripsit hoc nomine: *Sur l'époque de la prédication de S. Materne*, in Appendice libri Histoire du comté de Namur II, 482, Perier in disquisitione de prædicati primum in Belgica Evangelii epocha n. 23, In Act. SS. Septemb. IV, 354, sqq. Contrariam sententiam amplexi sunt Oudinus in Commentario de scriptoribus eccles. antiq. II, 1136, Schopflin Alsatia illustrata I, 332 et nostris diebus vir cl. de Sybel in lepidissimo libro De tunica Domini fasc. II, 67. Contraque illos qui fabellas de primis illis Trevirorum et Tungrensium episcopis tueri conati sunt, Bucherium in disputatione historica de primis Tungrorum episcopis ap. Chapeavillium I, in Append. p. 16, Browerum Annal. Trevir I, 143, Gelenium de magnitudine Colonie I, 29, Fisenium Histor. Ecclesie Leodiene, I, 16, Laguille I. I., Foullonium in Historia Leodiensi I, 25; Bertholetum I. I., Hillarium I. I., Hartzhemium in dissertatione critica in Ghesquieri Act. SS. Belgii I, 53, docte et acute scripserunt Launoy in dissertatione de tempore quo primum in Gallis suscepta est Christi fides in Opp. II, 1, p. 72 sqq., qui Martialis, Memmii et aliorum sanctorum Vitas examinavit qui mortuos in vitam revocasse dicuntur, Calmet Histoire de Lorraine I, p. III, Longueval Histoire de l'Eglise Gallicane I, 50 dissert. prelim., Tillemont Mémoires pour servir à l'histoire eccles. IV, 499, Hontheim, Perier, Sollier Act. SS., Marne, Schopflin I. I., Grandidier Histoire d'Alsace I, 14. Librorum messem longe majorem de hac quæstione scriptorum, quos non vidi, præbent Hillarius p. 139-155 et Hartzheim I. I.

(52) Antiquissimæ Vitæ S. Servatii magnam partem ad verbum, ut videtur, servavit Herigerus, quæ aut periisse aut adhuc in bibliothecarum umbra delitescere videtur. Jam Henschen eam amissam esse dolebat in præfatione ad Vitam S. Servatii Act. SS. Mai. tom. III, sed eodem fere tempore Ruinart in editione s a Gregorii Turonensis jacturæ remedium his verbis indicavit in adnotatione ad II, 5; p. 52: *Occurrit mihi inter alios codices Corbienses, qui in nostram S. Germani bibliothecam advecti sunt, unus Merovingico caractere partim et partim Romano ab annis saltem 900 conscriptus, in quo tota hæc Gregorii narratio et quidem paulo prolixior continetur, sub S. Servatii Vitæ titulo. Et merito Gesta illa S. Servatii appellari antiquissima ex eo probatur, quod Gregorius Turonensis II, 5, et in libro De gloria con-*

(54) I, 32-39, 42.

(55) I, 6.

(56) I, 41.

nato (57), S. Remacli antiquior (58), S. Remigii Auctore Hincmaro (59), S. Lamberti auctore Stephano (60). Textum prout res postulare videbatur modo servavit ad verbum, ut Vitæ SS. Eucharii, Valerii, Materi, Jordanis, Baudemundi, modo liberius argumentum ex illis desumptum suo stylo prosecutus est. Sed aliorum quoque librorum mentio apud Herigerum occurrit, quos non in usum suum vertit, sed laudavit tantum. Multos historiographos, qui de Hunnis referebant, præter Jordanem habebat (61), Hilduini passionem S. Dionysii laudat in epistola ad Herinfridum, et ibidem se quamplurimas sanctorum Vitas ab aliis conscriptas legisse et scribendi rationem secum considerasse præbat. Hisce libris litteras tabulasque publicas adiecit Sigeberti et Childerici regum, episcoporum litteras (62), conciliorum canones (63); et ea quæ dixerit multis scriptis in Leodiensi et Stabulensi tabulario asservatis firmari posse alio loco testatus est (64). Sed neque illum fontem contempsit, qui ex populi vivido ingenio redundat, vulgarem qui in hominum ore versatur rumorem, quem in Vita S. Joannis ita descripsit: *Auditu tantum et relatione a majoribus et ætate provectoribus accepimus* (65), quemque alio loco ab incolis referentibus se excepisse confirmat et relationis famam vel antiquitatem vocat (66). Ipsas denique res quomodo se suis temporibus habuerint testes fecit (67).

His denique aliud accedit præsidium, quo, si ac-

ria confessorum c. 72, iis usus est, et ita quidem ut uno alterove loco cum Herigeri ad verbum consonet Gregorii textus. Quod jam vidit Henschen l. l., et nostris diebus confirmavit Haupt. v. cl. in libro *Zeitschrift für deutsches Alterthum* V. 73 sqq. Num antiquissima illa Vita inter eas sit quarum haud pauci codices annotantur in libro *Archiv. T. VII et VIII* (vide invicem) vix dicere ausim; in uno illo codice Parisiensi sæc. XIII, 5320 (*Archiv. VII, 59*) eam non servari, descriptione codicis quam Bethmanno v. cl. debemus, probatur; reliquæ Vitæ aut ex Herigeri libro manarunt (vid. *Archiv. VIII, 481*) aut cum miraculis S. Servatii quæ scripsit a 1088 Jocundus presbyter conjunctæ sunt. De miraculis illis, in quibus fabulatoris somnia proferri dicere non dubitavit Henschen, vid. ejus præfat. ad vit. S. Servat. c. 3, 4. Act. SS. l. I. Similem librum auctor Germanici carminis sæc. XII ex quem ex codice Viennensi edidit v. cl. Haupt in libro laudato, videtur secutus esse.

(57) I, 44, 45.

(58) I, 1, 41—54, 56.

(59) I, 1, 27, 41.

(60) I, 53.

(61) I, 17.

(62) I, 3, 46, 48, 54.

(63) I, 24.

(64) I, 1: *Ex cartulario vestro* (Stabulensi) *non desit noticia*. I, 41: *Multa etenim scripta ex eisdem rebus per multa annorum curricula a nobis possessis in utrarumque ecclesiarum adhuc retinentur archivis.*

(65) I, 29.

(66) I, 17, 46, et I, 48: *Sicut quilibet ab incolis candire valebit referentibus.*

(67) I, 30. *Testantur prædia ab eodem nostræ ecclæ collata a majoribus nostris et a nobis adhuc*

curatius examinaveris, Herigerum longe præ cæteris excelluisse non negabis; raram illis temporibus ex veterum et Patrum ecclesiasticorum scriptis sibi comparavit eruditionem; multa legit et secum cogitavit. Nam non primis tantum labris veteres attigit, sed ita, ut hoc verbo utar, in succum vertit, ut scribenti veterum sententias vel sua sponte memoria suppeditaret; non sane mediæ ævi Chronicon sed centonem quemdam interdum legere tibi videris (68). Eorumque excellit scriptorum notitia, quorum mentio rarius illo tempore deprehenditur. E veteribus occurrunt Cicero (69), Sallustius (70), Plinius (71), Terentius (72), Horatius (73), Virgilius (74), Tibullus (75), Persius (76), Martialis (77); quibus adde Hieronymum (78), Augustinum (79) et ex Christianis poetis Aratorem (80) et Prudentium (81). At alia quoque non deesse quæ superstiosam illam quæ in monasteriis florebat doctrinam redoleant, vix est quod mireris (82). Sed nihilominus a criticis exercendæ periculo in rebus ipsis scribendis minime auctor abhorruit. Miraculis fidem ipse non denegavit, tamen eos ex æqualibus suis sana sua mente refutat, qui suis ipsis temporibus miracula non fieri querebantur (83). Minime dubitat S. Servatii ex Salvatoris familia originem, quæ pietate fortasse Vitæ ejus ingesta sit, rejicere; et ingenui sane est animi illa quam profert confessio, melius esse ignorantiam verecunde fateri, quam irreverenter pro pietate mentiri (84)

C

possessa, I, 48: *Extat usque in præsens locus orationis ejus opere in rupe excissus.*

(68) I, 1, 55.

(69) Librum de Oratore et orationes in Catilinam legit, Tusculanas vero ante omnia in suum usum vertit, I, 1, 20, 55.

(70) I, 22, 55.

(71) *Historia natural.* I, 7.

(72) I, 1, 55.

(73) Odas, Sermones, Epistolas, Artem poeticam legit. I, 1, 55.

(74) I, 30, 55.

(75) I, 55.

(76) I, 29.

(77) I, 1.

(78) Epistolas contra Vigilantium et ad Ageruchiam; I, 7, 21.

D

(79) I, 2.

(80) *Historiam apostolorum*; I, 3.

(81) Librum Peristephanon I, 3. Sed ne his quidem quæ proposui veterum scriptorum nominibus in reconditoris Herigeri eruditionis recessus me penetrasse bene scio, nam et in epistola ad Herinfridum et in oratione S. Remacli I, 55, nonnulli relictis sunt loci, quos ex veterum scriptis ductos esse nemo non videt, unde vero desumpti sint non æque in aperto est. Quæ indaganda me peritioribus libenter relinquo. Sed unum est quod moncam. Taciti Germaniæ vestigium in Herigeri c. 7 deprehendisse sibi videbatur Bucher. ap. Chapeavillium I, app. p. 9 et nostris diebus Haupt v. cl. l. l.; sed ex Ægidii errore nata est illa lectio, quæ Tacitum redolere videbatur: in genuino Herigeri textu nihil tale occurrit.

82 Cfr. quæ I, 7, de origine nominum Metisi et Tulli urbium profert.

83 I, 26.

Itaque de antiquissimis Tungrensium rebus in tanta rerum obscuritate nihil certi proferri posse non uno loco libero ore fatetur (85). Quæ critices exercendæ ratio quo magis in aperto sit, alium ex epistola ejus ad Hugonem afferam locum, quo Herigerum, num primi illi Trevirorum episcopi Eucharis, Valerius et Maternus revera Evangelium prædicaturi a S. Petro missi sint, dubitantem videmus. En verba ejus (86) :

De nostris Treverensibus Eucharis, Valerio, Materno, qui dicuntur missi fuisse ab apostolo Petro, et locus quidam in Elisatio pago nomen habens Elegia concordat cum eorum historia, sed a passione beatri Petri, qui qui est annus 13 Neronis, qui (scilicet Petrus) si forte Eucharium, Valerium et Maternum Treveribus misit, ante aliquot annos passioni suæ hoc fecit, computantur anni 263 usque ad annum 25 Constantini, quando obiit sanctus Sylvester, cujus jussu Arelato facta est synodus, ubi legitur interfuisse sanctus Maternus, Agrippinæ episcopus, cum Maurino archidiacono suo, ubi et adfuit sanctus Agricius Treverorum episcopus.

At non in rebus tantum gestis hæsit, sed indolem earum et naturam perspicere conatus, altior se gerere spiritum gustuque quodam philosophico se imbutum esse in libro suo probat. Nam de mundo non æterno, ab æterno Deo creato, de libero hominis arbitrio cum providentia divina conciliando quæstiones enodare conatus est (87). Alioque loco quid intersit inter antiquitatem et recentiora tempora explicandum sibi suscepit, ita ut ex hac ipsa re historiæ scribendæ necessitatem derivet (88).

Jam ad Anselmi librum transirem, nisi pauca de reliquis Herigeri opusculis addenda esse arbitrarer, ne quid tam erudito viro detraxisse videar. Vidimus jam supra Gesta episcoporum eum non post a. 979,

(84) I, 20.

(85) I, 15 : *Qui quorum vel imperatorum vel consulum claruerint temporibus — nec a nobis lectoris alicujus requirat exactio.* I, 26 : *Incertum est, sicut et de multis aliarum legitur civitatum episcopis — quanta intercapedine ecclesia Tungrensium fuerit sine pontifice.* I, 43 : *Incompertum est drinde quanta temporis intercapedine plebs Trajectensium fuerit sine pastore, etc.*

(86) Martene et Durand Thes. anecdot. I, 117.

(87) I, 2, 40.

(88) I, 1.

(89) I, 21. Vitam S. Ursmari totam publici juris fecit cum aliis monumentis Lobiensibus a. 1628 Ægidius Waulde; librum ipsum non vidi. Carminis fragmentum, in quo eosdem versus deprehendimus qui leguntur I, 21, ex codice S. Vitoni Viridunensis edidit Mabillon Act. SS. sæc. III, 2; cui hæc inscripta esse verba testatur p. 557 : *In Christi nomine incipit Vita S. Ursmari confessoris atque pontificis, venerabilis Herigeri abbatis industria metrio hexametro honorifice composita.* Quæ verba postero tempore addita esse ex supradictis satis apparet. Alium ejusdem Vitæ codicem Gemblacensem in manibus habuit Henschenius, ex quo præter quosdam versus hoc carminis argumentum dedit, in quo Herigeri ingenium non desiderabis (Act. SS. April. II, 558) : *Proponit Herigerus lapsum angelorum, crea-*

A anno sequenti vero Vitam S. Landoaldi composuisse Quid versibus pangendis posses, in alio libro tentavit de Vita S. Ursmari hexametris conscripto, quem, antequam abbatis munus susciperet, edidit. Ex omnibus quæ habemus Herigeri opusculis, ni fallor, primum est compositum; nam in Gestis episcoporum versus quosdam ex illo transcripsit. Ipse enim auctor est *metricanus* ille quem de S. Servatio versus haud incongruos fecisse dicit (89).

Sed Herigerum non modo rebus gestis narrandis operam navasse, sed magnam suam eruditionem in illustrandas alias quæstiones contulisse, catalogi librorum ejus ostendunt et testes comprobant. Inter quos sane primum obtinet locum libellus ille qui inscribitur *Epistola Herigeri abbatis ad quendam Hugonem monachum* (90). Quam post a. 990 et ante a. 999 conscriptam esse; abbatis nomen Herigero datum et domni Gerberti mentio facta (91), summi pontificis nomine suppresso, mihi persuadent. Et jam proveciori ætate Herigerum illum tempore fuisse hæc quæ ibidem occurrunt verba docent : *Hæc, frater dilectissime, summatim breviterque, quia per memetipsum, infirmitate interpellante et oculorum acie jam caligante, scribere non potui.* Proposuerat enim Hugo ille quasdam de calculo chronologico quæstiones, quaque ratione cum Evangelii veritate Dionysii concilianda sit auctoritas (92). Quibus enodandis benigna eruditionis proferendæ occasionem nactus Herigerus, illud quod de se in Gestis episcoporum fecit judicium satis probavit. Nam Eusebium, Hieronymum (93), Augustinum, Fulgentium, Bedam, quos ipsis hominibus laudat, eruditionis suæ testes fecit. In calce demum epistolæ quæstionum ab Hugone propositarum quasi remunerationem septem chronologicas quæstiones illi solvendas reddit, quæ num ab illo expeditæ sint valde dubito. Tertiam quæstionem supra attulimus

tionem mundi et Adami, hujus lapsum reparationemque per Christi adventum et triumphum in cruce. Deinde progreditur ad Evangelium per apostolos et viros apostolicos annuntiatum orbi universo ac potissimum vicinis regionibus.

(90) Martene Thes. anecd. I, 112. Quem Hugonem eundem esse voluit Mabillon Ann. ord. B. IV, 317, quem a. 1033 apud Lobenses Herigeri successorem creatum esse scimus. Ann. Lob. Mon. SS. IV, 19. Hunc libellum illum esse cujus codicem in monasterio S. Lamberti Lætiensi servatum fuisse dicit Sanderus in Bibliotheca Belg. manuscript. II, 24; recte sine dubio viderunt auctores Hist. litt. Franc. VII, 207. Codex inscriptus erat : *Epistolæ responsio de cyclo paschali et ejusmodi contra Dionysium abbatem.*

(91) Martene Thes. I, 117.

(92) Martene et Durand Thesaur. anecdot. I, 117; Hugonis quoque litteras se legisse testantur quarum initium hoc est : *Domno abbati H. frater Hugo. Quod Beda et Dionysius in opusculis suis videntur diversa sentire, quod aliquando quoque plerosque confundit, vestro pelimus corrigi examine.*

(93) Inter alia hæc ibidem leguntur (Mart. I, 112.) : *Secundum chronicam Eusebii vel etiam Hieronymi, qui, nisi probasset, non ita transtulisset.*

et septimam æque ad res Leodienses spectantem A suo loco dabimus.

Alius liber, quem dialogum Herigeri et Adelboldi Trajectensium postero tempore episcopi fuisse scribunt, de Adventu Domini celebrando, temporum invidia nobis videtur esse præreptus. Quod vix mirandum, cum haud ita multo post Herigerum nondum in eam quæ optanda erat lucem prodiisset. Berno enim Augiensis abbas, qui eidem quæstioni operam dedit in pluribus libellis, hoc de illo libro testimonium fecit in epistola ad Aribonem archiepiscopum Moguntinum (94): *Sed et abbas Heriger, vir non parvæ auctoritatis, nostris temporibus proprium super hac re libellum composuit, in quo, ut asserunt qui illum legerunt, probabilibus argumentis eos convincit contra Patrum instituta agere, qui plus B quam quatuor Dominicos dies Adventus Domini celebrare contendunt.* Nec mathematicas disciplinas Herigerus a se alienas esse voluit; regulas enim de abaco conscripsit, de quibus Albericus Trium Fontium monachus hæc acerbe scripsit ad a. 990 (95): *Herigerus fil abbas Lobiensium septimus, scientia litterarum clarus, cujus habentur regulæ numerorum super abacum Gerberti. In multis nempe studebant antiqui quæ hodie habentur derisui.* Ejusdem libri codicem sæc. XII (96) Ratisbonæ in manibus habuit Pezsius, alium Lugduni Batavorum servari scribit Oudinus (97).

Quos enumeravimus libros revera ab Herigero conscriptos esse vel codices vel testes in dubium non vocandi probant; addamque unum, de cujus auctore aliam alii viri docti amplexi sunt sententiam. Est ille libellus, in quo, ut Lobiensis continuator habet, *congressit contra Radbertum multa catholicorum Patrum scripta de corpore et sanguine Domini, quem ab Herigero conscriptum esse cum Mabillonio persuasum habeo.* Post Cellotum, qui hunc librum primus edidit (98), in Gemblacensi codice

(94) Liber *Qualiter adventus Domini celebretur.* Pez. Thesaur. anecd. nov. IV, 2, p. 46; vide ibid. dissertationem isagogicam p. VII.

(95) Ed. Leibnitii p. 32.

(96) Est membr. 4, et hanc in fronte habet inscriptionem: *Incipiunt regulæ Herigeri in abacum.* Primos versus exscripsit Pezsius in Thes. anecd. noviss. I. dissert. isagog. p. xxxviii: *Si dividitur utique major per minorem, dividendus accipit denominationes aut ex toto dividendo, aut ex partibus, aut ex neutro; sed denominantur per differentias divisoris.* D

(97) Codex Lugdunensis fol. inscribitur: *Ratio abaci secundum divum Marigerum;* est msc. Scaligeri n. 31, vid. Oudin. II, 486.

(98) In Historia Gotteschalci Paris, 1655 fol. p. 541 sqq. ex codice mus. Sirmondi, in quo liber *De Eucharistia* nominatur; et post eum sub Gerberti nomine luci dedit Pez. Thes. anecd. nov. I, 2, p. 133 sqq.

(99-100) Act. SS. ord. Bened. sæc. VI, 2, p. 591 et p. XXI *De nomine et ætate anonymi Cellotiani.* Vid. quoque Mabillon. vetera Analecta p. 496; Annales ordinis Bened. IV, 178.

(101) In bibliotheca Siguiacensi ordinis Cisterciensis in archiepiscopatu Remensi; vide Oudini Comment. de scr. eccl. II, 486, qui etiam S. Martini

satis antiquo eundem deprehendit Mabillon, his verbis quæ omnem pellere videntur dubitationem inscriptum (99-100): *Dicta domni abbatis Herigeri de corpore et sanguine Domini;* cumque paulo post Lobiensem bibliothecam perscrutaretur, in vetusto librorum catalogo anno 1049 ascripta legit hæc verba: *Erigeri abbatis exaggerationem de corpore et sanguine Domini.* Alium denique codicem ejusdem libri Herigeri nomine inscriptum vidit Oudinus (101).

Probis hisce insisto testimoniis, neque eorum auctoritas convelli videtur a S. Geraldo abbate, qui Herigerum de illo argumento epistolam scripsisse dicit (102), neque moveor Gottwicensi codice a Pezio reperto (103), in quo idem liber sub Gerberti nomine legitur. Nam etsi ex ipso libro certum de auctore indicium peti non potest, tamen Herigeri et eruditionis et scribendi rationis vestigia deprehendisse mihi videor. Revera enim congressit auctor Patrum ecclesiasticorum locos de illo argumento, Eusebii, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Leonis, Hilarii, Cyrilli, Basilii, Fulgentii. Dialectica quæ ipse profert argumenta (104) eodem sacræ Scripturæ loco de mensura, pondere et numero innituntur, cui quasi fundamento primum caput Gestorum superstruxit. Hunc vero fuisse Herigera in libris conscribendis usum, ut quæ idonea viderentur ex uno in alterum librum transcriberet, jam supra vidimus (105) Omnia denique quæ in hoc opusculo congressit in hoc uno vertuntur, idque efficere volunt, ut Paschasii Radberti decreta (106) refellantur. Majorem dubitationem aliud opusculum afferre possit, quod Trithemius in Herigeri librorum catalogum hac inscriptione recepit: *De divinis officiis libri duo,* a continuatore Lobienti vero silentio prætermisum esse viri docti mirati sunt. At aut fallor aut minime hunc librum reticuit Lobiensis scriptor; eundem enim vel vidit Trithemius vel in mente habuit, de quo apud illum hæc leguntur: *Ornatum ecclesiasticum*

Lovaniensem codicem exstare testatur.

(102) In prologo Vitæ S. Adelhardi Corbei. Mabillon. Act. ord. Ben. sæc. IV, 345 hæc habet de Paschasio: *Hic autem qualis fuerit et quantis in quadam epistola testatur abbas Laubiensis Herigerus, qui eo tempore inter sapientes habebatur celeberrimus.* Erravit sine dubio Geraldus; Herigeri libellum commentationem, minime epistolam, fuisse et codex et catalogus Gemblacensis probant.

(103) Codex est sæculi XI; vide Pezii Thes. anecd. I, 2, p. LXIX. Geraldus quoque verba in auxilium vocavit Pezsius, cujus sententiam tuiti sunt auctores Hist. litt. Franc. VI, 587. VII, 201, Ceillier I. I. et Mansi in editione Fabricii III, 491; reliqui fere omnes Mabillonium secuti sunt.

(104) C. 7.

(105) Ex Gestis nonnullos locos epistolæ ad Werinfridum et c. 41 in Vitam S. Landoaldi recepit, alia repetiit in epistola ad Hugonem, vid. supra et I, 1, 16; ex Vita S. Ursuarii versus quosdam in Gesta transcripsit, vid. I, 21.

(106) Quod post Possevinum et Miræum repetierunt alii, non contra Radbertum sed contra RATHERIUM vel BERENGARIUM hunc librum composuisse Herigerum, nullo munitum est argumento, et refutatum ab Andrea bibl. Belg. I. I. et auctoribus Hist. litt. Franc. VII, 201.

cum adhuc monachus episcopali curiæ deserviret et cum factus esset abbas, quantum adauxit, ipse quoque litteris adnotare curavit (107).

Alii denique libri tam dubiæ sunt originis, ut de iis sententiam non feram, alii plane falso Herigero ascripti sunt. In illis Vitam S. Berlendis habeo, quam Mabillon, et post eum alii ab Herigero compositam esse conjecerunt (108). Sed una excepta prætatione, e Lobienſi quodam monacho cujus nomen H. littera insignitur conscripta, ne verbum quidem occurrit quod nostrum indicare videatur; neque tempus quo libellus ille in lucem prodierit accuratius definiri potest. Itaque eum Herigero pro certo minime tribuam. Haud aliter se habet S. Landelini Vita metrica typis nondum mandata, quam ejusdem auctoris esse hoc præsertim Mabillonio persuasit, quod eam, auctoris nomine suppresso, S. Ursmari Vitæ in eodem codice S. Vitoni annexam legerit (109). Quæ vix absolvenda est quæstio, nisi librum ipsum inspexeris. S. Hadelini denique Vita quam, cum in fronte ejus iterum recurat Herigeri præfatio ad Vitam S. Remacii, ab eodem scriptam esse nonnulli opinati sunt, non Herigeri est sed Notgeri episcopi (110). Quod et satis probavit Bollandus, et consenserunt reliqui (111).

Sed unum est quod, cum ad Herigerum potissimum spectet, in calce commentationis de abbate Lobienſi monere liceat. Præter illam cujus supra mentionem fecimus quæstionem de S. Materno ejusque successoribus, exorta erat alia quæ post Bucherium, qui

(107) Oudinus II, 486. Hunc librum Herigeri sibi deprehendisse videbatur in anonymi cujusdam sæc. x commentatione quæ sub Alcuini nomine falso ferebatur; cujus sententiam satis refutarunt auctores hist. litt. Franc. VII, 207.

(108) Primus eam ex Lobienſi, Merbecenſi aliisque codicibus, prætermisso prologo, edidit Bollandus Act. SS. Febr. I, 377, qui ob mentionem ducis Lotharingorum factam librum circa a. 1000 conscriptum esse statuit. Ex suo codice Mabillon in Act. SS. ord. Bened. sæc. III, 16 prologum repetiit, qui inscribitur: *Domino et amico suo Gerardo H. Lobienſium monachus ultimus*, ideoque exorta est quam apposuit Mabillon. conjectura, auctore, ut videtur. Herigero. Eadem sententia placuit quoque auctoribus hist. litt. Franc. VII, 194. Si revera Herigeri est liber, ante a. 990 ab eo conscriptus sit necesse est.

(109) Act. SS. ord. Bened. sæc. III, 2. p. 557. Mabillon. conjecturam suam vel hoc argumento confirmavit, quod in Vita S. Landelini eadem quæ in Vita S. Ursmari legitur origo nominis Crispianensis monasterii ab aquis crispantibus deducta recurat, quod revera Herigeri indolem prodere videtur. At in cod. Gemblacensi Vitæ S. Ursmari, quem vidit Henschen desideratur Vita S. Landelini; vide supra. Mabillonium secuti sunt auctores Hist. litt. Franc. VII, 202 et omnes fere quos nominavimus rei litterariæ scriptores.

(110) Notgeri nomen reticent Malmundariensis et Leodiensis codices, sed episcopum se esse auctor ipse his confirmat verbis c. 10. Act. SS. Febr. I, 368: *Hoc comperto qui tunc temporis præsul, cui nunc Deo annuente nomine, non — proh nefas! — merito famulamur, sedis auctoritate interminavit epi-*

in perscrutandis Tungrensium rebus antiquissimis primus viam critices prævit (112), viros doctos Leodienses sæc. xvii et xviii valde exercuit. Bella enim litteraria gesta sunt de serie episcoporum, de tempore quo cathedra Tungris Trajectum, Trajecto Leodium translata sit; ob summam vero Tungrensium et Trajectensium æmulationem maxima exarsit contentio de nomine episcopatus, num Tungrensis an Trajectensis appellatus sit. Episcoporum seriem ab Herigero ex vetustioribus catalogis populique memoria ductam (113) et litteris mandatam primus merito perrupit Bucherius, qui Tungrensem episcopatum ante S. Servatium existisse negavit, postque illum usque ad Chlodovei tempora oblivione fuisse obrutum, nihilque certi ante S. Amandum in rebus Tungrensibus deprehendi mira sane illis temporibus audacia statuere conatus est (114). Vera omnia et recta, at Leodiensibus acerbissima; quæ tamen viris doctis non adeo bilem moverant, quam altera illa Bucherii sententia, post S. Servatium episcopos illos nusquam Trajectenses, ubique Tungrenses appellari (115). Quod primum Godofredum Henschenium, hagiographorum antesignanum, ad arma vocavit, quia 1653 commentationem (116) uberrima doctrina conscripsit, qua Trajectensibus nomen episcopale vindicaret. Eadem iterum edita est 1688 Antwerpiae (117), eamque ab auctore recognitam post Henschenii mortem eodem anno in Acta sanctorum Papebrochius recepit (118). Cum in Bucherii partes præter alios Fisen (119) et Foullon (120), rerum

scopali. Leodiensem vero fuisse episcopum, villæ nomen in Leodiensi diœcesi sitæ c. 10 indicat. Alio loco laudatur ab auctore S. Remacii Vita: *in Vita ejus libro quisquis velit poterit reperire*. Omnis vero dubitatio vel eo pellitur, quod ex Herigeri Gestis c. 40 de S. Remaclo in præfationem Vitæ suæ S. Hadelini, dein capp. 43, 49 auctor mutuatus est.

(111) Cfr. Bollandi præfationem ad Vitam S. Hadelini l. I., cujus sententiam probarunt Mabill. Act. SS. ord. Bened. sæc. II, 1013, Hist. litt. Franc. VII, 214.

(112) Disputatio historica de primis Tungrorum seu Leodiensium episcopis, apud Chapeville t. I in appendice.

(113) Ut I, 29, in Vita Joannis episcopi, quam populi memoriæ se debere fatetur Herigerus, et vel hoc probavit, quod I, 38 Amandi fuisse decessorem Joannem dixerit, cujus nomen Baudemundus, auctor duo sæcula illo antiquior, proferre non potuit.

(114) L. I. p. 38, 47, 49. Vide Albericum de episcopis Tungrensibus, cujus verba, quæ ex fonte nescio quo duxit, apposuimus ad I, 27.

(115) p. 48.

(116) Diatriba de episcopis Tungrensibus, Antwerpiae 1653.

(117) Exegesis historica de episcopatu Tungrensi ac Trajectensi, apud Michaëlem Cnobarum.

(118) Acta SS. Mai. tom. VII, p. xviii.

(119) Sancta Legia Romanæ Ecclesiæ filia, sive Historiarum Ecclesiæ Leodiensis partes duæ, Leodii 1696, fol.

(120) In Vindiciis Ecclesiæ Tungrensis, Leod. 1653 ei in Historia Leodiensis per episcoporum et principum seriem digesta, fol. 2 Voll.

Leodiensium scriptores, ivissent, alique Henschenii sententiam tuiti essent (121), singulare denique litterarium certamen inierunt liber baro de Crassier, Leodiensis tunc principis episcopi consiliarius, qui Henschenium aggressus erat a. 1738 (122), et Petrus Dolmans, e societate Jesu (123), quibus accedit a. 1743 Bertholet (124) et a. 1754 de Marne (125); sententias denuo ad examen vocavit Josephus Ghesquier a. 1783 (126). Non uno igitur sæculo tantum bellum ad finem perducere potuit. Quæ omnia sexcenties sane ab illis repetita neque hoc loco neque in adnotationibus aut probare aut refellere in animo est.

Quibus enim in tenebris jacerent Tungrensium res antiquissimæ jam sæculo exeunte decimo bene perspexit Herigerus, neque aperte indicare dubitavit, tria esse satis obscura episcoporum intervalla, post S. Maternum, post S. Servatium et ante S. Amandum (127); quæ libera inscitiae confessio a nobis octo sæculis post viventibus nunquam sane refutari potest, neque, aliis præsiidiis deficientibus, Herigeri testimonium excedere licet (128). Ipsas vero doctorum virorum adeat commentationes qui argumenta eorum ad normam vocare velit. Hoc unum quod Henschen et Dolmans jam recte observarunt hoc loco repetere juvat, Leodienses episcopos vel eo tempore in tabulis publicis appellari Tungrenses

(121) Laurentius Ludovici, Michael Seneschal, Jacobus Platel, in Duacensi academia professores theologiæ de eadem sententiam tulerunt, eamque suis nominibus subscriptam miserunt Henschenio. vid. Exeges. historic. c. 26.

(122) Brevis elucidatio quæstionis Jesuiticæ (ita sine dubio appellata quia omnes pene decertantes ordinis erant Jesuitici) de prætenso episcopatu Trajectensi ad Mosam.

(123) Observationes apologeticæ pro episcopatu Trajectensi ad Mosam, Antwerpiae 1741. Cui libro alium opposuit Crassier: Additamentum ad brevem elucidationem; respondit Dolmans in libello: Observationes alteræ pro episcopatu Trajectensi ad Mosam. 1742.

(124) Dissertation sur le prétendu évêché de Maestricht, in Histoire de Luxembourg VI, 313.

(125) Dissertation sur le siège épiscopal de Maestricht, in Histoire du comté de Namur II, 534.

(126) Acta sanctorum Belgii selecta, Bruxellis 1783, 4; qui illos libros ex parte recudentos curavit t. I, 221, sqq. Cfr, quoque Essais historiques sur le département de la Meuse inférieure p. 184, 1803.

(127) I, 15, 26, 43; vide supra.

(128) Paucissima erant quæ tria sæcula post Herigerum Ægidius de episcopis quorum sola nomina ille tradidit, adderet; pene nihil habet nisi jejuna elogia. Primus vero, ni fallor, posterioris ævi scriptoribus superstitionis viam prævit Joannes de Warnans, de quo paulo infra agemus, Herigeri et Anselmi continuator sæculi xiv, cujus codicem legit Bucher. l. I., p. 19, qui hæc de eo exscripsit: *Is in Valentino nono Tungrorum pontifice ita scribit: Scire se Herigerum octo priorum episcoporum S. Materni successorum non signasse annos, quod eorum gesta omnia Hunnorum persecutionibus interierint. Se tamen Joannem aliter sentire, credereque Tungris tranquillam semper pacem regnasse, dum aliæ Gal-larum ecclesiarum persecutionum procellis quaterentur:*

A cum per tria jam sæcula Leodii cathedra fixa esset (129).

Jam transeamus ad alteram Gestorum partem septuaginta annis post libro Herigeri ab Anselmo subjunctam, cui testi oculato ob res gestas ad sua usque tempora deductas haud parva videtur gratia habenda. Sed est quod in utroque auctore desideres. De Herigero, quem erudissimum fuisse multi testes probant, merito dolebamus tantum talemque virum non majus ingenii sui monumentum in rebus scribendis condidisse; Vitam Anselmi, qui historiæ magnum fructum afferens opus reliquit, longe paucioribus quam optes testibus munitam esse non immerito dolemus. Pauca tantum sunt quæ apud alios de eo leguntur; nonnulla de Vita sua etsi haud plena manu in libro ipse posteris tradidit. Primum quod habemus testimonium est æqualis Anselmo cujusdam auctoris in Vita S. Theodorici Andagienensis. Quem si audis, erat *vir nobilis genere, sed nobilior moribus et ecclesiastica religione* (130); et alio loco legimus Theodericum in Terram Sanctam profecturum Theoduinum episcopum Leodiensem forte fortuna Romæ obviam habuisse, *et cum eo plures amicorum suorum, inter quos Anselmum S. Lamberti canonicum pro ingenii claritudine et morum nobilitate jam a puero in amicitiam sibi familiarissimum* (131). Leodiensium Musarum se fuisse inuti-

quin patius religionem adeo floruisse, ut inibi insurrexerint 72 congregationes, prout credimus, inquit, religionum et ordinum seu ecclesiarum. Unde nec verum esse quod omnia priorum episcoporum gesta perierint.

(129) Walcandus *Tungrensium episcopus* appellatur in tabula Ludovici Pii a. 831 ap. Chapeaville I, 154; Franco *Lamberti ecclesiarum Tungrensium vel Leodensis episcopus* in fabula Caroli Crassi a. 884, ib. I, 161; idemque in alia Zuenteboldi ib. I, 162: *S. Lamberti Ecclesiarum in Leodio constitutæ episcopus* a. 898; *Tungrensium Ecclesiarum* bona a. 908 a Ludovico confirmantur, ib. I, 167; Stephanus *venerabilis Tungrorum episcopus* in litteris Caroli Simplicis a. 915, ib. I, 169. *Leodicensis sedes* occurrit in privilegio Ottonis I a. 949, ib. I, 175; *episcopus Leodiensium* Notkerus apud Ottonem II, 981, ib. I, 209; Notkerus *Tungrensium vel Leodiensium episcopus* a. 985 apud Ottonem III., ib. I, 215; itemque in alio privilegio, I, 211; Notkerus *Leodiensium episcopus* a. 997, ib. I, 210; Notkerus *Tungrensium seu Leodiensium episcopus* a. 1006, I, 212, apud Heinricum II; Baldericus *Leodiensis episcopus* in duabus tabulis a. 1008, I, 224, 225; Durandus *Leodiensis episcopus* a. 1024 apud Conradum II, ib. I, 263; Nithardus *Leodiensis* a. 1040 apud Heinricum III, ib. I, 279. In concilio Tullensi subscripsit Franco episcopus *Tungrensium*, in Ingelhemensi Farabertus *Tungrensium*, Stephanus *Tungrorum episcopus* Vitam suam S. Lamberti misit ad Herimannum archiepiscopum Coloniensem. Chapeaville I, 331. Everaclus a. 961 S. Lamberti *Ecclesiarum Leodiensium* se appellat episcopum; Martene et Durand ampl. coll. II, 57. At hoc quoque alteri sententiæ dandum est Trajectensium episcoporum nomen sexcenties occurrere apud illius temporis scriptores.

(130) C. 16. Mabillon, Act. SS. ord. Bened. sæc. vi, 557.

(131) c. 15. I. I.

lem alumnum ipse testatur (132), quod modestius quam verius dictum esse opus quod posteris reliquit luce clarius ostendit. Quo tempore natus sit nos satis constat; extremis vero Notgeri annis aut paulo post-ejus obitum propriam lucem eum accepisse, vel inde conjiciam, quod nonnullos viros illius episcopi temporibus excultos se vidisse Anselmus confirmat (133). Ex sacro fonte baptismatis, ut patet ex alio Gestorum (134) loco, ab Ida abbatissa monasterii S. Cæcilie apud Colonienses susceptus est. Dein in Lamberti canonicorum numerum receptus (135), primum in Wazonis familiaritatem et amicitiam interiori pervenit (136), neque minus Theoduini successoris ejus consuetudine usus est. Quem cum a. 1053 (137) Romam profectum comitatus esset, Romæ Theodericum, Lobiensem tunc monachum sibi que amicissimum, a consilio avertit quod non sine summo vitæ periculo exsequendum ceperat vir religiosus, itineris Hierosolymam faciendi, secumque eum in patriam abduxit. Quem virum paucis annis post 1055, cum ad decani honorem ipse electus summa in rebus administrandis vigeret auctoritate, post Adelardi abbatis mortem S. Huberti Andaginensis monasterio præficiendum curavit (138). Sequentis anni mense Martio Anno Coloniensis archiepiscopus consecratus est (139), ad quem eodem anno litteras illas, quibus librum de Gestis episcoporum Leodiensium ei dicaret, Anselmus conscripsit. Ante a. 1052 auctorem librum illum non absolvisse, hæreticorum mentio fidem facit qui a. 1051 in Nativitate Domini Goslarie capitis damnati sunt (140). Annorum igitur 1052 et 1056 terminis tempus quo Gesta litteris mandata sint certo circumscribi posse, nemo negabit; quod num ante iter Romanum a. 1053 an postea factum sit, argumentis ex libro ipso petitis ad liquidum perducere nequit. Sed ante a. 1053 eum scriptum esse hac ipsa re probari posse conjiciat aliquis, cum in libro ipso nulla Romani itineris mentio fiat. Quo anno mortuus sit Anselmus a nemine quod sciam posteris traditum est; sed sunt quædam argumenta quæ ipso anno 1056 eum obiisse persuadere mihi videantur quibus num alii quoque fidem habere velint ex infra dicendis patebit.

(132) II, 74: *O ducis nutricula, in cujus gremis ego inter tot veræ philosophiæ tyrones solus inutilis vernula coalui!*

(133) II, 30.

(134) Procem. lib. II, Quibus annis Ido munere suo functa sit, frustra quæsi.

(135) Quod sibi finxerunt reilitterariæ scriptores supralaudati Anselmum fuisse decanum Namurcensem, commentum est quod alter ab altero bona fide excepit.

(136) II, 51, 52, 67, 68.

(137) Romam nuntiatur, ut in Vita S. Theodorici I. I, legimus, Hogonem Lobiensem abbatem mortuum esse, eique successisse Adelardum, quod a. 1053 factum esse testantur annal. Lobiens. Mon. SS. IV, 20.

(138) Vita S. Theodorici c. 16, Historia S. Huberti Andaginensis ap. Martene et Durand. ampliss.

A Testimoniis de auctoris Vita propositis aperte indicasse mihi videor, Gestorum partem alteram Anselmo tribuere me non dubitare. Aliis vero dubitatione non ita libera illa quæstio visa est. Nam nescio quo fato factum est ut hujus quoque libri origo eadem fere ac prioris Gestorum partis auctor obscuritate prematur. Num illa ab Herigero ac Notgero conscripta esset, erat dubitatio; utrum posterior Anselmum an Alexandrum canonicum auctorem habeat exorta est quæstio post Martenium et Durandum. Hi enim primi genuinum libri textum ex codice suo Andaginensi restituentes, neminem adhuc verum Herigerum verumque Anselmum vidisse docuerunt et Alexandrum illum ex umbrasua protraxerunt (141). Sed jam videndum quomodo difficultas expediri possit. Versatur enim in uno loco proœmii libri secundi, quem ita ex suo codice dederunt editores: *Deinceps quæ sequuntur jussu priorum loci istius anno Dom. Inc. 1056 ex alterius opusculi libello, quem quidam ex canonicis S. Lamberti Alexander nomine composuit, monitu Idæ venerabilis abbatissæ, quæ regebat monasterium sanctæ Cæcilie virginis in Colonia, huic operi sunt annexa* (142). Itaque minime Anselmus, qui hæc verba conscripsisse putatur; Alexander verus est libri auctor, si hoc uno codice stare velis. Quam vero sententiam non ita firmam esse ut convelli nequeat, qui nostræ editioni substructi sunt codices probant. Verum est in uno quoque ex tribus nostris codicibus, et quidem recentissimo Hagensi sæc. XIII, Alexandri nomen legi, sed haud magna ei tribuenda auctoritas, et, ni fallor, idem est ille codex quem Martene et Durand ipsi secuti sunt, quod suo loco probare conabor. Longe vero aliter se habent reliqui duo codices, quorum Guelferbytanus ipso sæc. XI non ita multo post Anselmum exaratus est. In neutro enim aut Anselmi aut Alexandri nomen litteris expressum legitur, sed hic quoque auctor modestius nomen suum latere voluit, laudatoque loco canonicus ille sancti Lamberti sola littera A indicatur. Neque aliter in epistola ad Annonem sui mentionem fecit auctor ac solis his verbis: *Domno Annoni — presbiterorum infimus A., etc.* Jam igitur summa exoritur suspicio, cum uno illo loco nitatur Alexander, ne sciolus quidam

D

coll. IV; 923.

(139) Lamberti Annales 1056.

(140) II, 64. Herimanni Augiensis chron. 1051.

(141) Martene et Durand ampl. coll. IV, 836:

Cum tamen Leodii bibliothecam clarissimi viri domini baronis de Crassier perlustrarem, incidit in manus nostras antiquus codex Andaginensis monasterii S. Huberti ante sexcentos annos exaratus, lucubrations continens Harigeri et Anselmi, quem diligenter cum editione illa collatum, non modo diversum in multis deprehendimus sed multo ampliorem. — Animadvertimus præterea Alexandrum Leodiensem S. Lamberti canonicum, delibatis ex Harigeri opere primorum episcoporum gestis, subsequentium post S. Remactum antistitem acta scriptis commendasse, etc.

(142) L. I., p. 843. Chapeaville loco Alexandri nominis legit Anselmus,

librarius qui verum auctoris nomen ignoraret, falsum ingenio proprio indulgens in textum receperit. Hoc uno argumento remota esset difficultas, nisi alio quodam loco augeri et quasi recrudescere videretur.

Certissima enim in libro ipso vestigia deprehenduntur duos post Herigerum de gestis episcoporum Leodiensium libros scriptos esse, quorum unum Anselmo, alterum Alexandro tribuere viris doctis placuit (143). Ille nim A. presbyter, quem supra audivimus confitentem alteram partem libri ex Alexandri opusculo se hausisse, in epistola ad Annonem disertis verbis hæc testatur: *Horum quidem pars prior ab Herigero Lobiensis cænobii abbate absque capitulis est conscripta, cui nos capitula prænotantes, nostram cum capitulis suis elucubratiunculam coaptare studuimus. Et cum illa superior Gesta eorumdem pontificum a primo usque ad vicesimum septimum scilicet a sancto Materno usque ad sanctum Remaclum, digesserit, nos quoque nostrum opus, quod precatu domnæ Idæ abbatissæ conscripseramus, decapitantes, ne eadem replicando fastidium legenti faceremus, a beato Theodardo incepimus et ordinem episcoporum usque ad domnum Wazonem, quem quinquagesimum secundum esse constat, prosecuti sumus, nihil ponentes nisi quod aut legimus aut certa fidelium personarum relatione didicimus, aut certe ipsi præsentibus vidimus et audivimus.* Itaque ipse quoque A. presbyter antiquissimas Leodiensium res conscripsit, sed in Herigeri favorem primam sui libri partem suppressit. Hisce duobus scriptoribus in præfatione Gestorum libro secundo præfixa, tertius quidam accedit, si codicem Hagensem et Martenium sequeris, Alexander. Ex qua præfatione loco supra laudato hæc verba addere juvat: *Et priorem quidem ejusdem opusculi sui partem ex præsentibus 27 episcoporum Gestis (i. e. Herigeri, quæ ibidem superius volumen Gestorum appellantur) se compilasse non est confusus confiteri (scil. auctor alterius opusculi, i. e. Alexander) ita dicendo. Jam sequitur præfationis ad eandem Idam abbatissam particula his verbis (144): Ex pontificum Tungrensium Gestis, quæ a sancto Materno usque ad sanctum Remaclum sunt porrecta, placuit quasi ex florigera prati amenitate decerptum de diversis floribus texere sertum. Cui deinceps anne-*

(143) Martene et Durand IV, 838. Histoire litt. Franc. VII, 472 sqq.

(144) Idæ nomen in hoc præfationis fragmento non occurrit, quin vero illa sit Christi sponsa ad quam scripta est epistola, nemini dubium erit, disertisque verbis in præfationis parte prioris confirmatur.

(145) Quomodo enodarent has tricas haud felici conatu tentarunt Martene et Durand editores, neque sane explicanda illa difficultas, si uno Hagensi codice innitantur. Primum hanc protulerunt opinionem, Alexandrum defuncto Wazone a 1048, calamo statim manum admovisse, ut Leodiensium pontificum gesta conscriberet, eoque paulo post vivis erepto, Anselmum Alexandri opus contractum Annoni

actere studuimus quæ de posterioribus sparsim aut legimus aut certa antiquorum relatione didicimus et breviario quodam nomina singulorum cum paucis quorundam ipsorum Gestis usque ad domnum Wazonem perstrinximus. Itaque una particula illa epistolæ ad Idam abbatissam ea ipsius Alexandri libro temporum iniquitati erepta videri possit, reliquum opus compilator, quicumque est ille, A., in usum suum vertit. Alteram enim libri partem, qua priorum 27 episcoporum Gesta secundum Herigerum litteris Alexander quoque mandaverat, se recidisse compilator his verbis testatus est: *Quæ cum ita sint, nos quoque non inconvenienter ejusdem opusculi capite sublato, ut inoffenso pede servare possimus ordinem Gestorum pontificalium, a successore sancti Remacli, beato videlicet Theodardo, novum ingrediamur exordium.* Ex quibus hoc elucere videtur, compilatorem intactum nobis servasse Alexandri librum, uno exordio ad S. Theodardum usque sublato, quod ni fallor confirmant quoque verba supra laudata: *quæ sequuntur ex alterius opusculi libello — huic operi sunt annexa.* Sed in memoriam revocemus quid de suis temporibus deque sua auctoritate in epistola ad Annonem A. ille testatus sit, Quæ præsens audierit, quæ præsens viderit posteris de Wazone tradidit. Num credendum virum qui rebus ipsis gerendis vel testis oculatus vel minister et adjutor interfuerit easdem res scribentem de suo plane nihil dedisse, sed alius cujusdam librum ad verbum exscripsisse? Num credendum eum aliud pollicitum, aliud revera proferentem, turpiter mentitum esse? Et quid de altero illo auctore statuamus (145)? Non minus aperte Alexander in præfatione ad Idam docet se Wazonis episcopi faciem vidisse ejusque consuetudine usum esse, posteris se velle imaginem ejus tradere ex illo manasse fonte quæ de Wazone scripserit, satis aperte indicat. Itaque duo sunt auctores qui eodem tempore viventes Leodiensium episcoporum res ad Wazonem usque deduxerunt. Uterque in priore parte quæ legerit aut certa antiquorum relatione didicerit, in posteriore quæ viderit ipse scripsit, uterque Heriger libro suum subjunit, uterque nihilominus tempora quoque ab Herigero scripta iterum litteris mandavit, sed postea hæc libri pars suppressa est; uterque denique librum

Coloniensi archipræsuli obtulisse a. 1056. Paulo post hanc viam inire posse sibi videbantur, in codice Hagensi et in recensione Chapeavilli propositos esse et Anselmi et Alexandri libros cum Anselmi præfatione, uter textus vero Anselmi sit, uter Alexandri non satis sciri posse. Hæc non stare posse videntes auctores Hist. litt. Fr. VII, 475 conjecerunt, cum Alexandri libellis prioribus istius loci displicuisset, eorum jussu Anselmum idem opus aggressum esse. Marteni sententiam amplexus est Cellier I. I. Vix est quod moneam Chapeavilli recensionem, quam nihil esse nisi epitomen Marteniani textus recte perspexerunt auctores Hist. litt. Fr., ab hac questione penitus esse removendam.

suum ejusdem Idæ abbatissæ exhortatione composuit A eidemque dicavit. Alexander opus genuinum revera ab ipso conditum ad Idam misit, impudenter sane alter suum quoque librum in quo alterum compilarat ei sacrum esse voluit. Neque in hoc acquievit, sed eodem mendacio Annonem archiepiscopum fallere conatus est, tantæque erat impudentiæ vel, si mavis, dementiæ, ut in præfatione secundi libri se ab alio mutuatum esse libere confiteretur, quæ in epistola ad Annonem sua esse religiose confirmarat. Nam quæ tandem sunt illa quæ post tam superbam tamque magnificam de suo opere præfationem metropolitano suo A. ille mittere conatus est? Primus enim Gestorum liber ab Herigero, secundus ab Alexandro compositus est, ejusdemque est Alexandri alterum dimidium præfationis libri secundi. Quorum uterque si sua sibi vindicavit, nihil nisi mendax illa ad Annonem epistola, præfationis ad librum secundum dimidia pars prior et capitulum inscriptiones presbytero A. ex fictis illis divitiis propria relinquuntur, miseræ quasi laciniae, quibus eum tam superbe se gessisse vix credat aliquis. Quæ omnia si mecum considero tam contraria et vix inter se concilianda, ab animo impetrare non possum quin statuam alium esse Alexandrum, alium presbyterum illum A., qui litteras ad Annonem dederit: imo unus est idemque auctor. Quod si statuerimus, post ea quæ supra de codicibus nostris diximus, nemo facile nobis persuadebit Alexandri nomen auctori fuisse. Unum Anselmum Gesta episcoporum Leodiensium scripsisse

Sigebertus (146), Ægidius Aureæ vallia a. 1251 (147), Joannes Stabulensis (148) c. 1450 et alii (149) disertis verbis probant; de altero ne verbum quidem. Itaque abeat tandem infelicis ominis Alexander ille, qui tantam in rem litterariam confusionem inexit.

Duplici auctore jam e medio sublato, quomodo duplex liber de iisdem rebus Gestis Leodiensium episcoporum ab eodem conscribi potuerit, nova exoritur quæstio. Nam duo illi post Herigerum de rebus Leodiensium episcoporum libri vel sic manent, neque removeri possunt. Quorum unum ex integro

(146) De scriptor ecclesiasticis c. 163: *Anselmus clericus Legiensis, scripsit gesta pontificum Legiensium, et in eo libro vitam Guazonis episcopi veraciter sibi notam plene descripsit.*

(147) In epistola ad Mauricium canonicum Hagensem Chapeaville II, 1: *Imitati studium venerabilium patrum Herigeri Lobiensis abbatis et Anselmi viri religiosi, qui successive, unus post alium, usque ad sua tempora partes superiores fideliter sed breviter descripserunt.*

(148) Cod. Hamburg. Hist. Germ. f., cujus notitiam v. cl. Waitz mecum communicavit. Hæc sunt verba Joannis Stabulensis: *Primus conscriptor Herigerus abbas Lobiensis scribens suam partem a b. Materno primo Tungrorum episcopo suscepit, et inde ordinem episcoporum usque ad 27 prosecutus est, ex quibus b. Remaculus fuit ultimus, et ita idem sanctus dicitur esse meta libri Herigeri abbatis. Postea Anselmus presbiter scripsit, qui suum librum a b. Theodardo post Remaclum facto episcopo incipiens, recto ordine episcopos prosequens, in vicesimo quinto episco-*

Herigeri et ipsius Anselmi libello compositum, quem ante oculos habemus, Annoni archiepiscopo misit Anselmus, Idæ, vero abbatissæ alterum libellum in cujus parte priore ex Herigero gravissima tantum excerpta suo stylo prosecutus est, ut ex ipsis epistolis apparet. In priore igitur parte inter se differunt libri; alteram partem ad Wazonis mortem usque deductam in utroque fuisse eandem nemo negat. Duplicem igitur libri sui textum Anselmus in lucem edidit; unam editionem integram et illibatam, rerum Leodiensium quasi corpus, Annoni metropolitano dicavit; succinctam alteram, ut satisfaceret adhortationibus, Idæ abbatissæ misit (150). Quæ duo hæc ab eo petierat, ut de S. Ebergiso Tungrensi episcopo, cujus cineres inde a S. Brunonis temporibus in ipso illo monasterio servabantur, nonnulla litteris mandaret, neque minus de Wazone, clarissimo æquali, cujus magna fama ad ipsam perlata esset (151). Illarum editionum utram nos habeamus in manibus, satis apertum esse videri possit; sed neutram nos habere apparet; est potius ex duabus satis inconcinne libellus noster compositus. Quid enim sibi velit particula illa præfationis ad Idam conscriptæ in libro quem Annoni auctor misit, profecto non perspicio. Neque video cur Anselmus eandem præfationem, quam in totius operis fronte edere debebat, ut verba ipsa probant, libro secundo præfixerit. Vix sane mihi persuadeam, duplici parata editione, auctorem ipsum duas illas editiones in unam tam inconsulto confudisse. Novamque movet dubitationem, quod in præfatione libri secundi auctor canonicum quemdam S. Lamberti A. libellum illum composuisse scripserit, cum Anselmus neque in epistola ad Annonem neque in ipsis Gestis de se deque suis rebus suo nomine loqui dubitaverit (152). Neque hoc denique, quod ibidem legitur, alteram Gestorum partem priori esse annexam jussu priorum istius loci (id est Leodii), cum propriis Anselmi verbis conciliari potest. Nam Annoni sua sponte misit librum, ut bene vivendi inde exempla peteret, ut amplius ad virtutem accenderetur, alterum Idæ exhortatione monitus conscripsit.

po qui Waso nomine nuncupatus est terminatur.

(149) Joannes Ultramosanus, Placentius, Brasthemius, rerum Leodiensium continuatores. Vide Chapeavillii præfationem.

(150) Similem sententiam jam proposuit Chapeaville centum annos ante Alexandrum malo omine inventum, his verbis in præfatione tomi I, p. 3. *Quamobrem verba in præfatione ad Anselmi librum superius allegata nit aliud volunt, quam quod Anselmus — hæc gesta pontificum desumpserit ex libro quem ipse de omnium pontificum gestis usque ad sua tempora scripserat, truncatis viginti septem primorum episcoporum gestis et præfatione ad Idam, Herigerique libro, qui gesta viginti septem episcoporum primorum jam ante scripta continebat, annexerit.*

(151) Vide præfationes ad libros I, II.

(152) Vide locos quos infra afferemus. Modestæ gratia in proœmio libri secundi sub alterius nomine locutum esse Anselmum conjecit Chapeaville in præf. tom. I.

Unam tantum quæ in explicanda hac difficultate A describendi servitutem se dedit, sed, paucissimis iniri possit viam video. Præfationem libri secundi, excepta particula epistolæ ad Idam, alius nescio quis compilator conscripsit; Anselmus vero quominus ipse Gesta omnibus numeris absolveret, partemque posteriorem cum priori idoneo aliquo transitu conjungeret, nescio quo fato iniquo impeditus est. Quod ipso illius præfationis textu, ni fallor, satis probatur, nam si paulo accuratius eam examinaveris, ex Anselmi epistola ad Annonem iisdem haud raro verbis eam scriptam esse invenies (152). Neque hoc intelligendum, cur huic auctor breviter repetierit quæ in fronte totius operis et planius et fusius dixerat. Primam itaque ad Idam editionem paraverat, ut litteræ ad Annonem probant; in paranda altera, morte fortasse præventus, suum librum alii reliquit, qui, B omissa parte priore, cum Herigeri libello in unum volumen eum conscriberet. Ideoque auctor Annoni opus suum revera misisse credi nequit. Anonymum autem, qui sua interpolatione omnia confuderit et turbarit, munere felici conatu functum esse nemo dicet.

In Anselmi libro non uberior illa, quæ in Herigero erat, doctrina cernitur, tamen haud contemnendis et rerum scribendarum et eruditionis præsidiiis munitus, opus aggressus est. Ad antiquiora tempora scribenda sanctorum Vitas in auxilium vocavit Theodardi (654), Huberti (155), Lamberti a Godescalco et Stephano compositas (156), Ruotgeri vitam S. Brunonis (157), monachi anonymi S. Jacobi Leodiensis Vitam Balderici episcopi (158), quibus ex C amplioris argumenti libris Reginonis Chronicon (159) et Fulcuini Gesta abbatum Lobensium addidit (160), et locum ex scriptore nescio quo de S. Lamberto desumptum (161). Sed in comparanda rerum materia non consueto illorum temporum auctorum more in

(153) Conferas hos locos ex præfatione libri II desumptos, *Superiori — successores; Deinceps quæ — sunt annexa; quæ cum ita — ordinem cum loco epistolæ ad Annonem: Et cum illa superior — audivimus; locum requiescit — affirmant cum quæ etiam præter — sepulchrum.*

(154) II, 2.

(155) II, 16.

(156) II, 3, 5, 6, 7, 8, 20. Vide quæ de diversis D Vitæ S. Lamberti a Godescalco conscriptæ recensionibus acute disseruit v. cl. Hirsch in comment. de Sigeberto p. 288. Anselmus textum ad modum Mabillonianæ editionis ante oculos habuisse videtur.

(157) II, 24.

(158) II, 31.

(159) II, 8, 19.

(160) II, 19 — 22.

(161) II, 8. Neque Mabillon. neque Suyskens. Act. SS. Sept. V, 541, aut alii unde id haustum sit investigarunt; neque me feliciorum fuisse con-
fiteor.

(162) II, 38.

(163) II, 58.

(164) II, 60. II, 62 quoque ex epistola Wazonis ad Heinricum imperatorem videtur desumptum.

(165) II, 59, 21.

describendi servitutem se dedit, sed, paucissimis exceptis locis, consilium liberius secutus, res sui libri argumento accommodare conatus est. Integra tamen alia servavit testimonia magni facienda, quæ ex Leodiensi tabulario illibata in textum recepit. Wazonis sunt litteræ, quæ nativa sua indole vel hodie lectoris animum movent, ad Joannem præpositum (162), ad Robertum regem Franciæ (163), et ad Rogerium episcopum Catalaunensem (164). Quibus accedunt ejusdem Rogerii litteræ et Richarii episcopi Leodiensis tabula (165). Summi tamen sunt momenti quæ ipse vel vidit testis oculatus, vel in curia Wazonis audiit; nam alterum pene libri dimidium quod de Wazone conscripsit hoc fundamento quasi superstructum est. A. 1041 solemnem Wazonis inaugurationi testis interfuit (166), vidit episcopam 25 præbendas uno die conferentem (167), cumque domum extruendam aggressus esset, subministrata pecunia ab illo adjutus est (168). haud pauca ex Wazonis colloquio sibi sumpsisse testes sunt alii loci (169). Num morienti quoque episcopo astiterit, dicere dubito. Alios in aliis rebus secutus est; inter quos deprehendimus Popponem Stabulensem abbatem, Wazonis amicum (170), clericos qui diurna cum eodem conjuncti erant consuetudine (171); imo adversariorum non respuit testimonium (172), neque minus ea quæ, ob omnium oculos posita, omnibus nota sunt laudat (173). Quibus ex rebus tantam narrandi materiem sibi comparavit, ut multa mentione dignissima se præterisse non uno loco testetur, ne brevissimi quod pollicitus sit fines excedat (174). Nec in scribenda priorum temporum historia ex vivorum memoria et rumore vulgari, quæ a consilio suo non aliena putaret, haurire sprevit. De S. Lamberti miraculis Thietwinum episcopum et clericos qui illa se vidisse affirmabant, testes facit (175); alia ipse

(166) II, 51: *Nisi præsens vidissem, nullo modo crederem, etc.*

(167) II, 67: *Vidimus — ob eo — datas, etc.*

(168) II, 68: *Quod ego — sum expertus, etc.*

(169) II, 24: *Ut audivi Wazonem referentem, etc.*
II, 52: *ut ipse fatebatur* II, 68: *Miserum me — dignaretur alloquio, etc.*

(170) II, 48: *Ut attestari solebat abbas Poppo, etc.*

(171) II, 48, 57: *Per diaconum ejus qui hoc idem ab ore ipsius didicerat, etc.* II, 71: *Testati sunt presbyteri et capellani qui ei — assistebant, etc.*

(172) II, 56: *Ipsi adhuc testari solent, etc.*

(173) II, 23; *Sicut impresentiarum est.* II, 38: *Apud nos fas est cernere.* II, 46: *Testes sunt pene quotquot Leodium novere.* II, 53: *Fas est adhuc cernere vestigia.*

(174) II, 53: *Pauca referens plura prætereo, quorum aliqua brevilitatis studio me constat negligere.* II, 61: *Brevitati studens materiæ succumbere timui, multa dicenda præterii.* II, 68: *Quæ si enumerare velimus per singula, non jam brevitarium, ut dolliciti sumus, sed. Cfr. præfat. lib. II, 69: Prætermisissis pluribus tam dictis quam factis, etc.*

(175) II, 6—10, 13, 14.

vidit S. Lamberti et Wolbodonis miracula (176), in A
cujus Vita famulo cuidam aut amico episcopi nar-
randi copiam ex parte debet (177). Neque desunt
eruditionis testes, lumina illa ex veterum scriptis
petita, quibus librum suum etsi non tam larga manu
quam Herigerus frequentavit : Sallustii (178), Vir-
gilii (179), Horatii (180) sententias inseruit, Cice-
ronem, Donatum, Priscianum (181) nomine laudavit:
ex Patribus ecclesiasticis Sulpicii Severi (182) et
Gregorii M. (183) libros legit eorum verba in
suum usum vertit.

Si denique quæris quomodo Anselmus munere
rerum scribendarum functus sit, eum sana mente
omnia expediisse, eaque quæ in veris falsisque judi-
candis cernitur perspicacitate rem absolvisse vix
negabis. Nam in miraculis superstitione celebrandis
temporum suorum ingenio minus indulgit; simpli-
cioris sunt generis quæ narrat neque a rerum na-
tura abhorrent (184). Neque critices exercendæ pe-
riculum desiderabis; in epistola ad Annonem Ever-
gisilum et Ebergisum unum eundemque non fuisse
evincere conatur; et cur S. Lamberti scriptores ve-
ram passionis ejus causam silentio præterierint
deprehendisse sibi videtur (185). Ne pro certis
incerta narret bene cavet (186), cautissimum vero
se in eo præbet, quod miracula vulgo nondum pro-
bata narrare devitat (187), easque res quas minus
exploratas habet ingenue indicare non dubitat (188).
Illorum vero temporum indoles in ea potissimum
cernitur ratione qua Wazonis imaginem depinxit,
quem unum sibi neque immerito in libello suo cele-
brandum sumpsit, eamque ob posteriorum oculos
posuit. Est enim Wazo illorum episcoporum exem-
plar et quasi regula, quales Gregorii VII papæ tem-
poribus haud pauci cathedram tenebant, qui, sanctæ

(176) II, 14 : *Contractum prius et post erectum
vidimus.* II, 35 : *Tum ex me, tum ex aliis sum ex-
pertus.*

(177) II, 33.

(178) II, 61.

(179) II, 24, 37, 39, 59, 61, 73.

(180) II, 26, 52.

(181) II, 52.

(182) II, Vitam S. Martini II, 55, 64.

(183) II, 50.

(184) II, 11-14.

(185) II, 8.

(186) II, 20. 64 : *Cum diligenter sciscitaremur,
non aliam — causam cognoscere potuimus.*

(187) II, 35 : *Quæ nos huic opusculo inserere
devitavimus — quia relatu miraculorum nondum
pervulgato dijudicare devitamus, sed posteris fideliter
scribenda relinquimus.*

(188) II, 53 : *Aliqua quæ a me nesciuntur necesse
est reticere.* II, 60 : *Litteræ unde aut a quo transmissæ,
parum est nobis cognitum.*

(189) II, 28, 34.

(190) II, 57. 60.

(191) Vide supra.

(192) C. 16. Genuinus textus est exscriptus, non
mutilatus generis codicum C. quem apud Ægidium
deprehendimus, Nullus dubito quin nomina quoque
octo illorum episcoporum qui I, 15, S. Materno suc-
cessisse et in catalogis et Gestis Trevirorum Tun-
grensi et Trevirensi Ecclesiæ præfuisse dicuntur, ob

vitæ religione splendentes, ut Ecclesia ex imperato-
rum potestate erepta uni summo pontifici regenda
traderetur, omni animi fervore niterentur. Talem
se gerentem Wazonem celebrat Anselmus, omnium-
que illorum antesignano Annoni librum suum di-
cavit. Acerbius igitur illos quoque episcopos et
clericos perstrinxit, qui, monasticæ disciplinæ jugo
abjecto, in regum curis versantes, quæ essent sæ-
culi curarent, propriisque ecclesiis spoliatis mimos
aliosque canes palatinos alerent (189). Neque minus
qui fuerit Anselmi animus ex iis elucet quæ de
contentione inter Wazonem et imperatorem scri-
psit (190). Dicendi denique genus quo usus est neque
purum est neque emendatum; nam graviora quoque
vitia occurrere non negabis. Sed nemo sane in
illorum temporum auctore castitatem orationis re-
quiret vel ad normam severiorem eam vocabit. Est
vero scribendi genus si cum Herigeri comparaveris
dilucidius magisque perspicuum, neque tam grave
tantaque offusum est docta obscuritate, quam illum
sectatum esse vidimus. At vel sic haud raro tami-
dum est et quæsitum, audaciusque quam verius;
quibus ipsis vitiis Leodiensium disciplina se erudi-
tum esse satis probat Anselmus.

Qui ex recentioris ævi scriptoribus nostros au-
ctores in conscribendis libris in auxilium vocave-
rint, non sunt ita multi. Quos magnam partem fuisse
Leodienses ex ipso, quod non tam late pateat, libri
argumento apparet. Herigerum exscripserunt Not-
gerus in Vita S. Hadelini (191), Gesta Treviro-
rum (192), auctor anonymus vitæ S. Servatii (193),
Nicolaus in Vita S. Lamberti (194); Anselmum Si-
gebertus in Chronico (193) et in Gestis abbatum
Gemblacensium (190), Rupertus in Historia S. Lau-
rentii Leodiensis (197), Reinerus in Vitæ episcopo-

fugam vacui, ut ita dicam, posteriori tempore in li-
bros Trevirenses transcripta sint. Nam Herigero
ne in mentem quidem venisse illos episcopos dua-
rum Ecclesiarum fuisse antistites ex ipsa ejus nar-
ratione luce clarius apparet; quod medio sæculo
decimo tertio Ægidius silentio transiri non posse
putavit. Eandem fere sententiam amplexos esse
video Henschenium in Exegesi n. 6. Calmetum Hist.
de Lorr. I, VII, Honthemium, Marneum in dissert.
p. 503, Perierum in disquisit, n. 53.

(193) De quo vide paulo infra quæ de auxiliis edi-
tionis diximus.

(194) C. 16, Chapeville I, 399.

(195) Rarius quam expectes ad a. 903, 960, 972
vide Mon. SS. VI, 275.

(196) Quæ de morte Wazonis et Olberti leguntur
Dachery II, 767. Accurata collatione instituta hoc
docuit Hirsch de Sigeberto p. 263, nec non jam Si-
gebertum et integrum Gestorum textum et recisum
ante oculos habuisse.

(197) In Vitæ Euracii 1, 2, 5, Notgeri c. 7, Bal-
derici c. 1, Wolbodonis c. 1, 2, 3, 4, 8, Wazonis c.
14, ap. Martene et Durand ampl. coll. IV, 1033.
Quin utrumque textum Gestorum, vel quod magis
mihi arridet, codicem minus mutilatum generis B.
legerit Rupertus, dubitari non potest. Quod probant
Notgeri c. 7, et Wolbodonis c. 3, quæ cum II, 26,
33, genuini textus ad verbum interdum consonant,
in Euracii vero c. 2 recisi textus vestigia sunt, e. g.
Rupertus : *Mediante die meridie eclipsis solis subit*

rum Everacli (198), Reginardi (199-200), Wolbodonis (201), auctor anonymus vitæ Wolbodonis (202); utrumque scriptorem in usum suum verterunt Albericus Trium Fontium monachus in Chronico (203), et Ægidius Aureævallis (204), qui recisum Gestorum textum in suam rerum Leodiensium historiam recepit, suaque additamenta intrusit.

Sed jam quo codicum fundamento nostra Herigeri et Anselmi editio contituta sit videndum, quorum duos in auxilium vocavimus a nemine huc usque adhibitos, tertium vero eundem, quem ni fallor Martene et Durand secuti sunt. Reliqui in talem nostram notitiam venerunt, ut qualis sint momenti, neque sane magni, in textu restituendo perspicere liceat. Qui ex ipsa codicum natura in hunc ordinem redigendi sunt. Signavimus siglo A. eos codices qui integrum et genuinum Herigeri textum, qui nunc primum in lucem prodit *, et Anselmi servarunt, neque recisam neque posteriorum interpolationibus fucatam narrationem exhibentes. Omnes vero codices et Herigerum continent et Anselmum ipso sæculo XI arte inter se conjunctos; qui vero codex uno prætermisso alterius tantum librum proferat (205), in nostram notitiam non venit; itaque codicem Anselmo antiquiorem non habemus.

A 1, Cod. Guelferbytanus membr. sæc. XI, fol. minoris, ex quo jam Ruotgeri Vita Brunonis et Alperti Opera edita sunt (206), qui fol. 49-63 Herigeri et Anselmi libros continet. Scripti sunt duobus quaternionibus, ultimo folio et antecedentis dimidio vacuo relicto. Exaratus est textus binis columnis, lineæ minimo intervallo stylo descriptæ sunt, lit-

facta est. Text. rec. : *Subito eclipsis solis defectus — hora vix meridiana transacta* Text. integ. : *Repentinum — solis perculit deliquium — cum multum diei superesset.*

(198) C. 1, 2, 3, 4, 6, Pez. Thes. anecd. nov. IV, 3, p. 155 sqq. Integrum textum habuisse Reinerus videtur.

(199-200) C. 1, 8, Pez. I. I, p. 267 sqq.

(201) Act. SS. April. II. 857 sqq.

(202) Vide infra.

(203) Vide a. 546, 577, 595, 617, 626, 647, 651, 994, 1014, 1016. Gesta integra exscripsit.

(204) Cfr. Hirsch p. 424. Reliquos rerum Leodiensium continuatores Joannem Hocsemium, Joannem Warnantium, Joannem Ultramosanum, Joannem Brusthemium, Joannem Placentium in scribendis rebus Tungrensium antiquissimis non Herigerum sed Ægidium ducem sibi sumpsisse et lex quædam describendi mihi persuadet, et Chapeaville qui eorum codices vidit in præfatione testatur De Hocsemio, cujus librum ex parte tantum edidit II, 272, idem hoc habet testimonium. *Et ea quidem quæ sua tempora præcesserant ex libris monumentis et chartis ecclesie Leodiensis recolligens breviter scripsit.* In codice Joannis Stabulensis de Joanne Warnantio hæc leguntur : *Johannes vero investitus S. Johannis de Warnans scripsit ab Henrico Getrensi episcopo facto post Robertum præfactum, et terminavit suum scriptum in Engelbertum de Marcka. Post istum scripsit quidam monachus S. Laurentii dictus Johannes de Stabulaus et ex ordine prosequens cathalogum episcoporum Leodiensium sicut hoc suo scripto claret.* Joannes de Warnans res Tungrenses minime præterit, nam Bucher, ap. Chapeav. app. I, 19, codi-

A teræ minutissimæ sed eleganter pureque expressæ, primum fusco atramento, dein subfusco et pene decolori scriptæ sunt. Orthographiam qualem antiquissimus hic ex nostris codicibus exhibet, tenendam esse ratus sum. Textus neque purus est neque emendatus, imo multis vitiis patet, quæ ex librarii negligentia aut potius inscitia fluxerunt, qui quæ scriberet haud paucis locis minime intellexit. Interdum autem veram lectionem servavit (207), ita ut corruptionibus reliquorum codicum ex hoc medela afferri possit.

A 2, Cod. Parisinus suppl. Lat. 812, memb. 4, sæc. XII, inc. (208) novem quaternionibus et 4 foliis f. 46-122 descriptus, cujus varias lectiones dedit Waitz v. cl.; litteris æque elegantibus atque perspicuis exaratus est. Sæpissime librarius « œ usus est loco e, exempli gratia, æquitare, æbrietas, cæleriter, æcclesie, rabie progenie urbæ, etc. scribit, *aput, aliut, quit*, etc., frequentesque sunt accentus. Neque hic textus emendatior, imo novæ accedunt et graviores corruptiones, in quibus ex parte librarii calamus lapsus est. Nonnulla menda ipse librarius, alia corrector cœvus haud felici ubique manu tollere conatus est. Quin ex eodem fonte cum A 1, manarit codex dubitari nequit; et haud pauca probant menda in quibus consonant, et saniores lectiones quæ in A 2 servatæ sunt.

A 3, 4. Quorum 3 est codex Hagensis A 23, membr. sæc. XII ex bibliotheca G. I. Gerard (209), alter 4 ille quem Martene et Durand in sua editione secuti sunt. A 3 foliis constans 143, sola continet Gesta episcoporum Leodiensium; in multis cor-

cem ejus a. 1378 exaratum se vidisse testatur, quo auctor Herigeri, Anselmi et Ædigi narrationes se interpolasse fateatur. Eisdem itaque plane res eodem tempore scripserunt Hocsemius et Joannes de Warnans. Cfr. Villenfagne Mélanges, etc, 1818, p. 290 sqq., qui continuatores duos Joannes eundem esse conjecit; sed nisi codices inspexeris, nihil certi statui potest. Nec non Joannes Stabulensis, qui a. 1449 obiit, si epitomatori ejus credi licet, res a S. Materno repetivit, vid. Andreæ et Foppens. Bibl. Belg. p. 734, 753; idemque fecerunt Brusthemius, qui res Leodienses ad a. 1505 deduxit, vid. Sanderi bibl. Belg. msc. I, 24, et Placentius in libello Boxhornii de republica Leodiensi Amstelod. 1633, p. 209: cfr. quoque Villenfagne l. l.

(205) Quid statuendum sit de Gestorum codice quem Atrebatii apud Vedastinos servari scribit Foppens. Bibl. Belg. p. 471, nescio.

(206) Vide quæ de eodem codice dicta sunt Archiv. VI, 6; VII, 439.

* Loca apud editorem Germanum in textu Herigeri restituta vel suppleta characteribus minutissimis sunt recusa; nos eadem inter uncas concludimus. EDIT. PATROL.

(207) E. g. I, 21 loco corruptæ vocis *quod* recte legit cod. A. 1. *Quadus*; II, 11 loco inepti *latam* recte *latera*; II, 30 pro *licet* recte *lucis*; II, 41 pro *celebratione* bene *celebri statione*, pro *dedere*, *tedere*; II, 51 pro *maturam*, *inaratam*. Sed non desunt vitia: II, 2 *occidi domesticorum* pro *acciti*; II, 7 *persuasores* pro *pervasores*; II, 15 *bellare rideat* pro *bella derideat*; II, 33 *in pectoris* pro *inspectoris*.

(208) Archiv. VIII, 309.

(209) Archiv. VIII, 569. Apographi fragmentum

ruptionibus nec non emendationibus, quas manus A 2 ascripsit, ita cum illo consentit, ut A 3 ex A 2 descriptum credas necesse sit. Quod vel iis vitiis quæ de suis addidit librarius firmatur, qui litteras in A 2 hinc inde minus pure scriptas falso legerit (210); pauca codicis A 2 vitia librarius sustulit et verborum collocationem haud raro leviter mutavit. Omnibus pene corruptionibus codicis A 3 blandam affert medelam codex Andaginensis, ex quo unum Anselmum ediderunt Martene et Durand, Herigerum prætereuntes (211). Arcte tamen inter se cohærent hi codices. In utroque eadem recurrit verborum collocatio, eademque verba in utroque exciderunt (212). Quæ sibi contraria vix alio modo expedias, quam ut Andaginensem et Hagensem codicem eundem esse statuas, cujus vitia de conjectura deleverunt Martene et Durand. Sed tam feliciter delerunt ut eorum lectionem haud paucis locis in textum recipiendam esse nemo facile negabit. Hi generis A codices brevitatis causa solis numeris signati sunt, ita ut 4 Martenii lectionem indicet. Cum hi codices, si non emendatum, genuinum saltem textum exhibeant, non sane est quod reliquos codices nos non vidisse doleamus, in quibus et recisus et interpolatus est, ut ex descriptione et adnotationibus quas dedit Chapeville (213) satis elucet. B. duos signavi codices, qui textum habent recisum, nondum vero interpolatum.

B 1. Cod. Alnensis, quem membranaceum ab abbate monasterii Alnensis nactus est Chapeville; hodie servatur in bibliotheca viri doctissimi Thomæ Philipps Equitis Mediomontani, Pertzio tamen a. 1844 præsentem, in plurima codicum pretiosissimorum copia latens, monstrari non potuit.

B 2. Cod. S. Martini Leodiniensis Ecclesiæ collegiæ, membr. pervetustus, quem per omnia alteri illi similem Raymundo Leodiensi canonico debuit Chapeville (214). Ambo, ut testatur, *fusiorem et ornatorem quibusdam in locis dictionem habent; reliqua omnia exemplaria quæ videre licuit, iisdem in locis breviorum et magis historiæ accommodatam sequuntur, servata interim per omnia in omnibus exemplaribus earumdem rerum gestarum conformitate.* Quibus ex verbis elucet genuinum Herigeri et

sæc. xvii Gestorum Anselmi ex Wilthemii schedis servatur Bruxellis. Archiv. VII, 26; VIII, 503.

(210) A 2 legit I, 17 *ex Cain generatis*, A 3 *ex ea ingeneratis*; A 2 I, 19 falso *Alantis* pro *Alani*, A 3 *Al* esse *M* putans *Mantis*.

(211) Ampl. coll. IV, 843: *Quod vero spectat ad opus Herigeri, etsi hic illic emendatius possemus exhibere, res tamen tanti nobis non est visa, cum primorum antistitum Tungrensium gesta fere omnia fabulis sint conspersa, etc.*

(212) E. g. desiderantur in A 3 et 4, II, 2 verba: *dicina — tantum*; II, 5 in utroque codice deest *cælo*; II, 9 *Dei miracula* deest *Dei*; II, 10 desunt verba *sed ejus*; II 14 desideratur *preme*; II 23 *quatuor quadragesimus*; II, 26 *futuram*; II, 11 uterque codex legit *in rabiem verso*, A 1, 2 *converso*; II, 12 *ignotumque*, A 1, 2 *ignotum est*; II, 15 *congregavit*; II, 21 *struentes*; II, 24 *percutit*; II, 26 *jubet cæperit*; II, 27, 12 *congregati*; II, 30 *in se*; II, 33 *inspirante,*

A Anselmi textum Chapeville omnino non attigisse. Nam in his quoque codicibus mutilatum esse Gestorum textum ex iis quæ attulit variis lectionibus luce clarius apparet. Non sunt sane magni momenti; in capitibus vero II, 15-18 se hos solos codices secutum esse his probat verbis Chapeville (215): *In separando textu Anselmi ab additionibus Ægidii Aureævallis hactenus usi sumus codice cruciferorum, qui hic est mutilatus, desunt enim illi quatuor capita 14-17. (15-18). Restituimus ex codicibus Almensi et S. Martini.* In utroque vero codice extrema capituli 15 aliaque nonnulla desiderantur (216). Quæ qui sciat minime eo movebitur, quod S. Martini unus est codex ille qui Herigeri librum sub Notgeri nomine proferat.

B C. Tertium genus unum tantum codicem habet a continuatoribus præ cæteris lectum versumque in suum usum; est codex conventus Cruciferorum Leodiensis, qui Chapevillio teste, Ægidiano conformem habet textum absque Ægidii additamentis. Codex est chartaceus sæc. xvi. inscriptus *Liber fratrum S. Crucis in Leodio*, quem Leodii vidit Bethmannus v. cl. (217), ejusdemque generis videntur esse exemplaria quæ ab ill. viro Th. Phillips servantur (218). Est longe alius multoque magis recisus textus quam in B., qui in hoc codice legitur. Desiderantur penitus capita supramemorata II, 15-18, verum textum recisum et fucatum esse et Ægidii textus ipsæque probant quæ hinc inde apud Chapevillium exstant lectiones codicis C. Eademque menda et lacunæ recurrunt magna ex parte in codicibus generis quarti, quod quin ex illo manarit nemo dubitavit (219).

D. generis codices sunt recisi et interpolati, et a posteris scriptoribus continuati.

D 1. Herigeri et Anselmi textum recisum et ab Ægidio interpolatum exhibet codex Aureævallis, quem Ægidii autographum esse coniecit Chapeville. Hoc igitur codice, ex monasterio S. Huberti in Arduenna petito, quasi fundamento haud felici consilio in sua editione usus est.

D 1*. Cod. conventus Capucinatorum Leodiensium cum illo jungendus est, quem verbo tenus illi D 1 correspondere affirmat Chapeville.

D inspectoris; II, 34 *crediderat*. Neque ultimum est augmentum Alexandri nomen in utroque codice falso scriptum; de quo vide supra.

(213) In præfatione ad Gesta epp. Tungr. Traj. Leod. I.

(214) De hoc codice vid. Sanderi Bibl. Belg. msc. I, 24, 26.

(215) I, 128 annot.

(216) Vide notas criticas textui subjunctas; duæ in capite II, 15 lacunæ deprehenduntur.

(217) Archiv, VII, 439, VIII, 478.

(218) N. 455, 1130; Archiv. VII, 96, 97. Codices illius generis longe antiquiores existisse Sigebertus et Rupertus comprobant.

(219) I, 38 desideratur in C. *vita*, itemque deest vox in codicibus generis D; II, 53 C. legit *conculendum* pro *inculcandum*, eadem lectionem habet genus D; II, 55 in utroque genere pro *portentuosus* nominibus occurrit *nominibus dæmoniosis*.

D 2. Codex membranaceus, quem viro nobili debuit Theodoro de Groesbeek, textum Herigeri et Anselmi mutilatum, et ab Ægidio interpolatum exhibet una cum Joannis Hocsemii canonici et scholastici Leodiensis continuatione, qui anno 1334 ineunte scribendi initium fecit, et in Leodiensi episcopo Engelberto de Marcka a. 1348 calamum deposuit (220).

D 3. Ultimo denique loco ponendus est codex Tungrensis, quem a Guillelmo Herkenroede canonice Tungrensi priore accepit, in quo Ægidii et Hocsemii continuationibus suam ad annum 1389 usque adjecit Radulfus de Rivo Tungressis Ecclesie decanus (221). Cui addi posse videtur.

D 4. Cod Hamburgensis hist. Germ. fol. 31^b sæc. XIX, XV, XVI (222) Johannis de Stabulao, qui eundem Ægidianum Herigeri et Anselmi textum recepisse conjiciendus est.

His codicibus alia quædam accedunt auxilia quæ nonnullorum episcoporum Vitæ haud paucas afferunt emendationes. Inter quæ primum locum tenet.

1 cod, Leodiensis 260, quem contulit Bethmanus vir cl. In hoc codice S. Servatii legitur Vita, quæ, extremis lineis exceptis, nihil est nisi Herigeri textus c. 22-28. Valde dolendum est hunc Herigeri codicem periisse, ex quo hæc S. Servatii Vita manavit. Codex neque mutilatus neque interpolatus generi A. annumerandus est, sed alius ejusdem generis eum esse familiæ sanæ lectiones probant iis locis quibus in A 1. 2. 3. perversa menda deprehenduntur (223).

2. Simili codicum generi ascribendus est ille in quo sola legebatur S. Remacli Vita cum epistola ad Werinfridum, quemque ducem habuit Surius in sua editione vitæ S. Remacli. Textum neque recisum habet neque interpolatum, eique haud paucas debemus emendationes. Sed neque scio quem codicem Surius secutus sit, neque ipsos qui in meam notitiam venerunt vidi codices. Sunt vero quatuor quod sciam. Videtur antiquissimus Bernensis membr. sæc. X (224); Stabulensem membr. sæc. XI, fol. inscribitur *Notkeri Vita S. Remacli* (225); Sangallensis sæc. XI, membr., 4, itemque hanc præ se fert inscriptionem: *Notkeri*

A *Leodiensis ad S. Landpertum presbyteri Vita S. Remacli* (226).

3. Ejusdem fere naturæ est, ni fallor, Vita Wolboldonis quæ in Actis SS. edita est. Sunt Anselmi capita 30-36. de Wolbodone episcopo ex genuino textu desumpta, qui, etsi codicibus A 1. 2. propinquus, melioribus tamen lectionibus non caret (227).

4. Alius notæ est codex cujus fragmenta dedit Henschen in Actis SS. ad Vitam S. Servatii, Herigeri capp. 20 25, secundum collationem quam instituerat Rosweyde, collega illius (228). Quæ fragmenta si accuratius examinaveris, quin generis C. sit codex vix dubitabis; nam uno alterove loco excepto cum textu Chapeavillii consonat. Itaque auxilium plane nullum hinc petendum est.

Tertii denique generis sunt præsidia quæ ad Herigeri textum sanandum ex fontibus ejus vel descriptoribus petivimus, quibus æque corruptionis remedia debentur. Ex quibus præcipue:

(1) Vitam sanctorum Eucharri, Valerii et Materni in Herigeri capitibus 8-14. consulimus, et hinc inde (2) S. Landoaldi Vitam ipso Herigero auctore et Notgeri Vitam S. Hadelini in auxilium vocavimus (229).

De editionibus Herigeri et Anselmi pauca tantum dicenda sunt; primum in lucem prodierunt Chronica in Joannis Chapeaville Leodiensis canonici et vicarii libro *Gesta pontificum Tungrensiū, Trajectensium et Leodiensium*, Leodii 1612, 4, p. 1-98, 99-318; idem liber minime emendatus vel mutatus, uno qui in fronte est folio denuo typis expresso, nova tanquam editio, Leodii 1618 iterum editus est (230). Ex iis quæ supra de codicibus diximus satis patet, et legenti vel sponte occurrit, quam infelici successu critice exercendæ conatum fecerit Chapeaville, qui interpolatum codicem ducem sibi sumpserit. Omnia susque deque sunt, et in quo acquiescas nihil habes. Hæc una est Herigeri editio. Anselmi genuinum textum dein in amplissimæ Collectionis monumentorum tomo IV, p. 843-911 ex codice Andaginensi ediderunt Martene et Durand. Singulam S. Remacli Vitam edidit Surius in Actis SS. V, 17, et fragmenta ejusdem Vitæ habent Duchesne I, 642, et Bouquet III, 544-547. Singulæ ex Herigero desumptæ leguntur Vitæ S. Servatii, Amandi, Mo-

(220) Chapeaville II, 272, 274.

(221) Chapeav. III. ab init. Radulhi de Rivo duos codices, Alnensem unum, Lovaniensem alterum notavit Sanderus Bibl. Belg. msc. 1, 27.

(222) Archiv. VI, 240.

(223) Pauca exempli gratia apponere juvat: I, 22, perverse legitur in A 1, 2, 3 *salutem*, Vita Serv. recte habet *saltem*; 1, 23, A 1, 2, 3 *genu inculcantes*, Vit. Serv. *incurvantes*; 1, 24, A 1, 2, 3, falso *per manus*, Vit. Servat. recte *perimmanis*; 1, 25, A 1, 2, 3 falso *irrugit*, Vit. Serv. bene *irrugit*; ib. A 1, 2, 3, *invenire* falso, Vit. Serv. *invenires*; A 1, 2, 3, *ingeminantius* falso, Vit. Serv. recte *ingemiantium*.

(224) Archiv. V, 483.

(225) Archiv. VIII, 608.

(226) Archiv. IV, 334.

(227) II, 32, A 1, 2, 3, 4 falso *vitæ*, elog. Wolbod. recte *viæ*; II, 33, A 1, 2, 3 falso *prioris*, elog. Wolbod. recte *pejoris*; II, 35, A 2, 3, 4 falso *licet*, elog. Wolbod. *lucis*.

(228) Præfat. c. 3. Quæ (acta Servatii), prætermissis Ægidii Aureævallensis interpolamentis, lubet hic verbatim proponere, juxta correctionem et emendationem Roswiedi nostri manu factam ad fidem veteris exemplaris.

(229) De quibus vide supra.

(230) Hist. litt. Franc. VII, 198.

nulfi, Remacli in Actis SS. ad 13 Mai., 6 Febr. et 16 Jul. In fragmentis denique Anselmi quæ in Bouqueti Collectione continuata, t. XI, 9-12, exstant, Martenium editores secuti sunt (231).

In constituenda denique chronologia antiquissimorum temporum Bollandistas in tanta rerum ob-

securitate sequi certissimum esse ratus sum; in Anselmo, post imperatorum privilegia et tabulas publicas, Annales Lobienses et Leodienses probi duces fuerunt.

Scribebam Berolini mense Julio 1845.

RUDOLPHUS KÆPPE.

PRÆFATIO

Domno ¹ Annoni, venerabili Coloniensium archiepiscopi, presbyterorum infimus A., prædicare annum Domini acceptum, et suam Christi familiæ fideliter dispensare annonam. Gloria omnipotenti Deo, qui nostris ita nomen suum dignatus est glorificare temporibus, ut te, qualem cognovimus servum suum, sanctæ Coloniæ sponsum, Leodicensi æcclesiæ præfecerit archiepiscopum. Quarum altera, Leodicensis videlicet æcclesia, matris suæ venerabilis Coloniæ oppido gaudet tam fideliter te invigilare propectibus, et toto desiderii affectu in amplexus tuæ karitatis gestiens, sese ² tuæ paternitatis exoptat adjuvari pariter et confoveri amminiculis. Atque ut hoc sibi propensius tua debeat ³ benignitas, hæc suorum per me tibi dirigit gesta pontificum, ut qui per te ipsum studiose satis ad melioris vitæ arcem niteris, his profecto amplius ad ⁴ virtutem accendaris. Horum quidem pars ⁵ prior ab Herigero ⁶, Lobensis cenobii abbate, absque capitulis est conscripta; cui nos capitula prænotantes, nostram cum capitulis suis ælucubræcunculam coaptare studuimus. Et cum illa superior gesta eorundem pontificum a primo usque ad vicesimum ⁷ septimum, scilicet a sancto Ma-

terno usque ad sanctum Remaclum digesserit, nos quoque nostrum opus, quod precatu domnæ Idæ abbatissæ (232) conscripseramus, decapitantes, ne eadem replicando fastidium legenti faceremus, a beato Theodardo incepimus ⁸, et ordinem episcoporum usque ad domnum Wazonem, quem quinquagesimum secundum esse constat, prosecuti sumus; nihil ponentes, nisi quod aut legimus, aut certa fidelium personarum relatione didicimus, aut certe ipsi præsentibus vidimus et audivimus. Enimvero matrem suam, sanctam videlicet Coloniæ, latere non decet quot et quales humilis ⁹ Lethgia habuerit rectores; quorum ¹⁰ si quos Deo placere ¹¹ cognoverit, unde abundantius gaudeat sedula mater habebit ¹². Matrum enim est, filiarum proventus suos existimare. Quæ etiam, præter candidatorum martirum milia, unius ex patronis nostris, beati videlicet Ebergisi ¹³, noverit se cineres servare, quos in Trutmonia ¹⁴ nostri ¹⁵ episcopatus ¹⁶ villa (233) consepultos, ut hæc eadem testantur gesta, a Brunone archiepiscopo eodemque, ut aiunt, duce, inde in monasterium sanctæ Cecilie tam memorabilis abbatissa quam ¹⁷ indigenæ ¹⁸ prædictæ Trutmonie perhibent

VARLÆ LECTIONES.

¹ deest inscriptio 1. codex 2. hos versus præmittit :

Hic liber est scriptus clarus studioque legentis
Gestis pontificum jam quinquaginta duorum
Sedis Tungrensium, Trajecti, Leodicensium.

3. inscribitur : In hoc libro sunt indita gesta L. duorum pontificum, Tungrensium, Trajectensium, Leodiensium, et manu sæculi XV : Cronica episcoporum hujus diocesis. Incipit prologus ad sanctum Annonem Coloniensem archiepiscopum in gestis pontificum Tungrensium, Trajectensium et Leodiensium. Sic quoque D 1 1°. ² sanctæ Ch. ³ d. beata b. Ch. ⁴ per 1. ⁵ pras 3. ⁶ harigero Ch. ⁷ vicesimus 1. ⁸ incepimus Ch. ⁹ deest Ch. ¹⁰ ut si quos eorum Ch. ¹¹ placere c. corr. 2. placeret 1. 3. placuisse Ch. ¹² inveniat. Ch. ¹³ ebregisi Ch. ¹⁴ trumonia Ch. ¹⁵ ita 1. 2. 3. B. 1. 2. ¹⁶ episcopatu 1. 3. episcopii Ch. ¹⁷ tam m. ab. quam deest Ch. ¹⁸ omnes ejusdem trimonie indigenæ. Ch.

NOTÆ.

(231) Vix est quod ea repetam quæ vere jam per-spexit Papebrochius a. 1688 in Paralipomenis ad Conatum chronico-historicum de catalogis pontificum Romanorum in Actis SS. Mai. VII, 65, merum esse falsarii fetum locum illum quem, quasi fragmentum ex litterarum naufragio servatum, Herigero in Vita S. Gundulfi, et Papebrochio sciolus nescio quis obtrudere conatus est. Cum enim illo tempore inter Hadrianum Jordanum aliosque exarscisset contentio de genealogia S. Arnulfi Metensis, fragmentum illud Herigero suppositum e tenebris suis emersit, quod totum in eo versatur ut Bodegisili ducis filium S. Arnulfum fuisse probet. Cui ut fidem faceret, impudentem sibi excogitavit falsa-

rius fabulam, quam ipsis Papebrochii verbis reddam: Quomodo hæc fuerint a Chapeavillio inserta historice episcoporum Tungrensium, Trajectensium et Leodiensium, ad deinde revulsa non solum ab impressis exemplaribus, sed etiam ab originali membranaceo codice Leodiensis ecclesiæ, qua deinde via acceperim illius membranæ sic revulsæ et adhuc Divione servatum ecgraphum, nihil attinet fusius explicare. Ipsum Herigero textum supposito illi fetui repugnare bene vidit Papebrochius, nostrique ad unum omnes codices luce clarius fraudem illam ob oculos ponunt.

(232) S. Cæcilie Coloniensis.

(233) Cfr. I, 28; II, proœmium.

esse translato (234), ubi hodieque vacuum ejus in A maximo honore habetur sepulchrum. At quod vestra-
tes eum ¹⁹ Evergislum vocant ex aliquo hujus nominis
episcopo, cujus mausoleum forsitan ignoratur, ob no-
minis consonantiam huic nostro Ebergiso hoc attri-
butum esse arbitramur, licet nonnulli hunc eundem ²⁰
et Coloniensem et nostrum uno tempore fuisse contem-
dant ²¹, eundemque cum beato Severino, antecessore
ut adjiciunt ²² suo, vocum angelicarum in transitu ²³
beati Martini psallentium auditorem asserant (235).
Quod si ita esset, idem qui Coloniensibus quartus,
nobis vicesimus quartus exstitisset. Sed hoc omnino ²⁴
impossibile esse, liquido ex temporum ratione colli-
gitur. In transitu enim beati Martini secundus Archad-
ui et Honorii annus erat, qui est a dominica incar-
natione quadringentesimus ²⁵ primus. A quo ducenti
quinquaginta duo ²⁶ usque ad Dagobertum regem

computantur ²⁷, circa cujus tempora hic noster Eber-
gisus Trajectensi cathedræ præsidebat. Restat igitur
ut dicant, suum Evergislum aut post transitum sancti
Martini per eosdem 252 annos usque ad Dagobertum
vixisse, ut sic videatur credibile, eundem vestrum et
nostrum episcopum esse potuisse uno tempore, quod
fidem excedit; aut nobiscum credant eos omnimodo
diversos esse, tum quia a tempore diluvii nemo ²⁸
200 annis vixisse, tum quia inter beatum Servatium
episcopum nostrum, qui contemporalis fuit beato Seve-
rino, et inter istum Ebergisum tredecim (236) episco-
pos nobis legamus præfuisse. In tuo igitur, domne
archipræsul, pendeat juditio ²⁹ utrum hæc quæ nostra
sunt, jubeas ignibus dari necne; quamquam hanc
materiam utcumque dictatam, ubi bene vivendi exem-
plum esse possit, salvam esse expediat.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI.

<p>1. Proemium opusculi sequentis.
2. Quod Deus omnia in numero et pondere et
mensura constituit, et de mysterio crucis.
3. Quod Dominus occidentales partes apostolorum
principibus Petro et Paulo ³⁰ dignatus est illu-
strare.
4. ³¹ Quando Petrus Romam venerit.
5. Quod Eucharium, Valerium atque Maternum
Treverim ³² miserit.
6. Qualiter beatus Maternus defunctus, per bacu-
lum ejus sit resuscitatus.
7. Quod hi tres viri Treberi, Coloniæ, Tungri præ-
dicaverint, et de insigni fonte Tungrensi.
8. Qualiter sanctus Eucharium populum resistentem
oratione ligaverit et absolverit.
9. Quod filium viduæ resuscitaverit.
10. Quod revelatum ³³ sit cuidam senatori, omnes
oportere baptizari ³⁴.
11. De obitu beati Eucharium.
12. De vita et obitu beati Valerii successoris ejus.
13. Quod beatus Maternus tot annis episcopus fue-
rit ³⁵, quot diebus in sepulchro jacuit.
14. Qualiter eum Eucharium et Valerius de hoc mun-
do per visum vocaverint.
15. De octo episcopis qui beato Materno in sede
Tungrensi successerunt ³⁶.
16. Qualiter in diversis locis orthodoxi viri arrianæ
heresi restiterint.
17. De Hunis per totum imperium Romanum dif-
fusus.</p> | <p>B 18. Quod ab inmundis spiritibus et ex magis mu-
lieribus procreati ³⁷ dicantur.
19. Qualiter ductu ³⁸ cervæ insula egressi, primo
Gothos, deinde alias gentes, novissime Galliam
invaserint.
20. De sancto Servatio.
21. Quod multi sancti viri contemporales illi fue-
rint, et de multarum urbium eversione.
22. Quod sanctus Servatius Romam adierit, si quo
modo orationibus suis valeat Galliam ab Hunis
liberare.
23. Qualiter ante tumulum beati Petri per visum de
eversione totius Galliæ et de obitu suo sit edo-
ctus.
24. Rediens quid viderit, commisso gregi exponit.
C 25. Oratio ejus et lamentatio clericorum et populi,
et de obitu ejus.
26. Quod Huni multas Galliæ urbes cum Tungri
subverterunt, quos item ³⁹ Franci a Galliis
expulerunt.
27. De sancto Remigio et novem Tungrensibus epi-
scopis.
28. De sancto Domitiano, item Perpetuo et Eber-
giso.
29. De sancto Johanne.
30. Quod ei a transmarino quodam prædictum sit
eum Trajectensem episcopum futurum.
31. Quid ad hec ille responderit, quodque baculus
ejus terræ fixus floruit, et de episcopatu, vita et
obitu ejus ejus.
D</p> |
|---|--|

VARIE LECTIONES

¹⁹ cum 1. ²⁰ deest 3. ²¹ contendunt 1. 2. 3. ²² aiunt Ch ²³ transitum 1. ²⁴ deest Ch. ²⁵ qua-
dringentesimus 1. ²⁶ ducentesimus quinquagesimus secundus 1. 2. 3. ²⁷ ita 1. 3. Ch. computantur, corr.
computatur 2. ²⁸ legatur Ch. deest. 1. 2. 3. sed videtur supplendum. ²⁹ arbitrio Ch. ³⁰ IIII numerus
inseritur errore quodam in 1. ³¹ V. 1. 2. qui deinceps numeros uno majores habent. ³² Treberi 2 ³³ rela-
tum 1. ³⁴ baptizari 2. ³⁵ fuit 3. ³⁶ successerint 2. ³⁷ deest 3. ³⁸ dictu 1. 2. 3. ³⁹ itæ 3.

NOTÆ.

(234) At non Ebergisi sed Evergisili archiep.
Colon. corpus transferri jussit Bruno, ut testatur
Ruotger in vita Brunonis cap. 31.

PATROL. CXXXIX.

(235) Gregor. Tur. de miraculis S Martini I, 4
et de Severino vid. de confess martyr. 45.

(236) Undecim tantum si Herigerum audis.

32. De sancto Amando. A successerit, et qualiter ibi vixerit.
33. Deserpente orationibus eius fugato, et quod clericus factus Turonos, hinc Bituricos, tunc Romam, itemque inde Gallias repetierit. 43. Qui sancti viri sub eo coaluerint
34. Quod episcopus ordinatus multa bona opera fecerit. 44. Sancto Trudoni adhuc puero quid eum oporteat facere prædicit.
35. Quod Gandensem ⁴⁰ populum converterit, Bavonem recluserit, mortuum suscitaverit. 45. Quam alienus fuerit a cupiditate.
36. Dagoberti regis filium catezizat ⁴¹, Trajectensem episcopatum post triennium dereliquit. 46. Quod Sigebertus ex consilio ejus conobium primum super Sesmaria ⁴² fluvium deinde in Arduenna construxit.
37. Quod contemnentes verbum Dei ex ore ejus ultio divina percussit, cecus ex aqua manibus ejus infusa visum recepit. 47. De Malmundarii constructione.
38. Insidiatores suos cecitate percussos, itemque cæcam mulierem illuminat, monachum inobedientem paralisi percussum liberavit. 48. ⁴³ De Strabulaus constructione.
- Enumeratio virtutum ejus et dormitio. 49. ⁴⁴ Quod designato sibi successore heremiticam vitam expetierit.
39. Proemium in vitam beati Remacli. 50. ⁴⁵ Responsio filiorum, ne hoc fieret refragantium.
40. De regno Francorum et Aquitania, unde sanctus Remaclus originem duxit. 51. ⁴⁶ Item excusatio ejusdem sancti viri.
41. Quod idem a beato Sulpitio, dehinc sub Elegio educatus, palatii primoribus innotuerit. B 52. ⁴⁷ Quod multi ejus exemplis seculum reliquerunt.
42. Quod beato Amando in cathedra Trajectensi 53. Quod crescente religione creverunt res ecclesiæ.
54. Exortatio sancti sacerdotis ad fratres instante die vocationis.
55. Obitus ipsius.

EXPLICIUNT CAPITULA.

GESTA PONTIFICUM TUNGRENSIUM SIVE LEODCIENSIIUM.

PROEMIUM OPUSCULI SEQUENTIS ⁴⁸.

Omnis antiquitas, ut ait oratorum maximus, quo C
proprius ⁴⁹ *aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse quæ erant vera cernebat* ⁵⁰ (237); verum angelo Daniheli narrante novimus, quia *pertransibunt plurimi, et multiplex erit sententia* ⁵¹ (Dan. XII, 4), in antiquis utique vigente ratione, veritatis indagatrice, et perspicacia futurorum, in modernis vero fide credulitatis ⁵², quam primum pollente cum plurima scientia præteritorum. Illis diuturnitas vitæ, vetustatis obducens callum (238), cognitionem præstitit omnium rerum; nobis econtra, *quod callidus* ⁵³ *sanguis, quod* ⁵⁴ *rerum inscientia* ⁵⁵ [*versat* ⁵⁶ (239),
 utinam non avolet ob brevem vitam et curam sollici-

tudinum, antiquorum memorare inventa virorum
*Vixere fortes ante Agamemnona
 Multi, sed* ⁵⁷ *inlacrimabiles
 Ignotique urgentur* ⁵⁸ *longa
 Nocte, carent quia vate sacro* (240).

Hæc ut credo perpendens, abbatum reverentissime (241), et quia necesse est, quanto juniores, tanto esse perspicaciores: obtulisti libellum de vita tam nostri quam vestri spetialis patroni, domni se licet Remacli (242), conquestus propter incuriam tamen ⁵⁹ prædecessorum vestrorum ⁶⁰ (243) brevius quam ut res exposlaret pro magnitudine gestorum ejus esse editam ⁶¹. Simulque visus es, ne ⁶² dicam precari, sed potius exhortari, ut eam nullo ⁶³ modo

VARIE LECTIONES.

⁴⁰ Gaudensem 1. ⁴¹ cateciza 3. ⁴² sesmara 2. 3. ⁴³ deest numerus 3. ⁴⁴ XLVIII. 3. ⁴⁵ XLVIII. 3.
⁴⁶ deest numerus 3. ⁴⁷ L. 3. et ita deinceps. ⁴⁸ P. libri. 2. ⁴⁹ proprius 1. 2. 3. ⁵⁰ cernebat Sur. Ch. cernebant. 1. 2. 3. ⁵¹ scientia Surita e. corr. 2. ⁵² qui, ut 1. 3. legunt, crudelitatis habuisse videtur.
⁵³ callidus corr. calidus 2. quos at. lidus Sur Ch. ⁵⁴ quos Sur. Ch. ⁵⁵ inscientia corr. inscitia 2.
⁵⁶ Recepta lectio est vexat; versat occurrit Veneta ed principe Horatii. ⁵⁷ omi. it omnes. ⁵⁸ Urg. ig., Hor.
⁵⁹ tam B. 1. 2. C. ⁶⁰ ita B 1. 2. C. Sur. Ch. nostrorum 1. 2. 3. ⁶¹ eruditam Sur. ⁶² ut ne Sur. ⁶³ nullo corr. non 2. Sur.

NOTÆ.

(237) Cicero Tuscul. disput. I, 12. Eadem verba D
 recurrunt in Herigeri epistola ad Hugonem, cfr.
 præfat.

(238) Tusculan. III, 22.

(239) Horat. Ep. I, 3, 33.

(240) Horat. Od. 4, 9, 25.

(241) Werinfridus Stabulensis; vide præfationem.

(242) Cfr. quæ diximus in præfatione.

(243) Stabulensis est monachus qui primus S. Remacli Vitam scripsit.

exemplari ⁶⁴, verum aliquanto ⁶⁵ lepidius ⁶⁶ mandarem polliri ⁶⁷; tum quod gestorum illius aliunde sumptorum subpetat copia, tum quod temporum, quorum diversitas nunc maxime scito ⁶⁸ opus est, ex cartulario vestro non desit noticia. Sed ad hæc dum te cum tuis omnium arcium præulem esse constaret, illudque Pierium animo occurreret :

In silvam ne ligna feras (244) 1

et :

In mare quid pisces. quid aquas in flumina ⁶⁹ mittis? Suspensam interea librare silentia ⁷⁰ mentem (245).

cæperant, cum ecce memoriam offendebat, quia vires quas imperitia denegat, karitas ministrat, et quia incepto tantum opus est, cætera res expedit ⁷¹. Igitur adorsus sum, et ut verbis cujusdam sapientis utar et ex illo quantum res poscit ⁷² tollam, « exhortatione tua, quæ et præsentis honestate propositi et futuræ ætatis utilitate conjuncta est, nihil antiquius ⁷³ existimavi. » Et ne auctoritatem diffugere viderer, ei muneri ⁷⁴ libentius adquevi. Præsumentem enim auctoritas datur, dum ⁷⁵ credit præstari posse quod petitur; et parere scire, æqualis est gloria cum imperante. Fecerant idem jamdudum ætate venerabiles Hilduinus abbas in passione sancti Dyonisii (246), Hincmarus archiepiscopus in Vita sancti Remigii (247), et alii quam plurimi in non paucorum compilandis gestis sanctorum. Quibus auctoribus ⁷⁶ optinere ⁷⁷ possumus optimis ⁷⁸, quod in omnibus

causis et solet et debet valere plurimum. Nam *Numquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,*

Quin res, ætas, usus semper aliquid apportet non vi (248).

Et ne hic labor, qui te adhortante susceptus est, inferacis operis ⁷⁹ fiat : non ejus modo cujus meminimus, sancti scilicet Remacii, verum cæterorum nostræ sedis pontificum tempora et gesta, quæ undecumque potuere Conradi, ad nostra usque tempora collegi, et cujus potissimum anhelabas desiderio, vitam inde exceptam (249), votis tuis por-

VARIE LECTIONES.

⁶⁴ exemplari *corr.* exemplari 2. ⁶⁵ aliquando *corr.* aliquanto 2. ⁶⁶ lepidius 1. ⁶⁷ polliri *corr.* poliri 2. ⁶⁸ scitu *Sur.* ⁶⁹ flumine 1. 2. 3. ⁷⁰ silentia *corr.* scientia 1. ⁷¹ expedit 3. ⁷² p. acervo t. *Sur. Ch.* ⁷³ antiquus 1. ⁷⁴ ita e. *corr.* 2. qui numeri ut 2 habuisse videtur. numerari 1. ⁷⁵ cum *Sur.* ⁷⁶ auctoritatibus B 1. ⁷⁷ ita *corr.* 2. optineri 1. 3. B 1. C. D 1. 1°. ⁷⁸ oportunitis C. ⁷⁹ ita *corr.* 2. inferaci semper 1. 3. inferaciter fiat *Sur. Ch.* ⁸⁰ primi *Sur.* ⁸¹ ita 1. 2. 3. dec. — dec. *Ch.* ⁸² ut precipit *post add.* 2. ⁸³ ita *Surius*; deest in omnibus *codd.* non *corr.* 2. ⁸⁴ magnas *Sur.* ⁸⁵ vires *addit Sur.* ⁸⁶ amicitie 1. ⁸⁷ impato 1. ⁸⁸ numeri 3. ⁸⁹ adhortandis 3. ⁹⁰ voluntarium 3. *Sur.* ⁹¹ expostulavero *Sur.* ⁹² arrogant 2, 3. *Sur.* ⁹³ quisq 2. 3. quisquam *Sur.* ⁹⁴ afferior 2. 3. *corr.* assertor 2. asserior 1. ⁹⁵ ita *Sur.* insecurem 1, 2. 3.

NOTÆ.

(244) Horat. Serm. 1, 10, 34.

(245) Cf. Claudian. de bell. Get. 457.

(246) Hilduini epistolam ad Ludovicum Pium S. Dionysii passioni præmissam ante oculos habet. *Sur.* V, 636.

(247) Vita S. Remigii præfat. 7. Act SS. Oct. I, 152.

(248) Terent. Adæphi V, 4, 1.

(249) i. e. e Vitarum serie selectam, seorsim editam.

A rexi ; longe quidem mea sententia ab oratoris optimi ⁹⁰ (250) excellentia me ratus differre, qui plurima paucis absolvere, pauca plurimis protelare, vel magna extenuare, maxima e minimis efficere, lata anguste, angusta late, vulgata dicenter (251), dicentia ⁹¹ intellectualiter, nova usitate, usitata nove, et id ⁹² genus valeat plurima delibare, cui et a poeta præcipitur :

Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge (252).

Nec ut scolares posito themate, quibus verbis uti potuit, qui injuriam passus est, vel ille qui intulit, aliquid finximus frivolum, immo nec creperum (253). Quod etsi eloquentissimum quendam dicentem quod et si hæc, inquit, *uterque non dixit, tamen in voto habuit et in actu ostendit*, sectari contenderem, nullius utique juditium extimescerem. Verum hæc alias. Misi, inquam, karitati tuæ munus, quod minus ⁹³ quidem effitientie securitate, maxime autem susceptum amicitie præsumptione. Magna ⁹⁴ etenim in difficillimi operis cursu ⁹⁵ amicitie ⁹⁶ contemplatio supplet, et placere multa sæpe rerum copia suppeditat. Unde licet verear nedum imperator ⁹⁷ muneri ⁹⁸ par nequeam esse, deficientis culpa in adhortantis ⁹⁹ cedat injuriam : tamen cum tuam specto benivolentiam, sit omne pronum et facile, et ut ita dicam voluptuarium ⁹⁰, quod in tuæ jocunditatis impenditur præscriptum. Hoc autem munere impenso sollicitum te reddere cupio ; quia si quid operum tuorum quandoque postulavero ⁹¹, injurios mihi fueris, si negabis.

Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti (254).

Set non arrogantur ⁹² magna, quippe tuis meritis et nostris votis imparia, quapropter oblatrantis morsus timeo invidiæ, quia in difficili re facile solet livor præjuditium importare.

Denique non omnes eadem mirantur amantque (255).

Ergo.

Non istic obliquo oculo mea famina quisquis ⁹³

Limet, non odio obscuro morsuque venenet (256).

Sed tu, pater beatissime, mei laboristæque adhortationis assertor ⁹⁴, caveas securum ⁹⁵ meperactum

D (250) Ciceronis locum de Oratore III, 26 ex suo ingenio interpretatur.

(251) i. e. decenter, decentia.

(252) Horat. Ars poetic, 149.

(253) i. e. dubium ; vox apud Festum, Varronem Lucretium obvia.

(254) Martial. epigramm. V, 60 ad Stellam.

(255) Horat. Epp. II, 2, 58.

(256) *Commoda quisquam limat*, etc. sunt verba Horati, Epp. I, 14, 37.

reddat officium, cum tibi pudor amici dignius possit convenire, si displicet ⁹⁶.

2. ⁹⁷ *Quod Deus omnia in numero et pondere et mensura constituit, et de mysterio crucis.*

Deus summe bonus, cujus divina ex æterno natura regnat et in æternum sine aliqua mutabilitate perdurat, omnia providens ⁹⁸ prudenterque disponens, universa in numero et mensura et pondere constituens (257) (*Sapient.* xi, 21), ipsum quoque universitatis mundum sponte sibi que tantum conscia voluntate, cum non subsisteret, pulchrum pulcherrimum creavit, ut esset; non eum ex sua proferens substantia, ne coæternus crederetur, quippe ex propria essentia ⁹⁹ solum et sibi nota ratione coæternum, per quod omnia formarentur, ex corde eructaverat verbum. Neque ut idem crearetur mundus molitus est aliunde, ne jam vel in materia, vel in ¹⁰⁰ cooperatione altrinsecus esset quod ejus omnipotentissimam voluntatem extra petitis ammiculis, nec satis ad id peragendum sufficientibus, adjuvaret, ac subinde tale quiddam esset quod neque factum ab ipso esset et tamen esset; non inquam, sed verbo cælos convivificante ¹⁰¹ spiritu volubiles perduxit, et ut pellem omnibus superextendit (*Psal.* ciii, 2), terram vero circumlibrantibus undique elementis in medio omnium collocavit, ita ut cælesti habitatione cælo dignas naturas efficeret, de terra vero terrena componeret (258). Quippe omnium potentissimus, solus summe ¹⁰² bonus, solus naturaliter unus, et quod hujusmodi sit solus ut nihil aliud sit nisi bonus, qui ¹⁰³¹⁰⁴ omnia de nichilo et ex non subsistentibus nempe solus subsistens creavit valde bona. Quæ quoniam non sunt ¹⁰⁵ simplicia — non enim per se prodierunt, nec esse prorsus poterant, nisi ea is, qui solus naturaliter bonus est ¹⁰⁶, esse voluisset — ideo quia bonum eorum a summo bono prodiit, eorum quoque esse necesse est bonum sit. Omnia inquam in numero et mensura et pondere suis quæque temporibus proditura constituit, ipsumque universitatis mundum prædiffinita dispositione quadripartitis elementis constantem, quatuor quoque plagarum climate quadravit, dispositissima dispensatione, ut credi datur, jam præsignans, quod hominem, quem creaturus erat et propter quem cuncta visibilia fabricabat,

ipsumque quod idem pro nostra assumpturus erat salute humanum corpus, quadrifaria esset soliditate perfecturus, insigneque inde vivificæ crucis, ut esset obstaculum adversus omnium insidias inimicorum, quadrilatera porrectione sancturus. Quod in karitatis omnium virtutum perfectissimæ plenitudine videtur apostolus commendare. *In karitate inquit radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas ¹⁰⁷ et profundum* (259) (*Ephes.* iii, 17). [In latitudine ¹⁰⁸ scilicet bona opera karitatis, in longitudine perseverantiam perfectionis, in altitudine præmia regni cælestis, in profundo inscrutabilia signans juditia omnipotentis, huicque intellectui coaptans mysterium salutiferæ crucis (260).] Quod in eo ¹⁰⁹ auctor redemptionis nostræ voluit sponte subire, ut passis palmis in cruce, reliquoque distentus corpore, ipsa membrorum positione omnia ad se credatur traxisse. [In latitudine, quo per transversum extenduntur manus, propter bonorum operum secundum karitatem exhibitionem. In longitudine quoque propter tocus corporis crucifixionem,] voluntatem in exhibitione karitatis longanimem, borealem suæ agnitioni plagam missis cultoribus addixit pariter et australem. [In altitudine, quo caput voluit eminere, propter supernorum ¹¹⁰ promissorum expectationem,] orientalem multis accensis prædicantium luminaribus irradiari voluit partem. [In profundum ¹¹¹ autem, quo sub pedibus pars crucis in abscondito terræ defixa latuit, propter occultam hominum ex Dei voluntate vocationem,] plagam suæ voluntati mancipare dignatus est occidentalem. Nec frustra illuc misericordissimum specialius deflexit intuitum, *non enim qui sani sunt egent medico. Venitque vocare peccatores ad pœnitentiam, non justos* (*Luc.* v, 31). Orientalibus etenim quibusdam ¹¹² nomen Domini timentibus sol justiciæ quodammodo videbatur exortus, cum occidentales tenebris semper objecti ignorantie, delegissent eatenus creaturæ potius quam creatori deservire ¹¹³

3. ¹¹⁴ *Quod Dominus occidentales partes apostolis Petro et Paulo dignatus est illustrare.*

Non inquam frustra occiduis partibus pendens in cruce specialius benignissimum dignatus est obtutum intendere, quas voluit tantis doctoribus, Petro

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁶ Vale addit *Sur.*; sequuntur apud eundem hi versus:

Quod nec vota pati nec fingere somnia possunt,
Gaudens semper habe: gaudent præ nomine molles
Auriculæ: tibi me virtus tua fecit amicum. Iterum vale.

⁹⁷ deest 1. 2. 3. ⁹⁸ provide *Ch.* ⁹⁹ substantia *Ch.* ¹⁰⁰ deest 3. ¹⁰¹ cum vivificante 1. ¹⁰² us 2. 3. e. *corr.* 2. e. *Ch.* ¹⁰³ ¹⁰⁴ erasum 2. ¹⁰⁵ deest 1. ¹⁰⁶ deest 3. ¹⁰⁷ deest *Ch.* ¹⁰⁸ Latitudo 1. 2. ¹⁰⁹ ideo *Ch.* ¹¹⁰ superiorum *Ch.* ¹¹¹ *corr.* profundo 2. ¹¹² deest *Ch.* ¹¹³ deservisse *Ch.* ¹¹⁴ Numeri desunt in 3.

NOTE.

(257) Haud aliter Augustinus in libro de Genesi ed. Venet. III, 1 p. 168.

(258) Augustin. I. l. p. 138.

(259) Augustin. ad Honeratum ed. Venet. II, 446.

(260) Allegoricam crucis interpretationem quam Augustinus adamat e. g. Enarrat. in Psalm. 103.

Opp. IV, 1140, Serm. 53, 166. Opp. V, 317, 798, hoc loco ex epistola ad Paulium de videndo Deo Opp. II, 486 sibi delibavit auctor In libello de laudibus crucis, quem Hrabanus Maurus argutius quam verius conscripsit, talia, quod putare possis, non occurrunt.

videlicet cum Paulo apostolorum principibus, ut geminis lampadibus illustrare. Qui post plura virtutum et documentorum insignia diversis linguis et nationibus mirabiliter præbita, Paulus quidem qui plus omnibus laboravit (*I Corinth. xv, 10*), ab Jerusalem usque Illiricum Christi prædicans evangelium, tandem biennio ante victoriosissimæ mortis triumphum Romanæ arci contra Neronem et Symonem magum Petro intulit se ¹¹⁵ socium. Petrus autem et ipse quibusdam æcclesiis, deinde Antiochena ¹¹⁶ bene fundata æcclesia, pluribus jam ante annis eandem urbem, totius orbis primatum sibi defendentem, suo salutifero illustraverat adventu. Quorum qui fuerit exitus agonis ¹¹⁷, satis est textus eorum triumphalissimæ ¹¹⁸ passionis (261). Hoc tantum suffecerit nescientibus memorasse, per biennium ante consummationem eos in commune cum Symone mago conflictavisse postque detectionem et delectionem magi, ab Agrippa et Nerone alterum crucis confixione, alterum gladio ¹¹⁹, neci simul addictos fuisse; et Petrum ¹²⁰ quidem in præsentem mortem ¹²¹ occubuisse; Pauli vero tropheum, occupato in aliis Nerone, a militibus quibus traditus fuerat, quosque continuo ¹²² converterat, in animum quidem, sed in eandem diem dilatum esse, quod ipse videtur in epistola a Roma ad Timotheum scripta significare. *Et audiant, inquit, omnes gentes, quia liberatus sum de ore leonis (II Tim. iv, 17)*, Neronem significans. Quod et satis testantur diversæ multorum tam Græcorum quam orientalium episcoporum epistolæ ad diversos scriptæ, sicut in historiis æcclesiasticis quilibet potest invenire. Sed et Arator Romanæ subdiaconus æcclesiæ in libro apostolorum actuum ita confirmat :

Non eadem tamen una dies annique voluto

Tempore sacravit repetitam passio lucem (262).

Et nobilissimus Hispaniarum scolasticus prodit ¹²³ Prudentius :

Unus utrumque dies pleno tamen innovatus anno

Vidit superba morte laureatum (263).

Sed ut ad quod animum ut ¹²⁴ duximus articulum inflectamus, paululum prætermisssa ad memoriam revocemus.

4. Quando Petrus Romam venerit.

Annus erat Claudii cesaris secundus, qui erat a

A passione dominica undecimus, cum Petrus, caput Antiochiam pro se ordinato Evodio, venit Romam, ubi per 25 annos Christum annuntians, id est usque ad annum Neronis 13 (264) et a Domini passione 36 (Cfr. EUSEB. *Chron.*; Hieron., *De viris ill.*), animadvertit ¹²⁵ suam per se prædicationem ad præoccupandam omnem occidentalem plagam, suo apostolatu specialiter destinatum, non posse sufficere. In magna enim urbe et totius orbis principe, quia maximus undique circumfluentium gentium erat incursus, maximus totius idolatriæ vigeat cultus, et quia tam ¹²⁶ Symonis magi, quam multorum philosophorum et maxime Judeorum legem Moysi semper defendentium obviam sibi sciebat erroribus, delectis bonis vineæ Christi cultoribus ¹²⁷, misit qui officium tantæ legationis explerent in omnibus et Italiæ et Galliæ finibus. Ex quibus Marcum secundo ingressionis suæ anno, cum evangelio a se quidem dictato, ob eodem vero conscripto, ad Aquileiam et alias quamplures Italiæ urbes, novissime autem ad Alexandriam et Egyptum direxit. Aliis Galliarum partibus prædicatores idoneos et testes Christi veridicos misit, quos hic, quia alias festinare contendit, singillatim nominare nostra intentio nequaquam admittit (Cfr. RUFIN. II, 16). Ad ¹²⁸ Galliam itaque, quæ comata dicitur, Mediomatricum urbi beatum Clementem direxerat episcopum, non eum autem qui quartus ab ipso Romanæ sedis administravit pontificatum, quique postea cum aliis multis veritatis assertoribus ¹²⁹ ad Galliam brachatam Parisiorum Luteciæ urbi sanctum misit Dionisium.

5. Quod Eucharium, Valerium atque Maternum Treverim miserit.

Sub ipso enim tempore beatus Petrus ad metropolim Trevirorum ¹³⁰ scilicet civitatem ternos destinaverat Trinitatis unicæ astipulatores, in unitate fidei, corde et animo pariter et virtute concordés, Eucharium videlicet, Valerium atque Maternum (265) (*Vita Euch., Val., Mat., 2*). [Et Eucharium quidem pontificatus, Valerium vero diaconatus, Maternum autem subdiaconatus donavit honore,] et data eis apostolica benedictione : *Videtis* ¹³¹, inquit, *fratres et commilitones, quanta est messis dominicæ sationis, quamque multis indigeat operariis. Quia igitur omni-*

VARIE LECTIONES.

¹¹⁵ se int. 3. ¹¹⁶ Antiochena 2. ¹¹⁷ deest Ch. ¹¹⁸ gloriosissimæ Ch. ¹¹⁹ capitis detruncatione Ch. ¹²⁰ Quæ sequuntur verba usque. Sed ut ad quod etc. omnia desiderantur apud Ch. ¹²¹ morte 2. 3. ¹²² continuo corr. continuo 2. pd 1. deest 2. 3. ¹²⁴ erasum 2. ¹²⁵ animadvertit e corr. ut videtur 3. ¹²⁶ deest 4. ¹²⁷ corr. dejectos bonos — cultores 2. dejectis b. c. 3. ¹²⁸ At corr. Ad 1. 2. ¹²⁹ assertionibus 3. ¹³⁰ Trevirorum 3. ¹³¹ videns 3. corr. videtis 2.

NOTÆ.

(261) Cfr. præfatio.

(262) Sunt ultimi versus historiæ apostolicæ Biblioth. max. Patrum X, 141.

(263) Liber Peristephanon hymm. XII, 5, 6.

(264) 14. apud Eusebium.

(265) Eadem fere auctor in Vita sua metrica S. Ursmari his versibus inclusit. Cfr. Mabillon. Act. SS. sæc. III, 2, p. 608 :

Et Clemens Mediomatricum missus ad urbem

Edocet in solum vicinos credere Christum.

Treveribus terni mittuntur corde fideli,

Trinum personis Dominum deitate, sed unum

Credere qui doceant populum lavacro renovandum,

Scilicet Eucharium, Maternus, Valeriusque.

Cfr. præfat.

bus catholici a me dogmatis ¹³³ sanctionibus sufficienter edocti ac christiana admodum religione estis roborati, ite, in nomine Domini partes occiduas aggredimini, et ut boni milites Christi præliamini bella Domini Dei nostri. Murum validissimum infidelitatis, quo totius Gallix vallatur populus ac Germanix, divini spiculo verbi perfodite, ariete fidei dominicæ propugnate. Potestas quoque a Domino Jesu Christo nobis collata in ligandi et solvendi auctoritate vobis semper assit, comitante ¹³⁵ et nostra oratione cum nostri apostolatus sorte. Tali itaque dotatam benedictione hanc societatem fraternitatis absolvit abire. Qui urbe Roma egressi peregrinatione suscepta felici, circumcirca incunctanter nomen prædicabant Domini Jesu Christi; cum vix paucorum evaserant iter dierum et tanti sodaliti ¹³⁴ perpessi sunt dispendium.

6. Qualiter beatus Maternus defunctus per baculum ejus resuscitatus fuerit.

[Nam cum in quoddam castellum nomine Elegia (266) pervenissent, ibique aliquantum ¹³⁵ temporis commorantes, omnes ad credulitatem instanter incitarent, sanctus Maternus a febre valida interceptus, humanis subito exemptus est rebus.] (Vita E., V, M., 3.) Hinc ¹³⁶ diabolus auxit læticiam, quod Christus providit ad gloriam. Reliqui dolore insperato perculsi sed de Dei pietate non dubii, cadaver decernunt non insepultum relinqui, viaque qua venerant remensa, ad beatum Petrum quantotius reverti. Cumque ¹³⁷ adessent improvisi, suspiriis ab imo cordis tractis anhelis: Ecce inquit, Domine, quem collegam et cooperatorem dignatus es dare, extremo vitæ per omnia functus humanæ, comitatu vitæ susceptæ incepto nos quoque frustratus est opere. At apostolus benigne eos consolatus ¹³⁸, Revertimini, inquit, quantotius, et vobiscum nostri tollite petalum pontificatus, nec ¹³⁹ de Dei pietate et nostra auctoritate diffisi, super defuncti ponite corpus simul imperantes ut protinus surgat, iterque captum comitans, opus evangelistæ ¹⁴⁰ faciat, mysterium ¹⁴¹ injunctum expleat. En, inquam, baculus pontificalis patrator efficacissimus signorum, totius virtutis sola-

men et alleviatio ¹⁴² vestri laboris. Sicut fuit Dominus semper mecum in omnibus, ita votis vestris ubique assit propitius. Hac apostolica consolatione iterum animati, tandem quadragesimo postquam inde ¹⁴³ dimoverant die, sine cunctatione ¹⁴⁴ ad corpus regressi sunt defuncti, et egesto terra tanto thesauro, ut veritatis dominicæ promissa firmarentur, qui credit in me, opera quæ ego facio ipse faciet et majora horum faciet (Joan. xv, 12), et ut eorum mentes ad signa patranda corroborarentur, quorum ¹⁴⁵ pedes ad evangelizandum pacem dirigebantur, cujus umbra sanaverat omne genus morborum, ejus baculus a morte beatum revocavit Maternum (267). Qua visa virtute roborati, quid putas super recepto sodali animiseorum accumulatum ¹⁴⁶ est gaudii? Quanta super profunditate inscrutabilium judiciorum Dei superque potentia divinitatis ejus inenarrabili? Quæque apud superos ¹⁴⁷ viderat et si omnia lingua humana promere non licebat, conferendo et itineris conviantium laborem leviabat, et ad Christi magnalia prædicanda mentes collegarum amplius animabat (Vita E., V., M., 5). [Incolæ autem ejus loci laudes immensas in cælum extulerunt, et multi paganorum baptismi ¹⁴⁸ gratiam indepti unitati fidei se conjunxerunt. Et ¹⁴⁹ mortis illius occasio multorum fuit ad vitam resurrectio. In quo loco postea christiani æcclesiam construxerunt, eique ex eo quod ibi acciderat nomen Resurrectionis imposuerunt (c. 6). Illi vero postquam multos ad fidem Christi imbuerunt, et jam ¹⁵⁰ ad alia loca tempus transmigrandi videntes, valedicentes fratribus per Galliam et quocumque transibant verbi divini spargentes sementem, tandem pervenerunt ad antiquissimam Trebirorum,] trium civitatum metropoleos, urbem. Quarum medianam matremque, Mediomatricum scilicet civitatem, — quam Romani, qui ¹⁵¹ bene quicquid uspiam gentium erat suo subsiderant imperio, ob memoriam Mettli Fofeci Albanorum regis, Mettim ¹⁵² vocaverant, sicut et ob memoriam Tulli, Romanorum tercii regis ¹⁵³, eidem contemporalis (268), et primo quidem sibi fœderati, sed post ob rutum fœdus male multati

VARIE LECTIONES.

¹³³ dogmatis 2. ¹³⁵ comitante corr. comitante 2. ¹³⁴ ita e corr. 2. qui ut 3. habuit solidati. soliditatis 1. ¹³⁵ Verba aliquantum — incitarent desunt apud Ch. ¹³⁶ Hinc — gloriam desunt Ch. ¹³⁷ Verborum loco cumque — opere leguntur apud Ch. hæc infortunium quod acciderat nunciantes. ¹³⁸ consolatos 1. 2. consolans e corr. 3. ¹³⁹ nec — diffisi desunt Ch. ¹⁴⁰ evangelistæ 2. 3. et sic deinceps. ¹⁴¹ mysterium eadem manu corr. mysterium 2. ita quoque 1. ¹⁴² alleviatio 1. alleviato corr. allevatio 2. ¹⁴³ deest 3. ¹⁴⁴ cunctatione 3. ¹⁴⁵ quorum — dirigebantur desunt ap. Ch. ¹⁴⁶ accu: mulatum 2. ¹⁴⁷ supernos corr. superos 1. ¹⁴⁸ baptismi 2. ¹⁴⁹ Et — resurrectio desunt 3. ¹⁵⁰ et jam — videntes desunt Ch. ¹⁵¹ qui — imperio, dein eidem — multati desunt ap. Ch. ¹⁵² metum 3. corr. ut videtur mettim 2. ¹⁵³ r. t. 3.

NOTÆ.

(266) Locus quidam in Elisatio pago nomen habens Elegia. Epist. Herigeri ad Hugonem, cfr. præfat. Hodie villa Ell, ad rivum Ill. inter Kogenheim et Ernstein e regione oppidi Benfeld. Vide Calmet. Hist. de Lorr. I, p. 3; Lagnille Hist. d'Als., p. 47. Idem occurrit locus apud geographum Ravenatam his verbis: Civitas quæ dicitur Alaii juxta civitatem Stratisburgo. Alege appellatur in bulla Leonis IX papæ Grandidier I, p. 261, et in litteris Friderici episcopi Argentoratensis a. 1387 hæc leguntur verba

quæ attulit Grandidier I, 14: In quo quidem loco Elley multi christiani de diversis regionibus ad beatissimum patrem nostrum S. Maternum per totum anni curriculum confluunt.

(267) Eadem fabellam postea repeliverunt Otto Frisingensis in Chronico III, 15, Petrus Cluniacensis in libello contra Petrobrusianos in max. Biblioth. Patrum XXII, 1074.

(268) Cfr. gesta epp. Mettensium ap. Dachery II, 224

Leucham Aulerorum populosam civitatem Tullum nominaverant.—Metensem inquam urbem quidam divini jubaris jam irradiaverat spiculus, beatus videlicet Clemens a beato Petro eidem urbi jam ante præmissus. Qui dum primo illuc adventasset et sub theatrales arenas, quia aliud non habuerat hospicium accepisset, æcclesiam sub beati Petri nomine ¹⁵⁴, parvulam ibi dedicavit, in qua multos scenicis maxime ludis et lupanaribus deditos ad Christum convertit (269).

7. ¹⁵⁵ *Quod illi tres viri tribus civitatibus prædicaverint, et de insigni fonte.*

Quoniam igitur ut dictum est quidam veri solis eam quæ Treberibus vicina est jam penetraverat radius, ea neglecta jam dicti ¹⁵⁶ tres viri Trevirorum civitatem ingressi, ut ubique Trinitas quæ ab eis prædicabatur, sub unius veri Dei cultu innotesceret vere, sub unius ipsorum trium pontificatu alias sibi duas contiguas civitates addidere, Agrippinam ¹⁵⁷ cognomento Coloniam et Tungros. Cujus Plinius Secundus, qui temporibus Trajani augusti quadringentis et eo amplius ante ejus subversionem annis claruit, in naturali historia, libro scilicet de naturis aquarum, mentionem facit in hæc verba: *Tungris* (270) *civitas Galliæ fontem habet insignem, pluribus bullis stillantem, ferruginei saporis, quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. Purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorum vitio* (271) *adest; aqua igni admota turbida est, ac postremo rubescit.* Et octaviam eam ob honorem Octaviani ¹⁵⁸ Augusti vel matris ejus, sororis Julii Cæsaris, qui primus Galliam Romano subegit imperio et Germaniam, ferunt (272) fuisse ¹⁵⁹ nominatam. In quibus civitatis ut ¹⁶⁰ boni veræ vineæ Christi agricolæ ¹⁶⁰ jam dicti tres viri semina verbi serentes divini, comitante ¹⁶⁰ sibi omnium gratia virtutum, per eum quem semper secum beati Petri ferebant bacillum ¹⁶⁰, multos ad Dei vivi cultum revocabant, abjecta idolorum cultura. Flectebatur leni Christi jugo ferocitas Gallorum, curvabatur imperio fidei cervicositas Germanorum. Et Gallicanus, teste beato Iheronimo, coturnus, qui monstra non habuit, sed viris semper ¹⁶¹ fortibus et eloquentissimis habundavit (273), piscatorum discipulis et magisterio favorabiliter corda submittit. Lætabatur a patre ¹⁶² hereditas Christi, quia portio cotidie minorata ¹⁶³ lugebat diaboli.

A 8. *Qualiter sanctus Eucharius populum resistantem orationibus ligaverit et absolverit.*

[Cumque ¹⁶⁴ sanctus Eucharius per singulos dies populum admoneret ut idola vana colere cessarent et ad Deum verum creatorem cæli ac terræ se converterent, illique nullo modo verbis ejus adquevisissent, quodam die cum sociis urbem ingressus est, eundem sermonem ad populum habiturus (Vita E., V., M. 6). Quapropter ¹⁶⁴ pontifices capitolii zelo contra eos accensi, maximam partem populi adversus eos concitaverunt, et expellentes eos extra civitatem lapidibus obruere voluerunt. Quod videns beatus Eucharius (Vita E., V., M. c. 7), ad arma orationis se cum suis convertit, obsecrans videlicet cum lacrimis omnipotentis Dei clementiam, ut et illis ¹⁶⁵ contra incredulos pium præberet auxilium et insanis infidelium turbis ad cognoscendam fidei veritatem capabilem aperiret sensum. Inter hæc omnis illa sevientium turba mirum in modum ita cœlitus obligata est, ut ¹⁶⁶ alii ex eis ¹⁶⁷ incassum jactui innitentes, brachiis extentis ¹⁶⁸ inflexibiles starent, alii nichilominus pro colligendis lapidibus deorsum inclinati, terræ pronis cervicibus inhererent, et ¹⁶⁹ omnes secundum uniuscujusque ¹⁷⁰ motum corporis immobiles et obstinati perdurarent. Dumque hoc fere per unius horæ spatium ageretur, et cuncti per varios modos nexibus superni numinis astricti tenerentur, cœperunt omnes jam nimio dolore fatigati absolutionem suorum membrorum humiliter petere seque credituros si absolventur clamare. Tunc sanctus Eucharius iterum orationem ad Dominum fundens, omnem illam rebellantium multitudinem a vinculo doloris absolvit, et ad priorem statum redita sanitate restauravit (c. 8). Hoc viso miraculo, omnes pariter se ad pedes sanctorum provolventes, rogabant ut eis viam salutis ostendere non differrent, sed quid illis pro eorum recuperatione agendum, quidve vitandum esset citius insinuarent.

9. *Quod filium Albanæ viduæ resuscitaverit.*

Prædicante sancto Euchario, compuncti sunt corde, ac ¹⁷¹ se nunquam talia audisse vel comperisse testati sunt (c. 13). Affuit etiam huic salutiferæ ammonitioni divinæ virtutis confirmatio, et eam mox subsequuta est stupendi miraculi attestatio. Nam fuit in eodem spectaculo quædam vidua nomine Albana, genere præclara, rebus opulentissima, quæ a famulis illuc cum festinatione currentibus triste accepit

VARIE LECTIONES.

¹⁵⁴ Nomine Petri. ¹⁵⁵ deest numerus etiam 1. 2. ¹⁵⁶ deest initium apud Ch. ¹⁵⁷ Agrippinam corr. ut videtur Agripinam. ¹⁵⁸ octoviani 3. ¹⁵⁹ deest 3. ¹⁶⁰ ut — agricolæ et comitante — bacillum desunt ap Ch. ¹⁶¹ septem 1. ¹⁶² corr. apte 2. ¹⁶³ ita corr. 2. imminorata 1. 3. ¹⁶⁴ Cumque. — Quapropter desunt apud Ch.; sequenti paulo aliter leguntur. ¹⁶⁵ immo sibi ut habet vita E. V. M. ¹⁶⁶ et 3. superscr. ut 1. 2. ¹⁶⁷ nexeis 1. 3. corr. ex eis 2. Ch. ita vita E. V. M. ¹⁶⁸ extensis 3. ¹⁶⁹ et — perdurarent desunt Ch. ¹⁷⁰ rei addunt 1. 2. 3. erasum 2. deest in vita E. V. M. ¹⁷¹ ac — sunt desunt Ch.

NOTÆ.

(269) Vid. Pauli Diac. gest. ep. Mettens.

(270) Plinii nat. Hist. XXXI, 8.

(271) *Calculorumque vitia: eadem aqua igne admota, etc., sunt verba Plini.*

(272) *Octavia quæ Tungris est vocata legitur in Vita S. Lupi poster., c. 33, Act. SS. Jul. VII, 77.*

(273) Hieronym. contra Vigilantium Opp., ed. Vallarsi II, 387.

nuncium, videlicet unicum filium suum, quem domi reliquerat infirmum, redeunte ad vitalia dolore esse mortuum ¹⁷². Quod illa audiens, misit se statim cum lacrimis ad pedes sancti Eucharium dicens: *Obsecro* ¹⁷³ *te, renovator nostræ urbis et illuminator totius gentis, ut mei miseræ jam bis orbata miserearis, et viscera pietatis super me infelicissimam habere digneris. Nuper enim marito sum viduata, et heu! hodie miserabiliter uniti filii morte sum destituta. Quod si eum resuscitaveris, scias me certissime post hæc præceptis tuis libentissime obedire et cum ipso meo filio ac tota familia in Christum tuum credere* ¹⁷⁴. His gemitibus motus beatus Eucharium ibat cum illa, et pro tanti miraculi novitate, cum eo turba copiosa. Cum vero illuc pervenisset, assumptis secum beatis Valerio et Materno, domum introivit, populo extra fores exspectante eventum rei. Et prius quidem flectens genua, in orationem se dedit et ¹⁷⁵ ab oratione surgens, ad corpus examine accessit, tenensque manum ejus cum fiducia dixit: *Dico tibi juvenis, ut in nomine Jesu Christi qui unicum filium viduæ sua virtute resuscitavit, tu quoque ad præsentem lucem redeas, et deinceps relicto demonum errore, creatorem tuum recta fide recognoscas.* Qui, redeunte anima, statim surrexit, et nondum fide imbutus, Deo gratias agere cœpit. Quem assumens sanctus Eucharium, secum extra domum duxit, et coram omni populo virum et totius infirmitatis expertem matri reassignavit. Tunc omnes qui aderant magnis vocibus cœperunt clamare dicentes: *Vere magnus et potentissimus Deus Christianorum esse* ¹⁷⁶ *probatur, quia talia signa et mirabilia per famulos suos operatur.* Eadem die baptizata est ¹⁷⁷ Albana cum filio ac tota familia, et de populo turba non modica. Domus vero ejus non post multos dies a sancto Eucharium est æcclesia consecrata.

10. *Quod revelatum sit cuidam senatori omnes oportere baptizari.*

Post hæc quidam nobilis ejusdem urbis senator vidit somnium ad salutem cunctorum ¹⁷⁸ civium profuturum (c. 14). Quadam autem ¹⁷⁷ nocte aspexit per somnium virum quemdam coram se stantem, vultu elegantem ¹⁷⁸, splendidissimis vestibus corruscantem, crucemque miræ ¹⁷⁹ estimationis in manu ferentem ac sibi dicentem: *Isti viri, qui huc venerunt, servi Dei sunt excelsi, et propter vestram salutem huc destinati. Et ideo si mortem evadere et ad vitam æternam vultis pervenire, omnia quæ vobis dixerint facite, et præceptis illorum cum omni devotione obedite.* Et hæc dicens, ab oculis ejus sublatus est. Facto autem mane convocatis civibus narravit per ordinem quæ ¹⁸⁰ per somnium viderat, quæque au-

dierat. Qua revelatione freti, cœperunt certatim ad sanctos Dei currere et sacri baptismatis ¹⁸⁰ undam sicienter expetere ¹⁸¹. Tantaque fuit per tres dies ad illos concursio, ut in flumine quod per mediam civitatem currit eos baptizarent, nec eorum aliter obpressionem ferre sufficerent, unde et accidisse creditur, ut ex eo tempore ipse rivulus ob infusionem sancti olei derivative Olevia ¹⁸² nuncupetur. Interim civitas a pollutione idolorum mundatur, error superstitiosus abjicitur, destruuntur demonum aræ, fabricantur per loca Christi æcclesiæ, personat per urbem late tuba salutaris, omnesque invitata ac pulsata ad gratiam credulitatis, armisque fidei contra spiritualium hostium insidias ¹⁸³ undique munitur, ymnusque novus in ea publice canitur, et quæ antea creatorem suum non cognoscendo ¹⁸⁴ erat adultera, ipsa se per fidem convertendo facta est Christi sacratissima sponsa. Interim (c. 16) per universas circumquaque regiones verbum vitæ prædicabant, et tam sermone quam virtutibus longe lateque pollebant, nam cecos illuminabant, debiles restaurabant, mortuos suscitabant, demones fugabant et omnes languores curabant.

11. *De obitu beati Eucharium*

Cumque beatus Eucharium per 23 annos pontificatum Trebericæ urbis teneret et æcclesiasticas res bene firmatas atque fundatas haberet ¹⁸⁵; ipseque jam propectæ esset ætatis (c. 16); quadam nocte astitit ei angelus ¹⁸⁶ dicens: *Eucharium, fideliter in mandatis Domini laborasti, viriliter in agone presentis vitæ certasti; veni jam in requiem tibi promissam, et accipe certaminis tui incorruptibilem coronam.* His per visionem compertis, sanctus Eucharium valde gaudebat, et tempus ejus dissolutionis intrepidus expectabat. Cum vero diem exitus sui sibi instare prænosceret ¹⁸⁶ convocatis ad se discipulis ait: *Scio, fratres karissimi, me de hoc sæculo citius migraturum atque debitum humanæ conditionis expleturum, et ideo vos rogo ut fidem firmam, spem incussam* ¹⁸⁷, *karitatem veram inter vos* ¹⁸⁸ *habeatis, et nequaquam deinceps diabolicis erroribus consentistis. Quod de me terrenum est, terræ commendate, et quod spirituale, spiritualibus quoque exsequiis procurate* (c. 17). Ad beatum vero Valerium dixit: *Commendo tibi, frater karissime, sponsam Christi, æcclesiam videlicet* ¹⁸⁹, *ut illam caste custodias et nullis eam errorum deceptionibus in diebus tuis pollui sinas. Mensuram evangelicæ familiæ* ¹⁹⁰ *largiter eroga, commissa tibi talenta in eis fideliter multiplicata, ut cum* ¹⁹¹ *judex rationem ponere cum servis suis advenerit, non ut servus nequam et de-*

VARLÆ LECTIONES.

¹⁷² subita morte defunctum Ch. ¹⁷³ Obsecro — credere desiderantur apud Ch. ¹⁷⁴ deest 1. ¹⁷⁵ deest 1. ab eadem manu superscr. 2. ¹⁷⁶ multorum 3, ita vit E. V. M. ¹⁷⁷ corr. enim 2. ¹⁷⁸ elegantem 1. 2. corr. elegantem 2. ¹⁷⁹ deest 1. post ad 2. ¹⁸⁰ quæ — expetere partim desunt, partim mutata apud Ch. ¹⁸¹ baptismatis 2. ¹⁸² deest. 3. ¹⁸³ nequitas Ch. ¹⁸⁴ fugiendo Ch. ¹⁸⁵ strenue administrasset Ch. ¹⁸⁶ paucis exceptis desunt ap Ch. ¹⁸⁷ incussam 1. ¹⁸⁸ deest. 1. superscr. 2. ¹⁸⁹ videlicet — acquisivi desunt Ch. ¹⁹⁰ pabuli spiritualis Ch. ¹⁹¹ dum vit E. V. M.

sidiosus pro inossis vaentis puniaris, sed potius pro duplicitatis thesauris ad gaudium Domini tui feliciter introducaris. Hæc dicente sancto Euchario, subito cunctis qui aderant cernentibus, lux clara velud fulgur emicuit, ac pene per unius horæ spacium totam cellulam ejus circumfulsit. At ille valedicens fratribus, repressisque reverenter oculis, reliquit hoc triste seculum, et cum ipsa luce 5¹⁹² Idus Decembris letus migravit ad Christum (c. 17). Tunc discipuli pro ejus exitu sacras exequias celebraverunt, et corpus ejus in æcclesia, quæ est extra mœnia civitatis ad meridianam plagam sita, cum ymnis et piis lacrimis sepulturæ tradiderunt.

12. *De vita et obitu beati Valerii successoris ejus.*

Post cujus venerabilem obitum beatus Valerius in ministerium sacerdotale¹⁹³ successit (c. 18), illudque¹⁹⁴ per quindecim annos sancte vivendo et verbum vitæ prædicando probatissime rexit, in quo videlicet temporis spacio¹⁹⁵ multos ad Dominum populos, signa magna et stupenda prodigia exercendo convertit, et¹⁹⁶ ad agnitionem catholicæ fidei saluberrima instigatione perduxit¹⁹⁷. Qui etiam studiosissime verbo prædicationis instabat, ut jam tunc pene per Galliam ac Germaniam christiani¹⁹⁷ paganos et numero superarent et religione. Erat namque doctrina ejus singulis congrua, cunctisque audientibus dulcis et gratissima, unde et ob mellifluam¹⁹⁸ sermonum ejus facundiam undique ad eum populi confluebant, et saltem aliquod¹⁹⁹ verbum ex ore ejus audire cupiebant (c. 19). Quantum vero ad proprios mores pertinuit, ut breviter narrem, fuit cogitatione mundissimus, verbo utilis et discretus, operatione nichilominus inreprehensibilis ac præcipuus²⁰⁰, ac sic per activam vitam singulis compassione extitit proximus, ut tamen præ cæteris contemplatione esset suspensus²⁰¹. Et in hac contemplatione positus, non dese- rebat fraternam condescensionem vitæ actualis, nec etiam in actione submissus, recedebat a sublimitate²⁰² contemplationis, quique salutaria monita sui magistri recto tramite sequens, evangelicum triticum dominicæ familiæ fideliter dispensavit, et credita sibi talenta spiritualibus augmentis multiplicavit. Cum vero perfectum²⁰³ gradibus usque ad venerabiles canos pervenisset et jam consummatio sui cursus appropinquaret (c. 20), D quadam nocte apparuit ei beatus Eucharius per

A visionem dicens²⁰⁴: *Tempus jam instat, frater Valeri, resolutionis tuæ, et parata sunt tibi gaudia retributionis æternæ. Patet enim tibi janua cælestis regni, quam post hanc horam quinto die gratulabundus ingredieris, et de concessis Domini tui beneficiis sine fine lætaberis; quapropter Maternum agonis nostri cooperatorem²⁰⁵ tui officii successorem constitue, illumque de visitatione nostra ante diem sui exitus certissimum redde.* Et hæc dicens recessit. Evigilans autem sanctus Valerius, mox visum somnium beato Materno cæterisque fratribus qui præsto erant narravit, et eis diem obitus sui lætissimo vultu instare prædixit²⁰⁴. Sequenti vero²⁰⁶ die venerabilem Maternum ad sacerdotalem gradum provexit, et eum de studio commissi ministerii diligenter instruxit (c. 21). Cumque per prædictum spacium ob famam depositionis ejus advenientes fideles verbo salutiferæ ammonitionis de exercitio²⁰⁷ sanctæ conversationis instanter instrueret, et eos ad salutem animarum suarum dulciffusa exhortatione paternisque visceribus incitaret, illucescente jam quinto die oratorium ingressus, viaticum quod ipse consecraverat accepit, et post hæc extensis²⁰⁸ inter discipulorum manus sacris membris 4 Kal. Februarii spiritum cælo reddidit. Cujus corpus colligentes discipuli, sacratissimo corpori sancti Eucharii coaptaverunt, et in eodem sarcofago divinis laudibus condiderunt, quod²⁰⁹ superna dispositione actum esse credimus, ut quorum una semper mens²¹⁰ in Domino erat, eorum quoque corpora nec sepulchrum ab invicem separaret.

13. *Quod beatus Maternus tot annis episcopus fuerit, quot diebus in sepulchro jacuit.*

(An. 314.) Deinde beatus Maternus pontificalem suscipiens apicem (274) (c. 22), cœpit per civitates, et regiones veram fidem quæ est in Christo constanter prædicare, cunctos ad viam salutis assidua ammonitione provocare, magnis virtutibus crescere signis et miraculis longe lateque clarescere, quanto cotidianis incrementis fidelium multitudinem plus augeri conspexerat, tanto diligentius injunctum ministerium regulariter ordinare studebat. Hic²¹¹ etenim quamvis esset vir magnæ auctoritatis et prudentiæ, nichil tamen ex proprio imperio quamsi²¹¹ libera utens potestate exercuit, sed omnia humiliter atque simpliciter egit, communemque se subditis studio sanctæ dilectionis exhibuit;

VARIE LECTIONES.

¹⁹² 6 vit *E. V. M.* ¹⁹³ sacerdotalem 3. *corr.* sacerdotale 2. ¹⁹⁴ illudque *corr.* illudque 2. ¹⁹⁵ *corr.* 1. e. sp. temp. ¹⁹⁶ *desunt Ch.* ¹⁹⁷ xp̄i 1. 3. *corr.* xp̄iani 2. ¹⁹⁸ mellifluam *corr.* mellifluam 2. ¹⁹⁹ aliquot 1. ²⁰⁰ *corr.* 1. e. præcipuus. ²⁰¹ intentus *Ch.* ²⁰² c. s. 3. *longe aliter Ch.* ²⁰³ *corr.* profectuum 2. ²⁰⁴ *desunt ep Ch.* ²⁰⁵ cooperationem 2. ²⁰⁶ die vero 2. ²⁰⁷ exercitio 1. ²⁰⁸ ita vita *E. V. M.* *deest* 1. 2. 3. ²⁰⁹ *reliqua desunt Ch.* ²¹⁰ semper mens *corr.* 1 pro m. s.; mens *superscr.* 2. *deest.* 3. ²¹¹ *desunt Ch.*

NOTÆ.

(274) Maternum quemdam revera a 214 Coloniensi Ecclesiæ præfuisse docent Optatus Milevitanus in libro de schismate Donatistarum I, 23, et Constantinus in epist. apud Euseb. X, 5. Interfuit

concilio Arelatensi. Mansi II, 476. Cfr. Perieri disquisitio de prædicato primum Evangelio in Belgica Act. SS. S. pt. IV, 554 sqq.

in omnibus etiam quæ probabiliter gesserat non suam sed Christi gloriam quæsit. Quique²¹² inter cætera sanctarum virtutum exercitia²¹³ milissimus insistens²¹⁴ consolabatur afflictos, pavit ex his quæ habebantur egenos, vestivit nudos, redemit captivos suscepit peregrinos, errantibus viam salutis misericorditer ostendit, desperatis spem veniæ consequendæ clementer promisit, currentes viam mandatorum Dei semper ad anteriora²¹⁵ inpulit, in²¹⁶ eadem romorantes verbo exhortationis instigavit²¹⁷, et modo docendo, modo exhortando, modo sustinendo, modo in²¹⁸ periculis se objiciendo, omnibus indesinenter pio solamine occurrit (c. 23). His ergo atque aliis hujusmodi honorum operum studiis fultus, ad sanctam et laudabilem senectutem pervenit et sicut quadraginta dies jacuit in sepulchro, ita etiam totidem annos mansit in sacerdotali ministerio.

14. *Qualiter eum Eucharis et Valerius de hoc mundo per visum vocaverint.*

Is itaque solitus erat per nocturnam quietem locum ubi corpora sanctorum requiescunt silenter frequentare et ibidem diutius in oratione solus persistere²¹⁷. Unde dum quadam nocte juxta morem eandem æcclesiam intraret, ibique prolixius divinas laudes celebraret, circa mediam noctem cœpit somno gravari, et ab instantia precum offendente sepius lingua retardari. At²¹⁸ ille in subsellio quod ibi erat considens, infixis ad genua²¹⁹ cubitis, inter utrasque manus sanctum caput reclinavit et paululum somno cedens celeriter obdormivit, statimque apparuerunt ei per visionem sanctus Eucharis et beatus Valerius clarissimis²²⁰ vultibus splendentes, sacerdotalibus infulis coruscantes, coronas singulas rosis et²²¹ liliis ac²²² cæteris odoriferis floribus²²³ mirabili arte intexas in capitibus gestantes, consimile sertum demonstrantes et dicentes: *Ecce, Materne, sicut olim tibi promisimus, ita ante diem dormicionis tuæ visitandi gratia ad te venimus. Nunc ergo gaude et lætare, quia die tertia ex hoc seculo migrabis et ad inenarrabilia Domini tui gaudia introibis. En cerne²²⁴ præmii tui incorruptibilem coronam, quæ a paradiso perpetuæ amenitatis²²⁵ est sumpta, et tibi a Christo per nos famulos destinata; cujus flos numquam marcescet, cujus odor numquam a suavitate deficit, cujus perseverantia finem non novit, quam post corruptibilem præsentis vitæ incorruptibiliter possidebis, et in conspectu regum cum ea æternaliter laureatus perseverabis.* His dictis mox disparuerunt (c. 24). Ille

A autem a tenuissimo somno evigilans, valde quidem lætus de ostensa sibi visione extitit, sed statim tamen adesse²²⁶ corporis molestiam sensit, accercitoque ministro cum ejus adjuvamine²²⁷ ad cellulam rediit et seorsum familiaribus discipulis hoc quod sibi ostensum fuerat retulit (c. 24). Die autem crastina convocata ad se fratrum caterva, cœpit eos studiose de fidei integritate admonere et animos eorum ad cœleste desiderium delectabilibus verbis accendere, ac per totum diem salutaria monita eis dare non cessans, usque²²⁸ ad octavam horam subsequentis noctis sermonem exhortatorium protraxit, et quod creliquum noctis supererat, in psalmis et ymnis²²⁹ u m fratribus transegit. Post pullorum vero cantum, instante jam die, venit desuper clara vox, cunctis qui in illa cellula erant audientibus, dicens: *Materne, dilecte Dei, veni.* Qui²³⁰ mox quasi assuetam vocem audiens, conversus ad circumstantes fratres ait: *Valete, filioli²³¹ mei et viscera mea. Ego enim jam migrabo, et in præsentī seculo amplius vobiscum²³² non ero.* Et hæc dicens²³³, communionem dominici sacramenti accepit, statimque sanctam animam exalavit: *Pro cujus absolutione* hi qui præsentēs aderant fideles condignas exequias compleverunt²³⁴ et ejus corpus non longe a reliquis sanctorum Eucharis ac Valerii honorabiliter posuerunt].

15. *De octo²³⁵ episcopis qui beato Materno in sede Tungrensi successerunt.*

C Illoque humanis exempto, secundus ei cathedræ præsedit Navitus, tercius Marcellus, quartus Metropolus, quintus Severinus, sextus Florentinus, septimus Martinus²³⁶, octavus Maximus, nonus Valentinus. Qui quorum vel imperatorum vel consulum claruerint temporibus, quosque vita singulorum habuerit exitus, quotque singuli annis administraverint officium pontificatus, vel ubi quorumque sit tumulus, seu quantum quisque ampliaverit æcclesiæ suæ redditus, quia totius Galliæ ab Hunis facta non solum nostræ sed aliarum æcclesiarum abolevit eversio, nec a nobis lectoris alicujus requirat²³⁶ exactio. Hoc certum tenemus omnium æcclesiarum copias exuberasse, circa ea scilicet tempora quo²³⁷ divæ memoriæ Romano orbi præerat Constantinus augustus, deinde filii ipsius Constans et Constantius.

16. *Qualiter in diversis locis orthodoxi viri Arriane heresi restiterint.*

Quo²³⁸ etiam tempore inclinatis religioni christia-

VARIE LECTIONES.

²¹² desunt Ch. ²¹³ insistens corr. existens 2. ²¹⁴ interiora 3. potiora Ch. ²¹⁵ desunt Ch. ²¹⁶ erasum 2. ²¹⁷ Initium deest Ch., sequentia longe aliter. ²¹⁸ desunt Ch. ²¹⁹ infixis ad genua corr. 1. e ad jen. inf. ²²⁰ clarissimis corr. clarissimis 2. ²²¹ ac. 3. ²²² et 3. ²²³ gemmis Ch. ²²⁴ ita Vita Euch. Val. Mat. certe 1. 2. 3. ²²⁵ ammenitatis corr. amen. 2: ²²⁶ ad ejus 1. ²²⁷ adjuvamine corr. juvamine 2. ²²⁸ corr. 1. c ausque 1. ²²⁹ hymnis 2. 3. ²³⁰ desunt Ch. ²³¹ filii 2. 3. ²³² non e. v. 3. ²³³ expleverunt 2. 3. ²³⁴ septem 1 sed idem in capitum indice octo. ²³⁵ deest Ch. ²³⁶ requirit 1. 3. corr. requirat 2. ²³⁷ quo corr. quibus 2. ²³⁸ desunt Ch., sequentia aliter expressa.

næ principibus orbis (275), ac per hoc cessante turbine persecutionis²³⁹, exuberantibus facultatibus æcclesiasticis, quanto affluentia augebatur divitiarum, tanto luxus²⁴⁰ fomenta subministrabat libidinum²⁴¹, hæc potissimum mala superante Arrianæ perfidia hereseos, quæ²⁴² pullis sui erroris totum resperserat orbem Romanorum. Cui pesti ubique serpenti resistebant potissimum a collo æcclesiæ et turre veri David quæ edificata est cum propugnaculis, dependentes mille clipei, omnis armatura fortium (*Cant.* iv, 4), Silvester Romanorum, Athanasius Alexandrinorum, Ambrosius Mediolanensium, Maximus Trevirorum, Hilarius Pictavorum, Martinus Turonorum, Anianus Aurelianensium, Severinus Coloniensium, Eusebius Vercellensium et eque alii catholici ac præclari ejus temporis episcopi (276). B Ex quibus Athanasius toto orbe fugatur, sed a Maximino Trevirorum archiepiscopo intrepide suscipitur (277). Paulinus post eum episcopus cum Rodiano (278) et Hilario eque Galliarum episcopis in Frigia exilio damnantur, ubi et Paulinus Trevirensis exulans mortem obiit (*An.* 364). Hac²⁴³ itaque fece sub multis deinde imperatoribus per christianum imperium usque ad tempora Valentis augusti pullulante, videns *Altissimus quod multa malitia esset hominum et cuncta cogitatio cordis humani prona esset ad malum omni tempore* (*Gen.* vi, 5), qui primum per aquarum diluvium²⁴⁴ omnem purgaverat terram, ne²⁴⁵ commixtione filiorum Dei, de Seth videlicet procreatorum, cum filiabus hominum ex Cain generatis²⁴⁶ coinquinaretur progenies, de qua C pro nostra salute carnem decreverat sumere: ipse his temporibus orbi Romano præparaverat excidium, ne æcclesia non habens maculam aut rugam suo sanguine redempta et aqua baptismi super nivem dealbata Arriana diutius fuscaretur perfidia.

17. *De Hunis per totum imperium Romanorum diffusis.*

Valentis igitur imperatoris tempore qui persecutionem novissimis²⁴⁶ æcclesiis catholicis non timuit intentare, et ab Eudoxio heresiarche²⁴⁷ rebaptizatus est Arriano dogmate, excitata est de latibulis

A suis effera gens Hunorum, quæ per totum diffusa est orbem Romanum²⁴⁸. Cujus ante ea²⁴⁹ tempora invisæ gentis exortus, ut sese fert antiquitas relationis, nos quoque absolvamus perpancis. Fertur namque a quibusdam, quod tempore famis²⁵⁰ quæ facta est²⁵¹ anno decimo Claudii (*Act.* xi, 28) Cæsaris, cujus et Lucas in actibus apostolorum meminit (379), cum²⁵² et Petrus Romam ingressus nonum annum ageret, et Paulus omnes æcclesias ad elemosinam pauperibus sanctorum Iherosolimis mittendam moneret — modius enim annonæ sex dragmis aureis apud Greciam vendebatur — cum, inquam, eo tempore, ut Lucas dicit²⁵³, Claudius pro inopia totum orbem profligatura non solum Judeos expelli jussisset ab Urbe, sed et omnes imbecilliores²⁵⁴ cum ipsis Judeis, ut saltem validiores sustentarentur reliquo pane, claudi fecisset in quodam abdito terræ, coaluisse usque ad supradicta tempora in gentem magnam; Ungros denique notum est huic famæ assentari velle, qui et jactant se a Judeis originem ducere. De Hunis autem cum multi historiographi assint, testis verissimus præ cæteris adest Jordanis episcopus, qui eorum fuerit ortus, in historia de gestis Gothorum vel Getarum luculentissime edita in hæc verba:

18. *Quod ab immundis spiritibus et ex magis mulieribus procreati dicantur.*

[Postea²⁵⁴ autem non longi temporis intervallum, ut refert Horosius, Hunorum gens cum omni ferocitate atrocior exarsit in Gothos²⁵⁵. Nam hos, ut refert antiquitas, ita constitisse comperimus (*Jordan.*, 24): Fimiler²⁵⁶ rex Gothorum²⁵⁷ Gadarici magni filius, qui post egressum Scantiæ insulæ jam quinto loco tenens²⁵⁸ principatum Getharum, qui et terras Scithicas cum sua gente introisset, si cut²⁵⁹ a nobis dictum est, repperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Haliorunnas is ipse cognominat, easque habens suspectas, de medio sui proturbat, longèque ab exercitu suo fugatas, in solitudine coegit errare. Quas spiritus immundi per heremum vagantes dum vidissent et se earum complexibus in coitu miscuis-

VARIE LECTIONES.

²³⁹ persecutionibus 1. ²⁴⁰ luxis 3. ²⁴¹ superscr. 2. ²⁴² reliqua desunt Ch. ²⁴³ corr. 1. e. diluivum. ²⁴⁴ non 2. 3. ²⁴⁵ ex ea ingeneratis 1. 3. ²⁴⁶ novissimis 1. ²⁴⁷ heresiarche corr. cha 2. ²⁴⁸ Romanum corr. 1. e Romanorum; totum mundum diffusa est 3. ²⁴⁹ antea 1. ²⁵⁰ famas 1. ²⁵¹ teste Beda Ch. ²⁵² desunt Ch. ²⁵³ imbecilliores corr. 1. imbec. ²⁵⁴ desunt Ch. ²⁵⁵ flime 1. 3. B 1. corr. filimer 2. filimeth B 2. ²⁵⁶ erasum 2. ²⁵⁷ tenens corr. tenebat 2. ²⁵⁸ sic 1. 3.

NOTÆ.

(275) Eadem fere vide apud Sulp. Severum in *D* *Hist. eccles.* II, 35.

(276) Conf. Sulp. Sever. II, 36, 37—45

(277) Cum his conf. septima quam auctor in epistola sua Hugoni proposuit quæstio de probroso Arianæ interitu quasi tempore Constantii, filii Constantini, secundum historiam ecclesiasticam extitit, sub Alexandro episcopo suo esse non potuit. Obitus enim Alexandri obitum præcessit Constantini annis 8. Athanasius namque qui Alexandro successit, primum

Exilium apud Treverim jussu Constantini, non Constantii pertulit, quando cum Maximo episcopo Trevirorum et Servatio Tungrorum et aliis multis Coloniensi synodo interfuit, ubi Ephrata ejusdem civitatis episcopus damnatus fuit. Cfr. quoque Rufini Hist. eccles. X, 13, 18 sqq.

(278) Tolosano.

(279) Hæc ex parte Bedæ in libro De sex sætibus mundi debet, qui Claudii annum fuisse nonum scribit.

sent, genus hoc ferocissimum ediderunt. Quod fuit A primum inter paludes, minutum, tetrum atque exile quasi hominum genus, nec alia voce notum, nisi quia humani sermonis imaginem assignabant. Tali igitur Huni stirpe creati, Gothorum finibus advenerunt. Quorum natio seva, ut Priscus historicus refert, Meotida palude ulteriore ripa insidens, venationi ²⁵⁹ tantum nec alio ²⁶⁰ labore experta, nisi quæ ²⁶¹ postquam crevisset ²⁶² in populis fraudibus et rapinis vicinarum gentium fines ²⁶³ conturbans.

19. *Qualiter ductu cervæ insula egressi, primo Gothos, deinde alias gentes, novissime Galliam ²⁶⁴ invaserint.*

Cujus ergo gentis ut assolet venatores, dum in ulteriore Meotide ripa ²⁶⁵ venationes inquirunt, animadvertunt, quo modo ex improvise cervæ se illis B obtulit, ingressaque paludem, nunc progrediens, nunc subsistens, index se viæ tribuit, quam secuti venatores paludem Meotidem, quam ²⁶⁶ imperviam ut pecus ²⁶⁷ existimabant pedibus transierunt. Mox quoque ut Scithica terra ignotis apparuit, cervæ disparuit, quod credo spiritus ²⁶⁸ illi, unde progeniem trahunt, ad Scitharum invidiam id ²⁶⁹ egerunt. Illi ²⁷⁰ vero quia præter Meotidem ²⁷¹ alium mundum esse penitus ignorabant, admiratione ducti terræ Scithicæ, et ut sunt sollertes, item illud ante hæc ætate nulli notissimum per ²⁷² divinitus sibi ostensum rati, ad suos redeunt, rei gestum edicunt, Scithiam laudant, persuasaque gente sua, via ²⁷³ quam cervæ indice didicerunt, ad Scithiam properant, et quantoscumque in ingressu Scitharum habuerunt, litavere victoriæ, reliquos perdomitos subegerunt. Nam mox ingentem illam paludem transierunt, ilico Alpidzuros ac Ildzuros, Itimarus, Tuncorsos et Boiscos, qui ripæ istius Scithicæ insidebant, quasi quidam ²⁷⁴ turbo gentium rapuerunt. Alanos ²⁷⁵ quoque pugna sibi pares, sed humanitate ²⁷⁶, victu ²⁷⁷ formaque dissimiles, frequentissime certamine fatigantes subjugaverunt. Nam et quos ²⁷⁸ bello forsitan minime superabant, vultus sui terrore nimium pavorem ingerentes terribilitate ²⁷⁹ fugabant, eo quod erat eis species pavenda nigredinis, et velud quædam, si dici fas est, deformis offa, non facies, habensque magis puncta quam lumina; quo-

rum animi fiduciam turbidus ²⁸⁰ prodit aspectus, qui etiam in pignora sua primo die nata deseivunt. Nam maribus ferro secant genas, ut antequam lactis nutrimenta percipiant, vulneris cogantur subire tollerantiam ²⁸¹. Hi inberbes senescunt et sine venustate ²⁸² effæbi sunt, quia facies ferro sulcata pilorum gratiam ²⁸³ per cicatrices absunt. Exigui forma, sed acuti, motibus expediti, et ad equitandum promptissimi, scapulis latis, et ad ²⁸⁴ arcus sagittasque parati, firmis cervicibus et superbia semper erecti. Hi vero sub hominum figura vivunt beluina sevitia.] Novissime autem Gallicanum impugnare aggressi sunt orbem.

20. De sancto Servatio.

Ea tempestate sanctus Servatius Tungrensi decimus præsidebat cathedræ, vir vultu angelicus, alloquio facundissimus et omnium morum honestate præclarus. Cujus quidem ortum et prosapiam, licet quidam ²⁸⁵ ferant (280) ²⁸⁶ ex domini Salvatoris cognatorum descendisse ²⁸⁷ familia, quia tamen locum nativitatis ejus nequaquam accepimus, nec causas ejus aliunde adventus uspiam audivimus, idcirco auditu ²⁸⁸ faciles esse possumus ad credendum, nec tantæ opinioni, quæ fortassis ex pietate ingeritur, arbitramur omni modo derogandum. Sed ²⁸⁹ cui non displicet ²⁹⁰ post lapidationem protomartiris Stephani ultra trecentos ferme annos inventorem sanctæ crucis Judam cognomento Quiriacum (281), ejusdem protomartiris ex Symone fratre fuisse nepotem, ipsi nichilominus placeat, ultra quadringentos fere post nativitatem vel passionem dominicam annos, beatum Servatium sanctæ Dei genitricis ex matris matertera fuisse ²⁹¹ abnepotem. Verum utcumque res sese habeat ²⁹², nec illi nimium laboraverunt ad suadendum, nec nos etiam nimii simus ad derogandum, cum juxta Tullium *non debeat pudere nos fateri nescire quod nescimus* (282), et illis conveniat ignorantiam potius verecunde ²⁹³ fateri quam irreverenter pro pietate ²⁹⁴ mentiri.

21. ²⁹⁵ *Quod multi sancti viri contemporales illi fuerint, et de multarum urbium everione ²⁹⁶.*

Hic sane vir, sicut in gestis ejus legitur (283) antiquioribus, ex generosa magnorum virorum stirpe

VARIE LECTIONES.

²⁵⁹ venationi *corr.* ventionem 2. ²⁶⁰ alio labore *corr.* alium laborem 2. ²⁶¹ erusum 2. ²⁶² crevisset in populis *corr.* crevit in populos 2. ²⁶³ sic B 2 D 1^a fide 1. 3. fidem C. D. 1. ²⁶⁴ gallias 3. ²⁶⁵ ult. M. ripam 1. ultiores mentidem ripam 2. 3. *corr.* ulteriore meotide ripa 2. ²⁶⁶ quæ 1. 3. quæ *corr.* quam 2. ²⁶⁷ 114 1. 2. 3. pelagus *Jord.* ²⁶⁸ nequam addunt B 1. 2. C. spiritus *deest* C. ²⁶⁹ erasum 2. ²⁷⁰ illo 1. ²⁷¹ meotidam 1. meotidem *corr.* meotim 2. ²⁷² erasum *deest* *Jord.* ²⁷³ sua *deest*, viam C. ²⁷⁴ quedam 1. 2. *corr.* quidam 2. ²⁷⁵ Alantis 1. Alan: : s *corr.* Alanos 2, Mantis 3. ²⁷⁶ humanitates *corr.* 1. humanitate. ²⁷⁷ victis 2. victi 3. ²⁷⁸ quod 1. 3. *corr.* quos 2. ²⁷⁹ terribiliter 3. ²⁸⁰ turbitus 3. ²⁸¹ assuessere duritiam C. D. 1. ²⁸² vetustate 1. 2. 3. ²⁸³ gratia cicatrices assumit 1. 2. 3 *corr.* gratiam per c. absunt 2. ²⁸⁴ *deest* 1, 3. *superscr.* 2 ²⁸⁵ q. f. ex d. e *corr.* coeva 2. ²⁸⁶ fuerant 1. ²⁸⁷ decendisse 1. ²⁸⁸ audivimus 1. satis *addit vit. Serv.* ²⁸⁹ *desunt* Ch. ²⁹⁰ cui displicet 3. ²⁹¹ *deest* 3. ²⁹² habet 2. 3. ²⁹³ verecundie 3. ²⁹⁴ sic Ch. proprietate 1. 2 3. ²⁹⁵ XI 2. ²⁹⁶ subversione 3.

NOTÆ.

(280) *Filius Emmui filii Eliud qui fuit consobrinus b. Mariæ virginis, appellatur Servatius in Vita S. Lupi Trec. posteriori, s. ix, ex scripta, Act. SS. Jul. VII, 77.*

(281) De hoc deque actis ejus apocryphis adeunda Papebrochii commentatio Act. SS. Mai. I, 439.

(282) Tusculan. I, 25.

(283) Cfr. præfatio p. 143.

est editus, nobiliter natus, nobilius conversatus, pontificale pelatum gessit (284) oves dominicas ab insidiatore lupo et rugiente leone protexit, pro eisdem, etsi gladius non incubit persequentium, paratus perferre martirium. In diebus plane sui sacerdotii placens Deo, probatus inventus est, justus in tempore imminentis iracundiæ (*Eccli*, XLIV, 17), quærens pro barbarica irruptione fieri reconciliatio. Ejusmodi enim multas ea tempestate Dominus accenderat lucernas, qui et erroris mundani pellere possent tenebras, et sevientis in tanto turbine tribulationis sedarent procellas. Unde quidam metricanus non incongrue de eis deque hoc ²⁹⁷ tempore sic ait :

*Talibus æcclesiæ fautoribus undique firme
Obstant imbriferis vento quatiente procellis
Desuper, et petram nequeunt trepidare ruinam.*

Et de hoc specialiter beato viro inter alia :

*Servatius servando fidem servat pereuntem
Oranda populum conservans forte Trajectum* (285).

Et beatus Lupus Tricassinæ urbis episcopus

Dum bella cuncta perderent

Orando Treceas muniit (286).

Et Iheronimus ad Geruntiam (287) scribens epistolam super mundi contemptum (288), super hujusmodi quoque cladem lacrimabile sumpsit lamentum Cujus hæc sunt verba : [*Quod rari hucusque residemus, non nostri meriti, sed Domini misericordia est. Innumerabiles et ferocissimæ nationes universas Gallias occuparunt, quicquid inter Alpes et Pyreneum est, quod oceano et Reno includitur, Quadus ²⁹⁸, Wandalus et ²⁹⁹ Sarmata, quod ³⁰⁰ Alani, Gipedes, Heruli ³⁰⁰ Saxones, Burgundiones, Alemanni et, o lugenda res publica ! hostes Pannoni vastaverunt, etenim Assur venit cum illis. Magoniacus nobilis quondam civitas capta atque subversa est et in æcclesia multa hominum millia trucicata, Wangiones longa obsidione deleti, Remorum urbs præpotens, Ambiani, Atrabate, extremique hominum Morini, Tornacus, Nemetæ, Argentoratus, translatae in Germaniam, Aquitanix, novemque populorum, Lugdunensis et Narbonensis provinciæ præter paucas urbes cuncta populata ³⁰¹ sunt ; quas et ipsas foris gladius intus vastat fames. Non possum absque lacri-*

mis Tolosæ ³⁰² facere mentionem, quæ ut hucusque non rueret, sancti Exuperii episcopi merita præstiterunt. Ipsæ Hispaniæ jam jamque perituræ contremiscunt recordantes irruptionis Ambricæ ³⁰³ et quicquid alii semel passi sunt, illæ semper timore patiuntur. Cætera taceo, ne videar de Dei desperare clementia. Olim a mari Pontico usque ad Alpes Julias non erant nostra quæ nostra sunt, et per annos 30 fracto Danubii limite, in mediis imperii Romani regionibus pugnabatur. Aruerunt vetustate lacrimæ, præter paucos senes omnes in captivitate et obsidione generati, non desiderabant, quam non noverant, libertatem.] Et quia non perit pius pro impio, multos sanctorum tam clericorum quam monachorum et sanctimonialium sub hoc contigit occubuisse excidio

B *Urbes munitissimæ licet longa obsidione evertentur, æcclesiæ sanctorum exurebantur, altaria jugulatorum ante ea sacerdotum sanguine profanabantur, pueri innuptæque puellæ suffocabantur, virgines Deo dicatæ stuprabantur ³⁰⁴, monachi et clerici ludibrio et spectaculis exponebantur, et omnibus in commune diversa mortium facies adhibebatur. Et quia sic portio populi merita erat nequissimi, usque ad internationem gladius seviebat Altissimi. Unde contigit sanctum Nicasium Remensis urbis episcopum, sicut et alios multos, cum Eutropia sancta virgine et sorore, hac Hunorum incursione marmora æcclesiæ imbre preciosi sanguinis cruentasse (289). Nec solum nostri hac sunt pena multati, sed etiam Arrianæ defensores hæreseos Gothi, qui seli Valenti augusto et Romanis in Gallia videbantur resistere et reuisti, ab Hunis crudeliter sunt devastati, et Athanaricus eorum rex pro eo quod multum sanguinem innoxium catholicorum non timuit effundere, pulsus a regno meruit exulare. Verum Huni fame compulsi per avaritiam Maximi a Valente Galliis præfecti, coacti sunt Romanorum partibus refragari, moxque iterum Gallias occupare, et urbes et castra cum incolis crudeli cede vastare (290)*

22. *Quod sanctus Servatius Romam adierit si quomodo oratione valeat Galliam ab ³⁰⁵ Hunis liberare.*

Quorum adventum sanctus Servatius Tungrensium æcclesiæ episcopus audiens (*Gesta S. Servatii*, cf. GRÆ-

VARIAE LECTIONES.

²⁹⁷ deest 3. ²⁹⁸ quod 2. 3. ²⁹⁹ deest 1. post add 3. et ita 2. ³⁰⁰ Alanigi pedes herculi 1 2. 3. ³⁰¹ populata corr. populata 2. ³⁰² Dolosæ corr. Tolosæ 1. ³⁰³ Cimbricæ Hieron. ³⁰⁴ stuprabantur 1. ³⁰⁵ a 3

NOTÆ.

(384) Sardicensi concilio a. 247, Mansi III, 67, dein Ariminensi a. 359 interfuit Arianorum fortis oppugnator Servatius, Tungrorum episcopus, ut testatur Sulp. Sever. II, 44. Cfr. Henschenit Comment. de S. Servatio Act. SS. Mai. tom. III. t. VII.

(285) Sntt versus ex ipsius auctoris S. Ursuari Vita metrica desumpti Mab I I, p 609.

(286) Sicut in ejus hymno canitur: Dum bella cuncta, etc. sunt verba Bedæ in Martyrologio ad IV Kal. Aug.

(287) Epistola 123 ad Ageruchiam, quam in quibusdam codicibus Geruntiam vocari adnotant editores. Hieronymi opp. ed. Vallarsi I. 89.

(288) De monogamia inscribitur.

(289) Passio SS. Niciasii et Eutropiæ Sur. VIII 1011 ævi Herigero recentioris est.

(290) Cfr. infra c. 26. ubi eadem non minus falso de Francis refert auctor.

GOR. TURON. II, 5), simulque de irruptione et perditione suæ civitatis timens, vigiliis multis et jejuniis corpus affligebat, seque crebris lacrimis profundens ³⁰⁶, misericordiam Dei postulabat, ne ³⁰⁷ unquam hanc gentem incredulam, seque semper indignam Gallias intrare permetteret (291) nationemque suo cultui dicatam contaminari quodammodo ³⁰⁸ sineret ³⁰⁸. Sed sentiens per Spiritum sanctum peccatis populi interpellantibus ³⁰⁹ id sibi nullomodo concedi, induxit animum adire limina apostolorum Petri et Pauli, ut salutem ³¹⁰ super salvatione suæ urbis per intercessionem eorum mereretur exaudiri. Et ³¹¹ quia priusquam quid inchoetur consulto, at ubi consultum fuerit, mature opus est facto ³¹² (292), paratis viatico commodis, et assumptis secum comitibus necessariis, data etiam benedictione civibus suis, indicta pariter **B** vigiliarum et orationum, jejuniorum et elemosinarum super tanto discrimine instantia, deliberavit beati etiam nomine et merito Auctoris Mettensis episcopi super hoc inire colloquia, qui ³¹³ tunc in Dei rebus habebatur præstantissimus, sed de perditione sibi commissorum et irruptione suæ etiam urbis nimium sollicitus ³¹⁴. Quique habita cum beato Servatio deliberatione, adjudicavit ejus ratam esse intentionem, simul exposcens pro se quoque suaque urbe fundi profusius ejus ante apostolorum limina precem, ut quoniam per se Romam nequibat adire, ejus sanctissimi viri intercessione voti sui compos et ipse mereretur existere. Suscepta ³¹⁵ itaque tanta protectione, posthabita totius itineris difficultate, tum ³¹⁶ in vastissima Alpium progressionem, tum ³¹⁷ in fluminum transmeatione, tunc ³¹⁸ etiam ex latrocinantium infestatione, dummodo quod habebat in voto assequi possit, tandem Romam peraccessit.

23. *Qualiter ante tumultum beati Petri per visum de eversione totius Gallix et de obitu suo sit eductus.*

Accedens ergo ad beati Petri tumultum (cfr. GREGOR. TUR., II, 5), depræcabatur ejus intercessionis, auxilium, ut, quia ³¹⁷ suo apostolatu insignierat Omnipotens orbem occiduum ³¹⁷, arceret saltem a Tungrensi et Metensi urbe infandam gentem Hunorum. In hac desiduos persistens oratione, macerabat se multa afflictione, maxima inedia corpus consumens ita ut in tridui biduique interdum ³¹⁸ curriculo absque edulio potuque maneret, nec esset intersticium **D**

A quo ab oratione vacaret. Et die quidem aliorum sanctorum patrocinia frequentabat, noctu vero ad beati Petri tumultum remeabat; tandem quia sine intermissione non cessabat aures pulsare clementissimi Dei, tali meruit visione solari ³¹⁹. Videbat, et ecce quasi ante altare beati Petri thronus positus, et super thronum sedens Altissimus, et circumcirca sanctorum ³²⁰ animarum et angelorum chorus, duos autem conspicui vultus viros ante ipsum thronum genu incurvantes ³²¹, et vicibus Domini magestatem, vicibus sanctæ Dei genitricis interventionem implorantes, quos constat præcipuos apostolorum Petrum et Paulum fuisse, et ob conservationem Gallorum obnixius subplicassee. Et quia idem sanctus ³²² vir, cui hæc demonstrabantur, cum sua supplicatione beati quoque Auctoris Metensium episcopi obtulerat precem, vidit in parte septentrionali altrinsecus stantem fidelem quendam virum, albis vestibus bene stolatum, quem procul dubio constat protomartyrem ³²³ fuisse Stephanum, et ad eum sanctos apostolos responsa quædam perferentes, et ab eo ³²⁴ ad majestatem Omnipotentis subplicasiones quasdam referentes. Sanctum itaque Servatium hac contemplatione attonitum acgreditur sanctus Petrus, quasi in gradibus æcclesiæ positum: *Et quit* ³²⁵, inquit, *me inquietas sanctissime vir? Ecce apud Omnipotentem æquissima deliberatum est sanctione, Hunos Galliam universam impetere, cunctaque oppida et castella Europæ humi cœquare, civitatemque tuam peccatis populi exigentibus penitus eversum iri* ³²⁶. *Quem vides* **C** *in septentrionali parte nobis interloquentem* ³²⁷, *noveris* ³²⁸ *Stephanum protomartyrem pro urbe Metensi subplicassee rogantem. Qui* ³²⁹ *licet primus præciosi cruoris rore ante omnes rependerit Deo, quod communiter cum omni genere humano accepit ab eo, vix pro illo valuimus habere* ³³⁰, *ut saltem oratorium in Mediomatricum urbe, quo sanguis ejus dinoscitur pullulare, flammam et excidium reliquæ civitatis possit evadere; quod et Auctori coepiscopo* ³³¹ *in responsis habes perferre* ³³². *Tu* ³³³ *autem, sanctissima anima in sorte sanctorum jam præelecta, quia in diebus tui sacerdotii placens Deo facta es dilecta, vives inter peccatores jam jamque es transferenda quia in te est inventa justitia. Jam, inquam, ad patres tuos es* ³³⁴ *colligenda, ne oculi tui videant mala, quæ facturi sunt Huni in tota Gallia, et potissi-*

VARIE LECTIONES.

³⁰⁶ perfundens 1. vit. Serv. ³⁰⁷ desunt Ch. ³⁰⁸ quomodo 1. 2. corr. quodammodo 2. quoquomodo vit. Serv. ³⁰⁹ interpellantibus 3. ³¹⁰ ita vita Serv. salutem 1. 2. 3. ³¹¹ desunt Ch. ³¹² desunt Ch. ³¹³ sequentia longe aliter ap. Ch. ³¹⁴ dum 1. 2. 3. ³¹⁵ dum 1. ³¹⁶ dum corr. tunc 1. ³¹⁷ desunt Ch. ³¹⁸ sequentia aliter. ³¹⁹ ita vit. Serv. interdum 1. 2. 3. ³²⁰ consolari vit. Serv. ³²¹ ita vit. Serv. sanctarum 1. 2. 3. ³²² deest 2. ³²³ martyrem corr. martyrem 2. ³²⁴ iterum addit vit. Serv. ³²⁵ inquit 3. vit. Serv. ³²⁶ ita vita Serv. ³²⁷ loquentem vita Serv. ³²⁸ esse addit vita Serv. ³²⁹ suppliciter vit. Serv. ³³⁰ desunt Ch. ³³¹ optinere vit. Serv. ³³² episcopo 1. ³³³ Tu 1. 2. vit. Serv. corr. Tua 2. 3. ³³⁴ Verba transferenda — tuos es qua in codicibus nostri desiderantur, ex vita S. Servatii recipere non dubitavi; ipsa codicum lectio videns inter peccatores jam jamque es colligenda, excidisse aliquid nobis persuadet, necno probare videntur repetitæ voculæ jam, es. Verba et in brevi transferenda Ægidius servavit. ³³⁵ desunt Ch.

NOTÆ.

(291) Quod demum centum annos post Servatium factum esse inter omnes constat.

(292) Sallust. Catilina 1.

num in civitate tua. Tungris enim secuti nomine, illa et opere tansa et cesa permanebit usque in finem ³³⁶. Quamobrem reversionem festinato accelera, domumque tuam ordina, nitida linteamina quere ³³⁷ sepulturamque compone ³³⁸; nec habebis in urbe scelerata et ideo peritura sepulchrum, quia placuit Altissimo oppidum reservare ³³⁹ Trajectum, propter corpusculum tuum in eo recondendum. Hoc oraculo ³⁴⁰ venerabilis pontifex Servatius suscepto, reversionem accelerat, Galliasque quam citissime ³⁴¹ repedit, transitamque per urbem Mettensium habens, beato Auctori indicat quæ in responsis acceperat.

24. Rediens quid viderit commisso gregi exponit.

Tandemque ³⁴² nimium fatigatus, tum itineris difficultate, tum remeandi acceleratione, ad urbem pervenit Tungrensem, pastoris sui adventum suspense præstolantem. Et quæque congrua sepulturæ videbantur, assumptis super via Domini sacerdotibus et levitis, necnon in commune consulebat universis, ut parati essent in animarum suarum salutem; quibus tantum imminere discrimen. Ac per triduum dissimulata recessione, tandem omnes alloquitur, aggregatos in æcclesia catholica majore beatæ semper virginis Mariæ ³⁴³: Jam collegio vestræ ³⁴⁴ fraternitatis nequeo celare, quod per triduum dissimulans, tandem compellor dicere. Ab ³⁴⁵ hodierna die faciem meam non videbitis, nec ultra me in hac urbe vobiscum morantem ³⁴⁶ conspicietis, quia viam totius terræ sum iturus, et huc ultra non reversurus ³⁴⁷. Super vestra salute pridem beati Petri sepulchrum adii, hujus urbis reservationem supplicatione præmissa petivi, et quia hoc peccato non merebar ³⁴⁸ vestro in responsum accepi: « Huic enim urbi æternus instat interitus, vestra quoque perimmaris ³⁴⁹ perditio, nisi ex toto corde morum præcedat conversio. » Quapropter et hic prohibitus sum effodere mihi sepulchrum, et ad vicum hinc jussus ³⁵⁰ sum transire Trajectum, ut illinc me dies assumat extrema, priusquam me vobiscum vestra contingat vel cernere vel perpeti mala. Hoc autem quantum in me est vobis promitto quia, quodsi pro ³⁵¹ corporum vestrorum salvatione supplicans exaudiri peccatis vestris præponderantibus nequeo, pro animarum saltem ³⁵² salute vestrarum a Deo mihi commissarum defunctus, et cum Christo regnans, feliciter interveniens impetrabo.

25. Oratio ejus et lamentatio clericorum et populi, et de obitu ipsius.

Deinde multa exhortatione eos consolatus, oculis

A ad cælum surrectis ³⁵³ cum manibus: Et ³⁵⁴ has, inquit, oves, quas, Domine, præcioso sanguine redemisti, hunc inquam gregem, quia tuus est, tibi hodie dedo, meque totum tibi commendo ³⁵⁵. Deprecor te, iudex æquissime, humili et flebili prece, ne ovile tuum lupi rapaces gregi non parcentes subruant, neve ³⁵⁶ carnes ovium tuarum deglutientes consumant. Tu, Domine Jesu, qui animam tuam pro eis posuisti in morte, animas eorum a luporum voracitate ³⁵⁷ eripe et a rugiente leone, ut possim ³⁵⁸ ad te aliquos manipulos reportare. His ergo ³⁵⁹ a beato Servatio ³⁶⁰ peroratis, mox universus astans populus, clamore magno irrugiit ³⁶¹, luctus et ejulatio ³⁶² ab utroque sexu increvit. At ³⁶³ vir Domini necessariis sepulturæ secum levatis, progressus ad orientalem plagam B pedester porta Tungrensi exiit, pergens viam quæ ad oppidum ³⁶⁴ Trajectensium mittit ³⁶⁵. Tunc universi cum vociferatione et lacrimis vestigia illius persecuti ³⁶⁶, prodeunt a civitate dolentes, subplici hac voce subjungentes: Ne derelinquas nos, pater sancte, ne obliviscaris nostri, pastor vigilantissime, nos populus tuus et oves gregis tui, ne nos dimittas in sevientis faucibus inimici. Monachi vero et sacratæ Deo puellæ, quorum illic cœnobia erant perplura ³⁶⁷, et omnis in commune clerus de monasterio exeuntes persequerantur ejus iter, pectora percutientes seque post ³⁶⁸ omnia humi prostrantes, hæc quoque ingeminantes: Cur pastor bone, tam cito deseris, vel quomodo nunc iturus ³⁶⁹ proripis? Educ nos tecum, ut commorientes conspeliatur tibi, quibus solum est infortunium post te relinqui. Adventu ³⁷⁰ tuo eramus gaudentes, quod ex longinqua ³⁷¹ reversus peregrinatione dignareris jam nunc nobiscum esse ³⁷², cum nec ³⁷³ tridui saltem curriculo apud nos velis manere. Dic nobis quid faciendum, quidve ³⁷⁴ te discedente consilii sit nobis captandum ³⁷⁵. Quid ³⁷⁶ erit de nobis quibus tanti auferetur præsentia patris? Quid miseri facturi sumus, qui sine te vivere ³⁷⁷ nequimus, sed morti pessimæ tragenti sumus? Ve nobis qui ideo tua præsentia destituimur, quia vindictæ cælesti obijicimur, nec digni sumus commoriendo ³⁷⁸ hac pœna liberari, teque nimis indignum est perditioni nostræ, nobiscum implicari. O, o ³⁷⁹ nomen quod semper præ te ferebas pastoris, malle te occumbere pro tibi commissis, quam oves tui gregis ³⁸⁰ exponeres deliantibus lupis! En non ad dilaniandum potius, sed exponimur ad penitus devorandum. Saltem ³⁸¹ hac ³⁸² fortassis occasione quod semper sitiveras invenires ³⁸³ martirium, essetque tua præ nostris oculos habita nostræ mortis utcumque solatium ³⁸⁴

VARIÆ LECTIONES.

³³⁶ æternum vit. Serv. ³³⁷ nitida — quere desunt vit. Serv. ³³⁸ servare 3. ³³⁹ miraculo 3. ³⁴⁰ citius 2. 3. ³⁴¹ aut desunt aut aliter expressa ap. Ch. ³⁴² ita vit Serv. nostræ 2. 3. ³⁴³ desunt Ch. ³⁴⁴ commorantem 3. ³⁴⁵ peccatum — merebatur vit Serv. ³⁴⁶ ita vit Serv. per manus 1 ³⁴⁷ ita 1. vit. Serv. missus 2. 3. ³⁴⁸ deest 3. vit Serv. ³⁴⁹ addit vit. Serv. ³⁵⁰ levatis vit Serv. ³⁵¹ desunt Ch ³⁵² nec ve 2. 3. ve erasum 2. ³⁵³ voracitate 1. 2. ³⁵⁴ de eis addit vit. Serv. ³⁵⁵ igitur 3. vit. Serv. ³⁵⁶ flebiliter addit vit. Serv. ³⁵⁷ sic vit. Serv. Ch. irrugiit 1. 2. 3. ³⁵⁸ julatio 3. ³⁵⁹ desunt Ch. ³⁶⁰ ita 1 2. ³⁶¹ persecuti vit. Serv. ³⁶² plura 3. ³⁶³ ita vit. Serv. per 1. 2. 3. ³⁶⁴ addit vit. Serv. ³⁶⁵ desunt Ch. ³⁶⁶ longinqua corr. longinqua 1. ³⁶⁷ esses 1. ³⁶⁸ ita vit. Ser. ³⁶⁹ quidque vit Serv. ³⁷⁰ ergo vit. Serv. addit. ³⁷¹ vivivere 2. ³⁷² tibi addit vit. Serv. ³⁷³ desunt Ch. ³⁷⁴ gr. t. 2. 3. vit. Serv. ³⁷⁵ saltim 2. 3. ³⁷⁶ ita vit. Serv. his 1. hic. 2. 3. ³⁷⁷ ita vit. Serv. invenire 1. 2. 3.

Propositam quæsumus ²⁷⁸ *mitte intentionem aliquam faciens progressionis dilationem, ut tridui vel bidui vel unius saltem noctis procrastinatione dignetur nostræ fructum pœnitentiæ acceptare, qui Ninivitis dignatus est parcere.* Quorum ²⁷⁹ beatus Servatius permotus insecutione, pariter et flebili talia ingemnantium ²⁸⁰ excruciatu vociferatione, paulatim progressus iterumque resistens, in lacrimis resolutus ut putandum est pertulisse ²⁸¹ martirium, dum ex quoquebatur ²⁸² super aurum affectu compassionabili ²⁸³ torquebatur pro commissis jam jamque deserendis affectione carnali, urgebatur ad discedendum pro perditione suorum, ut dixerat, in recuperabili ²⁷⁹. At inbecilliores et ²⁸⁴ claudi, pauperes et peregrini, viduæ et pupilli, a turribus et propugnaculis stantes pulveremque in cælum spargentes ²⁸⁵, cum fletu et singultibus clamabant dicentes: *Quis nobis daturus est victum? Quis tribuet alimentum* ²⁸⁶? *Nudi sumus et famelici; quis consolabitur nostri?* Sed cum his fletibus ²⁸⁷ non posset revocari, data eis pontificali benedictione, osculatus eos et confortans cœgit redire. Et ad Trajectensem accedens vicum, modica pulsatus febre, fragili absolutus corpore, publico elatus ²⁸⁸ funere, et a viris fidelibus juxta aggerem publicum 3 Idus Maias sepultus.

26. *Quod Huni multas Galliæ urbes cum Tungris* ²⁸⁹ *subverterunt, quos item Franci* ²⁹⁰ *a Galliis expulerunt.*

Post hujus obitum (293) Huni subversis multis Galliæ urbibus, civitatem quoque diruerunt Tungrorum pervenientesque ad urbem Mettensem ²⁹¹ in vigilia paschæ, eam obsidionibus circumdedere fatigatique longa obsidione, cum de reditu jam cepissent tractare, muri civitatis ultro corruere, aditumque revertentibus patefecere. Tunc civitatem sine cunctatione ingressi, omnes sicut et apud Tungros interfecere in ore gladii, reliquam urbem tradentes igni, excepto oratorio beati Stephani, quod videbatur ipsis a quodam splendidissimo super illud stante viro defendi (294). Post ea migitur ²⁹² vindictam, quæ facta

est ab eis cede Galliarum, Wandalorum prosequente ²⁹³ crudelitate (295), incertum est, sicut et de multis aliarum legitur civitatum episcopis, paucis qui supererant christianis in abditis montium et cavernis petrarum habentibus latibula, quanta inter capedine æcclesia Tungrensium ²⁹⁴ fuerit ²⁹⁵ sine pontifice. Nam et Franci ²⁹⁶, qui ab Antenore ducebant originem (*Gesta Fr.* 1), et Vinetia ²⁹⁷ (296) vel ut ²⁹⁸ alii ferunt ²⁹⁹ in Mauritania (297) excreverant in magnam gentem, et Sicambri ³⁰⁰ vel a quodam suæ gentis duce Merovingi dicebantur, quoniam propria jam eis ³⁰¹ non poterat præ multitudine sufficere patria, palantes hac et illac, prædis et rapinis intenti erant ³⁰², nec stationem adhuc certam invenerant; solum ejus Toringia profugium erat. Quibus Valens imperator, ad quem summa imperii pertinebat, et proprium nomen, qui Francus Attica lingua vocabatur (298), dedit, et partem Galliarum et ad utendum et inhabitandum sine vectigalium exactione permisit. Qui et Hunos ad Meotidas ire ³⁰³ paludes vel in Pannoniam compulit ³⁰⁴, ubi post multos annos a Karolo magno imperatore et filio ejus Pipino penitus etiam nomine disperiere (299). Franci vero propter avariciam sequentium imperatorum vectigalia ab eis exigentium, et Romanis coacti sunt fidem non servare, et civitates quas adhuc tenent Galliæ præoccupare (300). Hi inquam paganis adhuc ritibus inserviebant, et ideo plures episcopis civitates vacabant ³⁰⁵.

27. ³⁰⁶ *De sancto Remigio et* ³⁰⁷ *septem Tungricis episcopis.*

Tandem ad hoc sancto Remigio cælitus prænuntiato, et per promissionem nato, ut eam gentem ad Dei vivi cultum converteret et Galliæ populus in unitate fidei catholicæ conveniret— jam ³⁰⁸ enim ablato misericordia stillabat ³⁰⁹ Altissimi et beatorum angelorum et hominum spiritus jamjamque poscebant Galliæ misereri, quia, inquit: *Tempus miserendi ejus, quia venit tempus* ³⁰⁸ (301)— eo inquam tempore undecimus præsedet æcclesiæ Tungrensi Agricola et

VARIE LECTIONES.

²⁷⁸ qs. 1. 2. 3. ²⁷⁹ desunt Ch. ²⁸⁰ ita vit. Serv. ingemnantius 1. 2. 3. ²⁸¹ ita 1. 2. 3. vit. Serv. ²⁸² ita vit. Serv. ex quoquatur 1. 2. 3. ²⁸³ compassibili 3. ²⁸⁴ ut superscr. et 2. unde in 3. utque scriptum est. ²⁸⁵ aspergentes 1. ²⁸⁶ indumentum Ch. ²⁸⁷ addit vit. Serv. ²⁸⁸ elevatus vit. Serv. ²⁸⁹ lungri 1. 2. ²⁹⁰ in rassura 1. ²⁹¹ Mettense 1. ²⁹² deest 1. ²⁹³ prosequente vit. Serv. ²⁹⁴ lungrensium 2. ²⁹⁵ ita vit. Serv. fuit 1. 2. 3. ²⁹⁶ Frangi 1. ²⁹⁷ Venetia vit. Serv. ²⁹⁸ velud 1. 2. ²⁹⁹ ita vit. Serv., deest 1. 2. 3. ³⁰⁰ Sicabri 1. 2. 3. ³⁰¹ ejus 1. 2. 3. ³⁰² intenderant vit. Serv. ³⁰³ ita vit. Serv. iterum 1. 2. 3. ³⁰⁴ ita vit. Serv. compellere 1. 2. 3. compullere Ch. ³⁰⁵ carebant Ch. ³⁰⁶ XXVI. 1. 2. ³⁰⁷ deest. 1. ³⁰⁸ desunt Ch. ³⁰⁹ Sic 1. still: bat 2. quod stillebat fuisse videtur; stillebat corr. stillabat 3.

NOTÆ.

(293) Vita S. Lupi Trec. c. 36.

(294) Paulo aliter Paulus Diac. in Gest. epp. Mettens. Mon II, 263. Cfr. quæ de hac fabella disseruit Hirsch in commentatione de Sigeberto p. 229.

(295) Imo præcedente, ut ex ipso Hieronymi epistolæ fragmento c. 21 patet.

(296) In hanc sententiam auctorem Livianæ narrationis memorem Antenoris nomen abduxisse videtur.

(297) Sic infelici conatu Maurungani nomen interpretatus est, quod apud Geograph. Ravenn. I, 11.

D in hisce verbis deprehendebat: *Patria Albi Maurungani antiquitus certissimus dicebatur, in qua patria Albi per multos annos Francorum linea remorata est.*

(298) Festinanti calamo hoc excepit ex Gest. Fr. 2; non Valentinianus imperator sed Franci hoc nomine lingua Attica appellati sunt.

(299) Hæc ex Einhardi Vita Caroli cap. 15. haurisse videtur.

(300) Cfr. c. 21.

(301) Cfr. Hincmari Vit. S. Remigii c. 2.

deinceps 12 Ursicinus, 13 Designatus, 14 Resignatus 410, 15 Supplicius 411, 16 Quirillus, 17 Eucherus 412, 18 Falco (302), 19 Eucharius.

28. De sancto Domitiano itemque Perpetuo et 413 Ebergiso.

Vicesimussedi Domitianus (303), qui jam florente christiana ubique religione sub Hildeberti gloriosissimi regis tempore (an. 549), Aurelianensi legitur sinodo interfuisse (304). Qui et civitatis jam dirutae 414 fastidians Tungrensis, sancti Servatii apud Trajectum frequentabat sepulchrum, circa illius quippe tumulum quamlibet nivium copia defluxisset, ita ut interdum 415 duorum aut etiam trium pedum crassitudine circumjacens terra respergeretur; tumulus tamen ejus numquam ea operiebatur (*Gesta S. Servatii*. Cf. GREGOR. TUR., *De gloria conf.*, c. 72). Eratque mirum montes in circuitu nivium videre, nec tamen sancti Servatii sepulchrum contingere 416. Operabatur etiam multa in eodem loco Christus miracula, ut plane daretur intelligi præciosa in conspectu ejus sancti viri jugiter esse merita. Ob hoc et devotio fidelium fratrum et frequentantis populi studium conati sunt sepe illi pro posse facere oratoriolum 417. Sed quia tanto viro non erat condignum de lignis scilicet levigatis tabulisque tæssalatis compactum, citius aut 418 a vento rapiebantur, aut 419 sponte ad terram subruebant 420, donec sancto Domitiano humanis exempto et apud Hoium 420 (305) in ecclesia majore sanctæ theoticos 421 Mariæ sepulto, beatus Munulfus vicesimus primus procedente C tempore in regimen ecclesiæ Tungrensis successit, et in sancti viri honore templum honorificatum erexit, composuit, ornavit, corpusque illius in eo cum digna reverentia transtulit, sedemque in Trajecto pontificalem amodo 422 esse constituit, ubi et corpus suum sepeliri mandavit in medio ecclesiæ. Ubi etiam beatus Gundulfus, qui 22 successit in regimine, habet locum sepulturæ (306). Sanctus autem Perpetuus qui 23 præfuit apud Deonantum 424 (307) quiescit. Beatus quoque Ebergisus succedens 24 in

A Trutmonia ejusdem episcopatus 424 villa fuit tumulatus (308).

29. De sancto Johanne.

His per successionem ad alia vocatis, Johannes 25 succedit, vir totius sanctitatis, cujus vitam et gesta, ut auditu tantum et relatione a majoribus et ætate provectoribus accepimus, nos quoque perpauca absolvamus. Nec debet existimari difficile 425 (309). licet inusitatum quod placet, mirabiliter omnia valentem operari Deum, qui mirabilis in omnibus operibus suis sanctos quoque inedicibiliter suos 426 mirificat quibuslibet modis, potens 427 etiam efficere mirabilia, temporibus accommodans tempora inportunis et incredulis ingerens oportuna. *Linguae* enim, ut ait Apostolus, *in signum sunt non fidelibus sed infidelibus* (I Cor. xiv, 22), ut quia cottidie in mundi fabrica, in clementorum concordia, in gubernatione cælestis machinæ, et annua seminum et frugum et animalium redintegratione operantem miram non attendant Omnipotentem, miraculis saltem invis excitentur 428 ad fidem. Audivimus sepe quosdam stulte submurmurantes, quia non olim (310) mirasui dignarentur patrare martires, ignorantes profecto, quia necesse fuit tunc eos miraculis innotescere, cum pro humana fragilitate potuerunt hostibus in morte succumbere, et inproperantibus ubi est Deus eorum visi sunt ad horam vilescere. At nunc cum debita pro nosse reverentia eorum honori dependitur, non usus sit virtutibus eos coruscare, sed vota 429 et preces fidelium intra sacrarium suæ exauditionis admittere, acceptanterque in ara summi Dei offerenda mandare. Ille igitur qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, quique stulta mundi approbat, ut confundat forcias, et contemptibilia et ignobilia et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destruat, pisces elegit, non philosophos, pauperes et ignobiles, et fecit apostolos, et qui *stultam* juxta Apostolum *fecit sapientiam hujus mundi* (I Cor. iii, 19), ipsi nichilominus placuit per simplicem apostolorum rusticitatem salvos facere credentes. Ipse os

VARIE LECTIONES.

410 *ita vit. Serv.* Renatus 1. 2. 3. 411 *Sulpicius corr. vit. Serv.* 412 *eucherus* 3. 413 *deest* 1. 2. 414 *diruptæ* 1. 2. 3. 415 *ita vit. Serv.* interdiu 1. 2. 3. 416 *a nivibus contigi Ch.* 417 *oratorium vit. Serv.* 418 *ut* 1. 419 *subruebantur vit. Serv.* 420 *hominum* 1. 421 *Dei genetricis vit. Serv.* 422 *ita vit. Serv.* eo modo 1. 2. 3. 423 *dionantum requiescit* 3. 424 *episcopatu* 1. 2. 3. 425 *difficile Ch.* 426 *deest* 3. 427 *desunt Ch.* 428 *corr.* 1. *pro excitente.* 429 *nota* 1. 2.

NOTÆ.

(302) Præerat Tungrensis S. Remigii tempore, D si litteris apud Sirmond. I, 205. a Remigio ad Falconem datis fidem habere licet.

(303) S. Domitiani quæ in Act. SS. Mai. t. II, exstant Vitæ post translationem ejus a. 1173 scriptæ sunt, neque majoris momenti altera illa S. Monulfi Act. SS. Jul. I.

(304) Quintæ a. 549 habitæ cujus acta subscripsit Domitianus. Mansi IX, 135. Apud Albericum in Chronico ad a. 511 hæc leguntur: *Dicitur quod ab obitu b. Servatii usque ad synodum Aurelianensem vacavit sedes Tunjrensis per annos 80 et amplius.*

(305) Huy ad Mosam.

(306) Monulfi et Gundulfi corpora, præsentem Heinricho III rege a Nithardo Leodiensi et Gerardo Cameracensi levata sunt mense Augusto an. 1039. Cfr. Chron. Camerac. III, 54. De sepulcro eorum anno 1623 aperto, deque litteris in eo repertis vide Acta elevationis Act. SS. Jul. t. I.

(307) Dinant.

(308) Cfr. Anselmi litteras ad Adnonem.

(309) i. q. difficile.

(310) jam pridem i. e. nostris temporibus.

muti ⁴³⁰ aperuit, ipse linguas infantium disertas fecit. Et cum diceret propheta: *Ecce nescio loqui quia puer ego ⁴³¹ sum: Noli, inquit, dicere « quia puer sum, » quia ad omnia quæ mittam te ibis et quæ mandavero tibi loqueris (Jer. I, 6, 7).* Et ut mirabilior prædicaretur dispositio Omnipotentis etiam in gentibus discolis, sulco ⁴³² terentem dentalia Quintium Seronum (311).

*Trepida ante boves dictatorem ⁴³³ induit uxor,
Et tua aratra ⁴³⁴ domum lictor tulit.*

Et non modo alienigenæ ⁴³⁵ oculos adhuc apertos habenti resolvit in laudes ora prophetæ, verum quod mirificum fuit cadenti et ad maledicendum properanti, ipsius cui insidebat linguam ad loquendum reseravit asellæ ⁴³⁷. Ille, inquam, qui tam miris et ineffabilibus signis omnibus gentibus innotescit, ipse beatum Johannem propter ejus forte temporis incredulos præstantissime mirificavit, ut, qui soli omnia scienti propter consciam sibi opus bonum erat notissimus, mirabiliter ejus temporis ostenderetur hominibus.

30. *Quod ei a transmarino quodam prædictum sit eum Trajecti ⁴³⁸ episcopum futurum.*

Trajectensis ⁴³⁹ sedes episcopo vacabat, et ad alium substituendum clerus et populus confluerat, regia sublimitas quem vellent annuerat, sacerdotum et optimatum dignitas auditorium publicum condixerat. Forte

Scinditur incertum studia in contraria vulgus (312), quia mirifice ⁴⁴⁰ a Domino providetur alius ⁴³⁷. Beatus Johannes, cui tunc temporis nomen erat Agnus, tanto et præsaço vocabulo meritis simplicitatis et castis respondebat operibus. Insistebat enim agriculturæ, quæ sola fere ars exerceri valet absque totius criminis labe. Hoc autem opus non egestatis coactus penuria vel necessitatis alicujus constrictus inedia, sed pro ejus temporis consuetudine potius invigilando sequebatur. Non autem ipse operabatur; nobilis siquidem erat, et multis magnarum possessionum ⁴³⁹ redivisibus abundabat. Quod ne cui forte videatur ambiguum, testantur etiam prædia ab eodem nostræ ecclesiæ collata, a majoribus nostris et nobis adhuc possessa, et de quibus dominicam decimationem sanctæ Cosmæ retinet æcclesia, pro ejusdem sancti viri sepultura. Dum igitur talibus incumberet laboribus, supervenit quidam de partibus transmarinis peregrinus, qui visione angelica fuit monitus, ut mare transiret, et civitatem bene factam, ab Antonio augusto constructam præcederet, et virum san-

ctum ex nomine designatum super magnalia Dei institueret ⁴⁴⁰. Is itaque multas circumcirca terras lustraverat, bene factam civitatem quesierat, tandem Hoiium peraccessit, civitatem ex nomine demonstrato invenit ⁴⁴¹. Amplius progressus ad orientem, beatum repperisse se lætatur Johannem, juxta condignum angelicum rationali opere in prædio suo Tietantia ⁴⁴² (313) incumbentem. Et ne ullus ejus animo scrupulus remaneret, temptavit an ex nomine reliquum inditium conveniret. *Salve, inquit, vir optime Agne. Cui cum annueret, et salutatus resalutaret, cercior jam factus vir transmarinus: Bono, inquit, operi insistis, bonus et ipse a Deo cognosceris. Bonus ad te missus sum nuntius, nisi forte, quod absit! verbis meis extiteris incredulus. Opera tua et elemosinæ placuerunt Altissimo, celos quoque tua frequens penetravit oratio, cuique nota sunt omnia, complacita est quæ in abditis tua manet intentio. Et quia magnifice Domino famularis, magnifice ab eo honoraberis. Mirum servitutis tuæ spectaculum exhibuisti angelicis spiritibus, mirabile de te exemplum præbentur hominibus. Oppidum Trajectense proprio viduatum est pastore, statuit Dominus eo officii te sublimari honore. Ad ⁴⁴³ hæc sanctus vir primo obstupuit, arrectæque comæ vox faucibus inhesit (314), perterritusque rei novitate, tandem sic voce resumpta: *Mira quoque ⁴⁴⁴, inquit, prædicas, nec sum incredulus his omnino quæ narras. Oppidum quidem Trajectense vacuum est pontifice, sed me ad id admitti multum videtur ab re. Me enim uxorio innoxio vinculo necesse est juxta Apostolum cogitare « quæ sunt mundi, quomodo placeam uxori (I Cor. VII, 33). » Sed nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, et necesse est his eum vacare, qui quam suavis est Dominus (Sapient. XII, 1) cupit videre. Non enim canones antistitem statuunt, non talem statuta Patrum saltem ad clerum admittunt. Liberos ⁴⁴⁵ habere mihi contigit, quorum prosperitati ⁴⁴⁶ et usibus intendere lex secularis sancit, et eos quidem subditos in omni castitate (I Tim. III, 4) Apostolus præcipit, sed domum ante ordinandam canon mandavit. Et hæc omnia esto suppeditent; quod necessarium tamen est, ad id mihi officium peragendum omnino deest. Opera indolis ⁴⁴⁷ summa ab apostolo in episcopum deflorata desunt, sanctitatis privilegia strpitibus absunt ⁴⁴⁸, inreprehensibilem (I Tim. III, 2) me esse non autumo ⁴⁴⁹, multis me vicis irretitum conscius mihi ipse condempno. Non astiti laborantibus, non sum compassus merentibus, cum Martha pauperibus Christi ⁴⁵⁰ non ministravi, cum Maria verba**

VARLÆ LECTIONES.

⁴³⁰ mutum 1. 2. corr. muti 2. ⁴³¹ deest 1. ⁴³² fulco 3. ⁴³³ ita e Persio restituendum; dicturam 1. 2. 3. ⁴³⁴ dum aratur 1. 2. 3. ⁴³⁵ alienigene corr. aligenigene 2. ⁴³⁶ trajectensi 1. 2. ⁴³⁷ deest Ch. ⁴³⁸ mir: ficissime 2. mirificissime 3. ⁴³⁹ possessionum 1. 2. ⁴⁴⁰ instrueret corr. institueret 1. instrueret 3. ⁴⁴¹ mine monstrato invenit 2. corr. monstrato 3. ⁴⁴² Tutantia Ch. ⁴⁴³ at. 1. ⁴⁴⁴ deest 3. ⁴⁴⁵ Liberos—absunt desunt Ch. ⁴⁴⁶ prosperitate 1. 2. 3. prosperitate e corr. 2. ⁴⁴⁷ indotis 1. 2. 3. ⁴⁴⁸ inauclumo 1. ⁴⁴⁹ spu (spiritu) 1. 2.

NOTÆ.

(311) Persius I, 73 75.

(312) Virgil. Æn. II, 39.

(313) Villa est Huyo vicina, Tyhange Gallico vo-

cabulo hodierno tempore nuncupata, CHAPEAV.
(314) Virgil. Æn. III, 48. IV, 280.

divina non attendi. Ideo ab activa multum me desentire fatsoor vita ⁴⁵⁰, contemplativæ vero nunquam saltem delibasse principia. Proferentem ⁴⁵¹ inquit apostolus eum qui secundum fidem est rectum sermonem. Quem proferet rectum, qui pene numquam didicit ullum ⁴⁵²? Litteras non didici, nunquam studui, scolis non interfui, ferulæ nequaquam manus subduxi: « Non neophitum (1 Tim. III, 6) » ait apostolus. Et quomodo ad pontificatum tam insperato debet ascendere, cui non contigit, singulos gradus singulariter amministrasse? Quomodo tandem poterit præesse, qui nunquam scivit subesse?

Tantos ille suo rumpebat ⁴⁵³ pectore questus (315.) At senior demum subnectit talia dicens:

« Magnus Dominus et laudabilis nimis et magnitudinis ejus non est finis (Psal. CXLIV, 3). » Qui omnia sicut vult potest, ei quoque id perficere impossibile non est, et quidem ex nihilo cuncta creavit, ejus potentia quis resistit? Quique valet de lapidibus suscitare filios Abrahæ ⁴⁵⁴, ipse potest scientia sua os tuum replere. Tantum ejus majestati nichil difficile existimes, sed credulus linguam fidelem in creatoris aperias laudes. Licet ⁴⁵⁵ enim propheta præconem summæ veritatis dignus generare sit habitus, tamen taciturnitate est dampnatus, quia divini promissi apparuit dubius. Consideravit quippe corpus suum emortuum, uxorisque conditionem effelam; nec retractavit majestatem Domini omnipotentissimam. Si enim Deum universa ex non subsistentibus fecisse satis adverteret, et stantibus aliquit componere minus dubitasset, et si indignum se, quia suam perspexit præponderare nequitiam, sed non adversus Dei debuit putare clementiam. « Ecce, » inquit Dominus ad alium prophetam sua sibi crimina inculcantem, et ideo a visione Dei, et magnalibus ejus annuntiandis trepide suspendentem, « Ecce, inquam, calculus quo tetigi labia tua, et auferetur iniquitas tua ⁴⁵⁶. » Ne, queso, dubita, sed antiquorum diligenter historias pertracta, — fortassis enim aliquas saltem auditu percepisti, quid in eis aliud antiqua sonant miracula, nisi quia ab omnipotenti Deo mirabiliter jussa innatum sibi mutavit statum natura?

31. Quid ad hæc ille responderit, quodque baculus ejus terræ fraxus floruit.

At hæc beatus Johannes respondit: Horum quidem nihil mihi est dubium, sed comparatione eorum, per quos vel a quibus ea gesta sunt insignia, ego sum inferior multum. Pariterque baculum, quem forte tenebat, infligens ⁴⁵⁷ humo: Sicut, inquit, perdifficile est hoc amplius aridum quod cernis lignum

radicitus terræ inherere, stirpes producere, florere pariter et fructificare, ita videtur inconsentaneum verba quæ dicis in me impleri posse. Mox mirum in modum lignum continuo superficiem inmutavit, stirpitis ⁴⁵⁸ terræ inhesit, corticem induit, protinus viruit, floruit, et fructificavit ⁴⁵⁹. O mira potentia conditoris, o ineffabilis gratia creatoris, o tempus acceptabile, dies prædicanda ubique! Felices hi qui hæc meruerunt videre felices et nos si non ⁴⁵⁷ dissimulemus credere, felix et rex cujus hæc contigerunt tempore, felices palatini quibus contigit interesse! Felix clerus tali pontifice, felices populi tanto pastore! Renovatur ⁴⁵⁸ antiquum miraculum reparantur virgæ Aaron præclarum prodigium. Illa legitimi index fuit sacerdotii, hæc insperati et dubii, sed divinitus mirabiliter provisi monstratrix extitit pontificii, nisi quod illa unius dilationem noctis accepit, hæc in momento fructificans procrastinationem nullam habuit. Illa infideles confutavit, hæc cælitus destinatum ad opus adduxit ⁴⁵⁹. Vulgatum est hoc celebre aput omnium aures, perlatum est ad plurimos regni totius proceres. Non latuit regem fama hæc, apud Trajectum congregatam occupavit plebem. Confestim properatur, legatio Hoiium dirigitur, beatus Johannes cum transmarino invenitur, Trajectum usque sub admiratione omnium perducuntur. Regnum Austrifrancie Dagobertus adhuc adolescens administrabat (an. 622), Lutharius magnus, pater ejus, monarchiam quatuor regnorum strenue solus regebat (316). Regia igitur præcepta edicuntur, res in anticipiti posita solvitur beatus Johannes ad episcopatum assumitur (circa an. 625). consentitur a cunctis, omnes favent, universi lætantur Sanctus vir licet adhuc vellet reniti, quia tamen a cunctis videbat se favorabiliter excipi, lætabatur se vinci a dispositione Dei tam mira et ineffabili. Igitur ⁴⁵⁹ ab universis exceptus cum laudibus, electus introvizatur, adductus extollitur, acclamatus sanctificatur, sedi impositus cum reverentia obauditur, nomenque ei Johannes immutatur ⁴⁶⁰. Qui qualem quantumque se meritis sanctitatis ornaverit, armis fidei induerit, virtutibus optimis decoraverit, et quod pius opere impleverit, quæcumque digna subjectis implenda mandarit, omnibus est et erit perspicuum, qui tam mira præmissa ab Omnipotente in eum completa non ducent ambiguum. Nam et ipsum in omni morum honestate perfectum, complures habuisse perfectos constat discipulos, ex quibus unum ⁴⁶⁰ accepimus beatum scilicet Mononem (317), responsis sub eo æcclesiasticis instantem perfectum

VARLÆ LECTIONES.

⁴⁵⁰ deest 1. C. D. 1. 1°. 2. ⁴⁵¹ Proferentem—ullum desunt Ch. ⁴⁵² rumpebat 1. ⁴⁵³ Habrahæ 2. 3. ⁴⁵⁴ Licet—tua desunt Ch. ⁴⁵⁵ infligens 1. ⁴⁵⁶ stirpilis — fructificavit errore quodam excederunt in 1. ⁴⁵⁷ si 1. ⁴⁵⁸ Renovatur—adduxit desunt Ch. ⁴⁵⁹ Igitur—immutatur desunt Ch. ⁴⁶⁰ in unum 1.

NOTÆ.

(315) Virgil. Æn. IV, 553.

(316) Obiit a. 628.

(317) Visa S. Mononis Sur. VII, 783. Herigero recentior est.

exhibuisse martyrem. Ipse vero dominus et sanctus Johannes cursum vitæ præsentis explens, in senectute bona repausationem indeptus, hominem exivit, bravium coronæ perhennis accepit, sepultus in æcclesia Cosmæ Hoio sita in monte (318).

32. *De sancto Amando.*

Post hæc sanctus Amandus 22 subrogatur, cujus, quia vita plena virtutibus habetur descripta, placuit hic inde decerpta deflorare tantummodo pauca, et ipsa ante episcopatum ⁴⁶¹ gestorum ejus altius repetere initia. (BAUDEMUNDI *Vita S. Amandi*, c. 2.) Igitur Aquitania nativitatibus ejus exstitit patria, pater Serenus, mater Amantia vocitata est, non solum secundum seculi dignitatem incliti, verum etiam christiani Dum puer adhuc esset, patriam parentesque reliquit, Ogiam (319) insulam ad occidentem maris oceani expetivit. Illic a fratribus spiritualibus cum magno recipitur gaudio, et quia sacras ⁴⁶² litteras didicerat, in Dei cottidie ⁴⁶³ servitio majori fervebat desiderio. 33 ⁴⁶⁴ *Quod serpentem oratione fugaverit, loca sancta adierit, patriam revisit.*

[Primum signorum ejus inditium ⁴⁶⁵ fuit quia dum per eandem insulam gratia obedientiæ cujusdam jussus deambulet, miræ magnitudinis serpentem obvium habuit ⁴⁶⁶. (c. 3.) Primo ut puerilis patiebatur ætas extimuit, deinde orationem prostratus fudit, surrexit, crucis signum opposuit, vi verborum ut ad latebras redeat edicit. Ille imperatis obaudit, quanto citius redit, et in eadem insula ulterius non comparuit. (c. 4.) Deinde pater ejus ad eandem insulam devenit, ut de monasterio debeat egredi monet, ut secularem resumat habitum suadet, addit insuper quia nisi obtemperaret ⁴⁶⁷ hereditate se privet Ille autem: *Id, inquit, territas ociose, quo semper voluntas est carere; Dominus pars hereditatis meæ.* Post hæc Turonos ⁴⁶⁸ sancti Martini petit sepulchrum; ibi ejus interventionis oravit auxilium, ut id sibi gratiæ apponi expostulet Dominum, quatinus peregrinationi totius vitæ sibi concedat dependere cursum. (c. 5.) Ab oratione surrexit, capitis comam abscidit. Clericatus est adeptus honorem, omnem in clero gratiam transcendebat per ordinem (c. 6.) Inde progressus Bituricos adiit, ubi a sancto Austrigisilo ejus civitatis episcopo et ejus archidiacono beato Sulpicio post honeste et humane suscipitur, quorum suasu cellam ibidem construxit, quam fere per 15 annos inhabitavit. Cilicio tectus et cinere vigiliis se macerabat assidue, jejunii et inedia attritus, ordeacio pane contentus, a vino abstinuit, aqua tenui corpus sustentavit potius quam aluit. (c. 7.)

A Deinceps desiderio inflammatur cælesti Romam adire, limina apostolorum invisere, orationum eorundem suffragia expetere. (c. 8.) Quod ubi complevit, egredientibus quadam nocte custodibus in æcclesia submittit, inventus injuriis afficitur, ab æcclesia eliminatur. Hac de causa in foribus sedentem contristatum et subito in mentis extasi raptam sanctus eum Petrus blande et comiter delinit ⁴⁶⁹, ut Gallias ad prædicandum repetat admonuit. Ille hilarior redditus Gallias est reversus.

34 ⁴⁷⁰. *Quod episcopus factus multq bona opera fecerit.*

(c. 9) Subinde coactus a rege et sacerdotibus episcopus ad prædicandum, ut tunc moris erat, est ordinatus. Quod officium strenue implevit, circumquaque positus verbum Domini annuntiavit, monasteria plura extruxit, prædiis et opibus a rege et principibus acceptis juvit, qui ea incolerent et Christo militarent locavit. Captivos vel transmarios, si quos inveniebat, accepto a rege vel fidelibus pretio redimebat, litteris ⁴⁷¹ sacris inbuebat, diversis ad sustentandum æcclesiis dirigebat. Alii ex his visi postea sunt abbates, multi presbiteri, aliqui insuper episcopi ⁴⁷², (c. 10.) Iterum ⁴⁷³ subiit animum Romam temptare, contigitque inde revertentem Centumcellis devenisse. Ubi cum in oratione pernoctaret, ⁴⁷⁴ ut eum demergeret. Illo iterante: *Christe adjuva me, diabolo hæc impropere: Qui Christus?* ait beatus Amandus: *Filius Dei vivi crucifixus.* Ad hanc vocem disparente diabolo, ereptus est homo. (c. 11.) Per idem pelagus navigantibus eis, captus est piscis; cujus captura gaudium cumulaverat nautis Hanc lætitiâ subito orta turbavit tempestas, quæ omnes in desperationem adduxit, jactari quæque necessaria in mari compulit, ad ultimum ad Dei famulum confugere fecit. Iterato sanctus Petrus per puppim navim transiens apparuit, confidere jussit, salvandas omnium animas repromisit. Sedata est procella, tempestas fugata. Facto mane, omnes ad terram incolomes exiere.

35 ⁴⁷⁴. *Quod Gandensem ⁴⁷⁵ populum converterit.*

(c. 12.) Aggressus est interea Ganda oppidum Scaldi fluentis inpositum, diaboli sic laqueis irretitum, ut arbores et ligna pro Deo colerent cæterisque circumquaque positus ad fidem Christi inclinatis, ipsi vel propter efferatos mores, vel propter infecundos ⁴⁷⁶ cespites, adhuc idolis inservirent, favente Aichario ⁴⁷⁷ episcopo Noviomense, regia superincumbente auctoritate, tantum discrimen aggredi

VARLE LECTIONES.

⁴⁶¹ epam 1. 2. 3. ⁴⁶² l. s. 2. 3. ⁴⁶³ totidie 3. ⁴⁶⁴ XXXII. 1. 2. 3. ⁴⁶⁵ initium *Tit. A.* ⁴⁶⁶ habet 1. ⁴⁶⁷ obtemperaret 1. obtemperet 2. 3. ⁴⁶⁸ turonos *corr.* turonis 2. ⁴⁶⁹ declinavit 2. 3. ⁴⁷⁰ XXXIII. 1. *deest* 2. 3. ⁴⁷¹ litteris—episcopi *desunt* *Ch.* ⁴⁷² item C. ⁴⁷³ prenotaret 1. 2. 3. ⁴⁷⁴ XXXIII. 1. 2. 3. ⁴⁷⁵ Gandensem 1. ⁴⁷⁶ e *corr.* 2. infedus 1. ⁴⁷⁷ Aichario *corr.* Aichario 1.

NOTÆ.

(318) Si Ægidium audis hoc erat Joannis epitaphium:

Per stimuli florem tulit agriculor honorem.

(319) Nunc insula Oyem e regione Rupellæ, *Cfr.* Act. SS. Febr. 1, 816.

ausus est sine cunctatione. Quociens injuriatus, quociens ⁴⁷⁸ flagris cæsus, quociens ab inhonestis mulieribus deturbatus, quam sæpe in flumen præcipitatus, ad ultimum fugatis cæteris sodalibus ipse remansit prædicatione desiduus (*Vita S. Bavonis*.) Monasterium sancti Petri illic ædificavit, sanctum Bavonem ex Haspanio prædonem convertit, et trans fluvium facta cellula pœnitentem recludit (*Vita S. Amandi*, c. 13.) In eodem pago reus quidam comiti ad dirimendas causas sediti a dictoribus præsentatus, graviter cæsus, stipiti est addictus, sanctus vir Amandus supervenit, pro reo intercedere voluit, apud judicem nichil optinuit, domum confestim rediit. Reus patibulo est affixus, et statim apparuit mortuus. Judex cum cæteris discéssit, beatus autem Amandus hominem mortuum invenit, ad cubiculum ubi orare solebat deferri fecit, in oratione super corpus pernoctavit, mane fratribus convocatis aqua lotum restituit vivum, ita ut vulnerum quidem ejus nullum ⁴⁷⁹ remaneret inditium. (c. 14.) At ubi longe lateque divulgatum hoc miraculum, sponte ad eum confluebant, idola sua propriis manibus destruebant ex eis æcclesias Christi et monasteria edificabant. (c. 15.) Sic prædicationem suam fructificare gavisus transito Danubio, gentibus illis prædicare est orsus. Paucos in Christo regeneravit, et quia fructum quem putavit non est lucratus, martirium quod sperabat non est indeptus, ad propria subinde est regressus.

36. *Dagoberti regis filium catezizat.*

(c. 16-17.) Dagobertus interea rex filium suscepit, beatum Amandum qui eum ex sacro fonte exciperet inquiri mandavit, et quia idem pontifex dudum pro capitalibus eum criminibus arguens, non absque injuria de regno fuerat expulsus, humiliter ut sibi hoc remitteretur volebat orare, et ex generatione filii sibi conciliare. Beatus Amandus repertus advenit, noxam remisit, filium ejus tamen de sacro fonte suscipere humiliter recusavit, fugiendo declinavit. Missis deinde rex sanctis viris Eligio (320) et Audoenio (321) post episcopis vix obtinuit, filium non plus quadraginta dies a nativitate habentem catezizavit. Circumstantibus in alia occupatis non respondentibus, puer clara voce *amen* respondit sicque baptizatus et Sigebertus vocitatus gaudium omnibus fecit. (c. 18.) Post hæc, ut supra dictum est, beatus Johannes episcopus Trajectensium feliciter migravit ad Christum (*circa an. 646*). Rex convocatis

A multis sacerdotibus sanctum Amandum evocavit, Trajectensibus præfecit. Per triennium vicos et castra circumvit, verbum vitæ annuntiavit; tunc nichil se proficere cernens, sac erdotes insuper ⁴⁸⁰ et levitas insultare sibi considerans, pulverem pedem in eis excussit, et ad alia deinde loca demigravit (322) (*an 649*). De cætero brevitate studemus, quia aliorum scribendis gestis pontificum nos reservamus.

37. *Quod contemnentes verbum Dei ex ore ejus ultio divina percussit.*

(c. 19.) Canalaus (323) postea insulam super Scaldum fluvium invenit, ibi cum fratribus spiritualibus Christo militavit. Contemptores verbi Dei ingens per biennium plaga attrivit, ita ut eo loco nullus remanserit, qui virum Dei prædicantem contempsit. (c. 20.)

B Vacceiam deinde gentem quæ Wasconia dicitur adiit. Ea in montibus manebat, idola pro Deo colebat Mimilogus ⁴⁸¹ (334) quidam servum Christi derisit, evangelium annullabat, protinus a demonio arreptus, propriis se lacerans manibus miserabiliter expiravit.

38. *Insidiatores suos cecitate percussos ⁴⁸², itemque cecam mulierum illuminat.*

(c. 21.) Illic etiam parum proficiens civitatem quandam in revertendo intravit. Ibi ab episcopo civitatis honorifice susceptus, dum aqua in ejus funderetur ⁴⁸³ manibus, caute jubente episcopo conservata, cecoque cuidam porrecta, dum oculos ex ea fovit, protinus vidit.

C 39. ⁴⁸⁴ *Monachum inobedientem paralisi percussum liberat. Enumeratio virtutum ejus ⁴⁸⁵.*

(c. 22.) Franciam deinde rediit, locum ubi deinceps habitaret elegit, Hildericum regem adiit, municipium ubi monasterium construeret rogavit. (c. 23.) Igitur inpetravit, sed Mumolus Ozidinsis (325) urbis episcopus hoc graviter tulit, apparitores continuo misit, qui ei aptiorem locum simulate ostenderent et ad quendam montem deductum occulte interficerent. Hoc beatum virum Spiritu sancto revelante non latuit, tamen ardore martirii ire perrexit. Ad montem itaque pervenitur, apparitores cecitate feruntur, sed pœnitentes beato Amando orante iterum illuminantur. (c. 24.) In redeundo apud quandam cecam in pago Belvacensi spicium accepit; sciscitatus causam cecitatis, didicit, adorare eam arborem dicatam demoniis, mox ut illam incidi ab eadem fecit, protinus mulier recepto lumine vidit.

(c. 25) ⁴⁸⁶ Præposito monasterii cujusdam ut

VARIE LECTIONES.

⁴⁷⁸ quociens 1. ⁴⁷⁹ ullum 1. 2. 3. ⁴⁸⁰ et super 1. ⁴⁸¹ Mimilogus corr. Mimilogus 1 ⁴⁸² percussos 3. ⁴⁸³ funderentur 1. 2. ⁴⁸⁴ XXXVIII. 1. 2. ⁴⁸⁵ et dormitio additur in indice 1. ⁴⁸⁶ in 1. 2. hoc loco XXXVIII. scriptum est, in 3. quædam erasa videntur; desideratur in indice.

NOTÆ.

(320) Noviomensi.
(321) Rothomagensi.
(322) Cf. Martini I. papæ litteras ad S. Amandum datæ a. 649 Mansi X. 1183.
(323) Chavelans, Chanalaus, Chalelaus, Calolo in itis S. Amandi vocata, insula est Scaldis fluvii Cal-

loo, duas leucas ab Antwerpia distans. Act. SS. Febr. t. I. 820.

(324) Jocularis in quibusdam Vitæ S. Amandi codicibus vocatur. Act. SS. l. 1.

(325) I. e. Uceticensis in Gallia Narbonensi

plaustra vino fratrum subvehendo pararet mandavit; ille ad excusandas excusationes in peccatis quasi plaustra habere non posset neglexit, et ad horam inobediens extitit. Ut tamen ire cœpit, mox in paralisi resolutus, quibus valuit verbis quia inobœdientiæ causa hæc pateretur manifestavit. (c 26, 22, 27) Navi inpositus ad virum Dei ⁴⁸⁷ Elnonem deducitur, vinum et panem ab eo accipiens, in integrum sanitati restituitur, et de perversis moribus in reliquum emendatur. Alia multa miranda peregit cœnobia innumera ædificavit, opibusque ⁴⁸⁸ ditavit Deo servientibus cumulavit, ad ultimum Elnonem monasterium (326) inhabitavit, ubi et sanctam dormitionem accepit (circa an. 684).]

40. *Proemium in vitam beati Remacli.*

Omnipotens Dominus, qui dives est in misericordia, cujus natura bonitas, voluntas effluencia ⁴⁸⁹, opus misericordia, sustinuit vasa iræ, apta in interitum, in multa patientia (Rom. ix, 22), tandem salvandis omnibus venit, quia a reatu primæ prævaricationis liberum nullum invenit. Divitias bonitatis et longanimitatis suæ omnibus prærogavit, voluntati omnipotentiam et ⁴⁹⁰ ingratis et respectu gratiæ suæ indignis efficacissime exercuit, quia opus misericordiæ salvatrici ut esset recuperabile misericorditer ante providit. Forti ⁴⁹¹ arma abstulit, in quibus confidebat, vasa distribuit quæ possidebat, ut sicut prius fuerant peccatis interpellantibus ⁴⁹² iræ, ita deinceps per gratiam divinam fierent vasa misericordiæ. Quia ut non est credendum aliquem ad salutem venire nisi Deo invitante, sic nec invitum quidem salutem suam operari nisi Deo auxiliante, nullum voluntate Dei perire, sed permissio arbitrii pro ⁴⁹⁴ sua electione, ne ingenuitas potestatis attributa semel homini ad servilem cogatur necessitatem referri ⁴⁹¹ Initium ergo salutis nostræ Deo miserante habemus. Ut ⁴⁹⁴ itaque adquiescamus salutiferæ inspirationi, nostræ est potestatis, ut adipiscamur quod moniti adquiescendo cupimus, divini est muneris; ut labamur, nostræ est potestatis, et ignaviæ, ut non labamur, indepto salutis munere nostræ quidem est quedam modo sollicitudinis, omnimodo vero adjutorii cœlestis. Et ei spei fortissimæ innitentes ⁴⁹⁴ beatos esse, re ipsa comperimus, qui dum Christum in carne tantam prælibantem salutem non viderint, credere fideliter audita non dubitaverint. Multos namque ipsorum quæ ipse fecit fecisse, et majora (Joan. xiv, 12) juxta promissum ipsius operatos esse, non solum fatentur proximi, sed etiam ultra Sauromatas prædicant positi, et glaciale frequentantes oc-

ceanum et fortunatarum incolæ insularum. Et ideo tanto delectet nos succumbere bono, tanto voluptas sit subesse Domino, qui non modo fautor et adjutor est incrementum proficentium, verum remediabiliter providet ruentium casibus obviandum, dum et angelica nobis præstat suffragia non desse, et patrocinia confert sanctorum, quos pro reatibus intercessores non dubitemus efflagitare. Quos cum passim et diversis donatos provinciis in commune conveniat honorare; singulis tamen quibusque locis misericorditer provisos attribuit, quos specialiter amplectendos et propensius exorandos voluit. E quibus nobis beatum Remaclum destinavit, cujus quia suffragiis plurimum innitimur, ejus vita et gesta, ut captus est facultatis, narrare ordimur.

B 41. *De regno Francorum et Aquitania unde sanctus Remaclus oriundus fuit*

Francorum regnum a sui principio semper infatigabile, tunc præ cæteris sibi collimitaneis ⁴⁹⁵ visum est florere, [cum jugo dominicæ fidei colla passum inclinare, et quod prius adorat incendere, quod incenderat voluit deinceps adorare (Hincm. Vit. S. Remigii, c. 64. Cf. Gesta Franc c. 40.) Maximum autem accepit incrementum et firmum sub eo sancta Dei æcclesia statum, cum Clotharius ⁴⁹⁶ rex justa successione hanc ⁴⁹⁷ quartus monarchiam singulariter trium regebat regnorum, et eum quadragesimum agebat annum (an. 613), quem Eraclius augustus sanctæ crucis relator quartum decimum. Hic sceptro ⁴⁹⁸ suo nullius circumpositi sceptrum ⁴⁹⁹ passus est occurrere; sed quicquid pene Gallia et Germania regum et gentium continuit, suis studuit habentibus coercere. Hic filium suum inclitum Dagobertum Austrasiis præfecerat, ejusque dominio Germaniæ regna conjunxerat (an 622). Quorum felicissimo tempore in tantum exuberavit christianitatis titulus ubique, ut pene rara aut nulla citra finitimos inveniatur hodieque æcclesia, quæ non alicujus ejus temporis sancti nobis prætendat ⁴⁹⁹ patrocinia. Sed ut sileamus interim de innumeris, tunc sancti viri Eligius et Audoenus (327) palatinis inceptabant insudare curis, beatus Arnulfus cum Romarico regalibus jam tunc intererant consiliis Sanctus autem Anandus et beatus Remaclus et sanctus Goar Aquitaniam nativitatibus suæ illustrabant auspiciis. Est autem Aquitania, quam quidam partem fere tertiã autumant Galliarum, ab obliquis aquis Ligeris fluminis nuncupata, qui ex plurima parte eam limitat, peneque in orbem circumdat. Hæc a circio habet oceanum, qui Aquitanicus

VARIE LECTIONES.

⁴⁸⁷ deest 1. ⁴⁸⁸ que deest 2 3. ⁴⁸⁹ effluencia 2. ⁴⁹⁰ deest 3. ⁴⁹¹ Forti — referri desunt Ch. ⁴⁹² interpellantibus 3. ⁴⁹³ p. 1. 2. 3. ⁴⁹⁴ Ut — innitentes desunt Ch. ⁴⁹⁵ collimitanus 1. collimitans 2. 3. ⁴⁹⁶ clo e corr. 2 lotharius 1. 3. ⁴⁹⁷ tunc 2. 3. ⁴⁹⁸ ita vita Landoaldi c. 1. circumpositis ceptum 1. circumpositis sceptrum 2. 3. ⁴⁹⁹ ita vit. S. Landoaldi c. 1. portæntat 1.

NOTÆ.

(326) Situm inter Tornacum et Valencenas
CHAPEAV

(327) Cf. S. Audoeni Vita cœva c. 6, Act. SS. August. iv, 806.

sinus dicitur, ab occasu Hispanias, a septentrione et oriente Lugdunensem ⁵⁰⁰ provinciam, ab euro et meridie Narbonensem (328). Rivulis et fluminibus piscosa, glebis terræ pinguis, vinetis nectarea, nemoribus consita, fructibus opulenta, pascuis pecorum sufficientissima, auri et argenti et cæterorum copiis metallorum refertissima, navium et vectigalium comeatibus questuosa, sed voluptatum omnium præ ceteris provinciis luxuriæ fructuosa, et viris præ reliquis efferatos mores habentibus bellicosa pariter et inquieta. Hæc, municipiis et cæterarum municionum castris exceptis, habet civitates opinatissimas pergrandes pariterque populosas 14. Ex quibus duæ sunt metropoleos urbes, una scilicet Burdegalensium titulisseper magnorum insignita virorum, altera est Bituricum habens hac tempestate sanctum Austrigisilum archiepiscopum et beatum Sulpicium archidiaconum in brevi post eum pontificali (329) honore donatum. In quorum parrochia beatus isdem diebus Remaclus felicissime sumpsit nativitatæ exordia, [pater ejus Albucius, mater est vocata Matrinia. Ambo secundum seculi dignitatem divitiis pollentes ⁵⁰¹, utpote generis nobilitate cluentes, velut traditio magnarum possessionum ejus tam Tungrensi æcclesiæ quam nostro monasterio ⁵⁰² (*Vita S. Remacli*, c. 1)] facta, vel ab ipso vel a proheredibus ejus, vel etiam a regia sublimitate, testatur. Multa etenim scripta ex eisdem rebus per multa annorum curricula a nobis possessis, in utrarumque æcclesiarum adhuc retinentur archivis.

42 Quod idem a beato Sulpicio dehinc sub *Elegio educatus palatii primoribus innotuerit.*

Sed ut, unde ⁵⁰³ paulo momento evagati sumus, articulum reflectamus ⁵⁰⁴, [educatus est sublimiter bonæ indolis puer Remaclus (*Vita Rem.* 1) prout plurima facultatum copia ejus suppetebat parentibus,] sub beato Sulpicio (330), in cujus veneratione constat ab eodem sancto viro plurimas in nostra dyocesi postea dicatas æcclesias. Deinde eum adultum et tocius bonitatis, ut tali competeat ætati, jam [fructum ferentem tradunt beato Eligio, viro omnibus ejus temporis hominibus meritorum gratia præferendo. Qui eum Solempniaco ⁵⁰⁵ (331) monasterio, quod ipse pio opere in sua construebat hereditate,] locavit, et sacris monasticæ disciplinæ institutionibus ad unguem ⁵⁰⁶ instruxit. [In tantum ^D autem bonus adolescens adhesit monitissanti viri, ut non modo haut segnis fieret verbi executor ⁵⁰⁷

A divini, verum gratia ita ⁵⁰⁸ exuberaret superna, ut omnibus sub eadem militantibus disciplina religiosæ conversationis fieret exemplum et norma. In vigiliis namque continuis pernoctabat, orationes vero per noctem ⁵⁰⁹ continuabat, in abstinentia præcipuus, in universa morum probitate ⁵¹⁰ præclarus.] Hæc sanctur Eligius, cui commissus fuerat, cernens, simulque ad ejus profectum animi alacritate commigrans, [curam sibi gregis commissi illi committere non abnuit, onus et vices repartiri non dubitavit, seque servitio palatii sicut compellebatur reindulsit. (c. 2.) Post ⁵¹¹ hæc labentibus annorum curculis vulgante fama in circumpositis Galliæ totius provinciis, auditum est undique de vita et actibus sancti viri. Et aures procerum, qui tunc palatinis ^B invigilabant curis, penetravit ⁵¹² gestorum eorum opinio, quod scilicet talis ac tantus pullulans palmes vitis summæ responderet plantario. Non potuit ordinante Altissimo lucerna divinæ accensa gratiæ spiculo sub propriæ considerationis contegi modio, sed ut supplementum fieret desiduis in fide proposito lichnus superponitur candelabro ⁵¹³. Igitur promulgatum est in aula regali tantum virum non debere abesse præsentis regis, ut illius prudentia disponderentur regni negocia, cujus tanta jam tunc audirentur meritorum insignia. Evocatus itaque honorifice ut decebat ad palatii producitur limina, magnum eo ⁵¹⁴ modo omnibus solamen futurus, uti subinde perdocuit rerum eventus.] Per idem ferme tempus beatus Johannes Tungrensi vel Trajectensium feliciter regens pontificatum, hominem exivit ⁵¹⁵. Inclitus ⁵¹⁶ rex Dagobertus, qui patri defuncto auspicialiter successerat et monarchiam imperii solus ollerter administrabat, beatum Aman- dum; qui ad prædicandum, ut tunc moris erat (332), factus fuerat episcopus, arcersierat. [Et quia dudum arguens eum pro capitalibus (*Vita S. Amandi*, c. 16) injuriatus fuerat et expulsus, deinde per regenerationem ⁵¹⁷ (333) filii sui Sigeberti aliquantis per reconciliatus, temptavit, sicut et fecit, eum sibi arcus devincere, et in Trajectensium cathedra sublimavit. (c. 18) Qui per triennium vicos et castra circumvit, verbum vitæ disseminavit, nichil se proficere cernens, sacerdotes insuper et levitas sibi insultare dolens, pulverem pedum juxta Domini præceptum in testimonium supra illos excussit, eosque tali elogio in posterum denotavit, et ad alia deinde loca prædicando ut antea fecerat demigravit.]

VARIE LECTIONES.

⁵⁰⁰ lugduniensem 1. 2. ⁵⁰¹ reliqua desunt Ch. ⁵⁰² ad nos vit. R. ⁵⁰³ inde 2. 3. ⁵⁰⁴ flectamus 3. ⁵⁰⁵ sollempniaco 1. cum sollempniaco 3. ⁵⁰⁶ apprime C. ad primum D. 1. ⁵⁰⁷ exesutor corr. executor 1. ⁵⁰⁸ deest 3. ⁵⁰⁹ pernox 2. 3. Ch vit. Rem. ⁵¹⁰ honestate 3. ⁵¹¹ Post — candelabro desunt Ch. ⁵¹² deest. 1. ⁵¹³ eo 1. ⁵¹⁴ exiuit corr. exiuit 2. ⁵¹⁵ reliqua pæne omnia desunt Ch. ⁵¹⁶ ita restituendum ex vita S. Amandi; peregrinationem 1. 2. 3. corr. per generationem 2.

NOTÆ.

(328) Hæc in Æthici comographia, dein apud Orosium I, 2, leguntur. Unde sequentia hauserit auctor me ignorare libere confiteor; ipsi Herigero tribuendum esse vix ac ne vix quidem mihi persuadere possum

(329) Bituricensi.

(330) Silentio hoc prætermittitur in S. Sulpicii Vita cœva Act. SS. Jan. III. 167.

(331) Solignac in Aquitania et diocesi Lemovicensi. Cf. Vita Eligii I, 16; Sur. VI, 636.

(332) Cfr. cæp. 34.

(333) Scil. baptismatis.

43 *Quod beato Anmulo in cathedra Trajectensi successerit, et qualiter ibi vixerit.*

Incompertum est deinde, quanta temporis intercapedine plebs ⁵¹⁷ Trajectensium fuerit sine pastore, donec Sigebertum pater regem Austrasiis præfecit, et in Mediomatricum urbe sedem habere constituit (*an.* 632). Cui plebs ⁵¹⁷ Trajectensium cum electione communi sacerdotum, cum frequentia et audientia magnatum ⁵¹⁸, cum vociferatione etiam acclamatione omnium ordinum, obtulit tale precum suarum votam, neminem sibi debere nisi beatum præesse Remaculum, hunc Deo et hominibus acceptum et nulli ejus ætatis ⁵¹⁹ sanctitate secundum ⁵²⁰, hunc ⁵²¹ angelicis spiritibus gratum, hunc terram incolentibus reverendum, ejus se multimoda expertos commoda beneficiorum, interventionum illius tam apud regem quam apud proceres sepe sensisse suffragium, prudentiæ illius advertisse sollertiam, cum regalibus crebro consiliis impenderet operam; non deesse ei scientiam scripturarum unde proferat nova et vetera, subesse ei omnem ⁵²² catalogum cum dotis summa ab apostolo in episcopum deflorata ⁵²¹ (*I Tim.* III, 2). Talibus votis rex favorabiliter assentiens, tantis studiis officiose concordans, decrevit eorum quia æquum expostularent annuere petitioni, simulque super hoc inire colloquia beati viri. Sed quis memoratu possit sufficere, quanta illum benignissimus rex ad assentiendum demulsit verborum dulcedine? Quis denique valeat enarrare, quantum vir beatus reluctari et reniti visus est pro posse? Et rex sacerdotum et obtinatum fretus consilio, a proposita non destitit ⁵²³ intentione. Sanctus vero sacerdos metuens sanctioni contraire divinæ, licet nolens septimus et vicesimus Tungrensi vel Trajencensi substituitur ⁵²⁴ ecclesiæ (*an.* 650) [ut verbi semina deinceps in plures diffunderet, quæ in se hactenus diu latentia occulisset (*Vita S. Remacii*, c. 3)] Porro cujus meriti religionisque quam integre in eodem extiterit regimine, nostræ facultatis non est evolvere, cum ⁵²⁵ mox in ipso initio ejus ordinationis tantam ei gratiam Dominus contulit prædicationis, ut omnes aurem quam citissime accomodarent ⁵²⁶ obæditionis ⁵²⁵, nullus esset qui non eum ex affectu diligeret, unusquisque ejus inherere doctrinæ pro se sedulo ageret. Nichil enim arrogantia ⁵²⁷ de ejus moribus usurpabat, totum hunc humilitas tota possederat. Superbi hunc reverebantur ⁵²⁸ ut sibi superiorem, humiles amplectebantur ut fratrem. In commune

A bonus, omnibus certe benivolus, in terra positus cælestem se habitu ostendebat et moribus angelicus in aspectu, mundus in incessu, nitidus, sanctus in actu, integerrimus corpore, sollertissimus mente, circumspectus in opere, optimus ingenio, magnus in consilio, catholicus fide, patientissimus spe, diffusus extitit charitate, et cujusque meriti erat, operibus declarabat, quippe piissimus et omni suavitate facilimus. Inter divites et pauperes semper medius, ut pauperes illum quasi pauperem, divites computarent ut divitem. Non enim ⁵²⁹ personas potentum, sed pensiducebat elegantiam morum; tantum quemque honorans propensius, quantum agnovisset vivere sanctius. Quod astruebat ore, numquam destruens actione, præmonstrans opere quid esset dicendum voce. Et quod ei gratia divina concessit, in posteros derivavit; non solum enim per se ipsum nobis hodieque proficiunt gesta, sed discipulorum illius et qui ab eo edocti ⁵³⁰ fideliter sunt exemplo et imitationi nobis opera ⁵²⁹. Cœnobiorum extitit plurimorum fundator et rector, ubi ejus exemplo usque in præsentem diem Christo famulantium accrescunt agmina. Discipulorum multorum fuit pater et institutor, quorum ⁵³¹ et Christo lucratus est animas, et quorum ab eis et ab eorum successoribus adhuc lucrantur animæ; ipsius cottidie usuratus generatur talenti ⁵³² recompensatione, ejusque ascribitur meritis, quod eorum cumulantur augmentis ⁵³¹. Ex quorum numero beatus extitit Theodardus, ab eo procul dubio disciplinis æcclesiasticis informatus, utpote ab ipso sibi successor designatus ⁵³³, et ad ultimum martiri coronam indeptus.

44. ⁵³⁴ *Quot sancti viri sub eo coaluerint.*

Sanctus etiam Lambertus unus ex discipulis ejus extitit, qui et ipse martirem probatum suo tempore exhibuit. Sic quoque beatus Badelinus ⁵³⁵, qui et ipse Aquitania ortus et convena dicitur fuisse peregrinationis ⁵³⁶ illius, dum aliquando digna ubi secesserat Deo opera generet, vidit in visione eundem patrem sibi apparuisse, vultu venustum, crine reverendum, statura relique præstantissimum, quique illi locum (334) futuræ conversationis ⁵³⁷ et perpetuæ requietionis ostendit, et fontem usibus habilem hominum demonstravit. Quod cunctis adhuc liquido demonstratur, dum et ⁵³⁸ in eodem loco corpore tenus ⁵³⁹ requiescit, et spiritu præsens innumera credentibus ibidem cottidie beneficia præstare non desistit. In ⁵⁴⁰ sancti quoque viri Trudonis opere et electionis sorte perpendendum est, qua intentione

VARIÆ LECTIONES.

⁵¹⁷ plebs 1. ⁵¹⁸ ita vit. *S. Rem.* magistrorum vit. *Had.* magnarum 1. 2. 3. ⁵¹⁹ æt. acceptum s. 1. *sed expuncta est vox acceptum.* ⁵²⁰ deest 1. ⁵²¹ hunc — deflorata *desunt Ch.* ⁵²² omne *corr.* omnem 2. ⁵²³ destituit 1. 3. *corr.* destitit 2. et *vita S. Remacii.* ⁵²⁴ substituitur 1. substituitur *corr.* substituitur 2. ⁵²⁵ cum — obæditionis *desunt Ch.* ⁵²⁶ ita vit. *Remacii*; desideratur 1. 2. 3. ⁵²⁷ ita vit. *Rem.* arrogantiam 1. 2. 3. ⁵²⁸ reverebantur. 1. ⁵²⁹ Non — opera *desunt Ch.* ⁵³⁰ educati vit. *Rem.* ⁵³¹ quorum — augmentis *desunt Ch.* ⁵³² ita vit. *Rem.* tali 1. 2. 3. ⁵³³ deest 2. 3. ⁵³⁴ LIII. 1. 2. ⁵³⁵ Hadelinus 3. ⁵³⁶ fuisse *repetitur in* 1. ⁵³⁷ conversationis 1. ⁵³⁸ deest 3. ⁵³⁹ corporenis 3. ⁵⁴⁰ In — hortabatur *desunt Ch.*

NOTÆ.

(334) Nunc Celle dictum non procul a Dionanto. CHAPAUV.

sanctus sacerdos circa causas et custodiam domini regis invigilaverit, [et quod spiritu prophético plenus futurorum interdum præscius fuerit (*Vita S. Remacli*, c. 4.) et divinitatis amore flagrans cupiditatum omnium incentivo refrixerit.

44. ⁵⁴¹ Sancto Trudoni adhuc puero quid eum oporteat facere prædicit.

Pastorali sollertia parochiam beatus Remaclus circuebat⁵⁴² ex more, quos poterat a luporum voracitate eripiebat, et summo pastori lucrari satagebat, bonis ut in melius proficerent adminiculabatur, desidiis et torpentibus ut resipiscerent hortabatur⁵⁴³. [Inter ea sanctus Trudo puerili adhuc ætate floridus primo emittebat boni saporis fructus. (*Vita S. Remacli*, c. 4. DONATI, *Vita S. Trudonis*, c. 1.)] Hic cum superbi admodum sanguinis generositate polleret, magis tamen in divisione amoris et virtutum studiis anhelabat, [et ideo sancti Spiritus tactus est ardore, ut voto se aliquando obligarit, ut si quandoque Christo auspice sacrosapienter addiceret, æcclesiam in suæ proprietatis fundo (335) ædificare deberet, seque ibidem perhenniter famulaturum] cooperatores et⁵⁴⁴ Domino conservituros⁵⁴⁵ quo possit aggregaturum. [(*Vita S. Remacli*, c. 5.) Tali estus ans desiderio, visione nocturna corripitur, et angelica consolatione in hæc verba perdoceatur: *Vota*⁵⁴⁶ quibus te, frater, obligasti a puericia cuncta tuenti scias accepta, preces quas Omnipotenti humiliter obtulisti, qui præveniendo aspiravit, adjuvans coadimplevit, quique prælibavit affectum subpeditabit potenter effectum. Ipse sapientia sua implebit⁵⁴⁷ cor tuum et erudiet te mandatis suis, et monita sua exarabit in antro pectoris tui. Ad æcclesiasticæ quoque dignitatis gradus promoveberis⁵⁴⁸, multos Christo et æcclesiæ filios tuo exemplo generabis, et ut ex his cercior reddaris, surgens beatum Remaclum debes adire, qui nunc hæc procul abest huic viciniae, illi⁵⁴⁹ revelavit Dominus quæ agere habes⁵⁵⁰ omnia, ipse diriget gressus tuos in quæ desiderat anima tua⁵⁵¹. (c. 6.) Surgit vir Dei propero, de visione angelica non dubitat, quo⁵⁵² iussus fuerat tendere gressum accelerat. Sanctus Remaclus curæ pascendarum interim ovium insudabat. Beatus Trudo adveniens comminus appropinquabat⁵⁵³, cum ecce, ut Spiritus sanctus ejus dudum auriculæ revelaverat, ait domesticis suis: *Surgite*⁵⁵⁴ *velocius, viro Dei qui ad visitandum nos venit obviam conamini quantocius, cum reverentia illum excipite, cum honore ad me introducite; ecce est in comminus, occurrите ei celerius. Illi mandata perficiant, ad episcopum ubi domi eum suis manebat*⁵⁵⁴,

A *introducunt*⁵⁵⁵. Intuitus pater eum pius stræxit, et præ gaudio flens ejus in oscula ruit, illum suis se vestigiis advolvere conantem sustinuit, et a terre protinus elevavit, hæcque de intima pectoris Deo gratas libavit: *Sit tibi, Jesu bone*⁵⁵⁶, *per Spiritum sanctum cum æterno Patre visitator animarum, gloria, laus et jubilatio; qui voluisti nos in hac die consolari per ejus in quo habitas adventum famuli tui* (c. 7.) *Et tu, fili mi, si benedictus a Deo altissimo, qui te dignatus est ad nos dirigere, et desiderium animi tui occulta inspiratione nobis significare. Scito ergo prænoscoens*⁵⁵⁷, *fili mi, quia ab hac hora filius mihi vinculo charitatis eris, et ego perhenniter jura tibi patris supplebo spiritualis. Mihi enim servo tuo dignatus est Dominus revelare quicquid super dispositione animi tui te oporteat agere, et a me perdoceberis qualiter compos voti tui existeres possis. In puericia tua Spiritu sancto insinuante vovisse*⁵⁵⁸ *te didici, quia si Christo adminiculante sacras unquam litteras addiceres, æcclesiam in tua hereditate edificares, ibique ipsi vita superstite militares. Hæc omnia hoc ordine noveris te adimpleturum, sancto Stephano protomartiri possessiones tuas quas*⁵⁵⁹ *apud urbem Mettensem habes tradere, et ab inhabitantibus divinas pleniter scripturas addiscere. Postea voti compos ad me remeabis, et æcclesiam quo volueris sicut pollicitus es edificabis.]*

Dans (336) itaque litterarum suarum indiculum, benedictione sua munitum ad Metensis urbis misit episcopum, ab eo secundum quod sibi sanctus indicaverat⁵⁶⁰ Spiritus⁵⁶¹ instruendum. Mediomatricum urbi sanctus tunc præerat Chlodulfus⁵⁶² (337), beati⁵⁶³ Arnulfi sicut carnaliter filius, ita et virtutum meritis et pontificatus infulis heres et successor dignissimus. Hic benignissime et humanitus beatum suscepit Trudonem, non modo ejus qui suscipiebatur gratulatus electione, verum mittentis eum, sancti⁵⁶⁴ scilicet Remacli, reverentissima commendatione. Causas ejus adventus addidit, inbuendam sacris litteris et divina lege mandavit⁵⁶⁵, traditionem possessionum ejus vice sancti Stephani suscepit, et per plura annorum curricula illic morentem benigne habuit, pro quibus venerat instructum et ad presbiterii usque culmen promotum sancto patri et coepiscopo Remaclo remisit. [(DONAT. *Vit. S. Trud.*, c. 9, 13.) Qui percunctatus quæ erga eum Dominus egerit, et an prosperum⁵⁶⁶ ejus iter et reversio fuerit et approbans ut lege divina eruditus sit, immensas Deo gratias retulit. *Laus*⁵⁶⁷, *inquit, tibi sit, Domine pater cæli ac*⁵⁶⁸ *terræ, quod adimplere dignatus*

VARIE LECTIONES.

⁵⁴¹ numerus deest 1. 2. ⁵⁴² circuebat 1. 2. corr. circuibat 2. circuibat 3. ⁵⁴³ vide var. lect. ⁵⁴⁴ pagine præcedentis. ⁵⁴⁵ deest 3. ⁵⁴⁶ conservaturos 1. ⁵⁴⁷ Vota—anima tua desunt Ch. ⁵⁴⁸ implevit 1. ⁵⁴⁹ promoveris 1. 2. 3. ⁵⁵⁰ illic corr. illi 1. ⁵⁵¹ debes 3. ⁵⁵² quos 1. ⁵⁵³ propinquabat 2. 3. ⁵⁵⁴ Surgite—introducunt desunt Ch. ⁵⁵⁵ manebant 1. 2. corr. manebat 2. ⁵⁵⁶ bene—prænoscoens desunt Ch. ⁵⁵⁷ novisse 1. 2. 3. ⁵⁵⁸ addendum videtur, deest 1. 2. 3. ⁵⁵⁹ indicaverit 2. 3. ⁵⁶⁰ deest 3. ⁵⁶¹ Chlodulfus 1. ⁵⁶² beati—mandavit desunt Ch. ⁵⁶³ deest 1. ⁵⁶⁴ prosperatum 2. 3. ⁵⁶⁵ Laus—revocasti desunt Ch. ⁵⁶⁶ et 3.

NOTÆ.

(335) Sarchinii in territorio Hasbaniensi.
(336) Cfr. Douati Vit. S. Trudonis c. 6. 9.

(337) Cfr. Vita S. Chlodulfi.

es verbum, quod mihi exiguo super famulo tuo revelasti; et quia eum præceptis tuis decenter ordinatum ⁵⁶⁶ mihi incolorem revocasti ⁵⁶⁴. Et concessit illi in diocesi sua verbum annuntiare divinum, missas in quas vellet æcclesias celebrare, ut in pueritia sponderat, in sua potestate oratorium construere.] (cf. c. 15.) Et aliquandiu illic commorans sanctissima conversatione, tandem episcopali ac paterna accepta benedictione, natale solum revisit. Quod mente diu acceperat effecit; oratorium in prædio suo fundavit, Deo servientibus cumulavit, ad ultimum a beato Remaclo consecrationem expostulavit, quam et impetravit. Post hujus vitæ multimodos laborum excursus ibidem est tumultatus, et per plura beneficiorum et miraculorum commoda apta monachico ordini in hodiernum usque præbet habitacula.

35. *Quam alienus fuerit a cupiditate.*

Libet ad hæc non paucis intendere, omnium, ut prædiximus, in beato Remaclo cupiditatum ignes deferuisse, omnium nostræ ætatis sacerdotum merita excessisse, omnes nostri temporis episcopos sua comparatione dampnare. Quibus si forte eadem, ut huic viro sancto, daretur optio ⁵⁶⁷, aliud procul dubio facerent ne id facerent, scilicet ne, dum alteri æcclesiæ et non suæ offerenda a devotis testanda mandarent, ipsi potius ultroneis id facere dissiduaderent, immo sibi testari facerent, et ut pace eorum dicatur, aliis supplantarent. Quod quanto in nobis hoc amplius inculcandum ⁵⁶⁸, tanto meritum beati Remaclo talia proterentis magnificis laudibus effe-
 C ⁵⁶⁹rendum. Totum ⁵⁶⁹ ideo beati Trudonis textum inserendum putavimus, ut etiam prophetiæ donum et futurorum noticiam sancto sacerdoti Remaclo non deesse monstrarem. [Qui primo eidem Christi famulo a se discedenti; cum super ejus habitu domestici illius ⁵⁷⁰ insultarent, eo quod talem personam tam abjectis vestimentis indutum juxta se collegisset hæc Spiritu sancto revelante cognovit, et super ea re durissime increpavit, pœnitentes recepit, et de cætero emendandos ammonuit. Verum hæc alias. Quis denique sufficiat enarrare, quam sancte et religiose de reliquo beatus Remaclo conversatus sit, quantave illi sollicitudo erga sibi commissum gregem fuerit? Monebat omnes ut a lenociniis ⁵⁷¹ blandientis ⁵⁷² mundi observarent, a secularibus curis intentionum gressus retraherent,] fraternæ pacis tenerent concordiam, [mandatorum] Deis sine offensa currerent semitam, mundum et ejus concupiscentias non diligerent, sed velud florem fœni in bre-

A vi prætereuntes animo non repugnantecalarent, cœlestia mente et opere concupiscerent. [In hoc desidiis (338) opere majore cœpit animi intentione flagrare, quo liberius vacare] et quam suavis est Dominus, possit videre, causasque quod ⁵⁷³ id fieret facilius inventas sibi dari optabat attentius.

46 *Quod Sigebertus ex consilio ejus cœnobium primum super Sismara ⁵⁷⁴ dehinc in Arduenna construxit.*

Sigebertus ejus temporis rex gloriosus, loca sanctorum cultibus mancipanda, in quibus non erant partibus, maxima devotione fundabat, fundata autem aut a se aut a præcedentibus regibus benignissima largitate et opibus sustentabat, et ut debitus Deo cultus non deesset, tam hujus sancti patris quam cæterorum sacerdotum invigilantia providebat ⁵⁷⁵. [In loco qui vocatur Casecongildunus (339) super Sesmarum ⁵⁷⁶ (340) fluvium sito, cœnobium idem rex optimatum suorum consilio in honore apostolorum Petri et Pauli et Johannis ædificaverat, quia congrua servorum Dei habitationi domicilia portendebat. Munere largitatis suæ ditaverat, probatas Deo servientium personas aggregaverat. Quibus beatum Remaclo provisorem instituit, et ut inhabitantes juxta traditionem Patrum vivere assuefaceret demandavit (341).] Extat usque in præsens locus orationis ejus opere in rupe excisus, unde infirmantibus usque nunc proveniunt beneficia; ubi et ipse se aliquandiu victimam in ara summi Dei jejuniis et vigiliis maceratam litabat, et familiariter Deo conjunctus contemplationi se sanctæ suspenderat, et fluentia suæ doctrinæ in subjectorum cordibus diffundebat. Tandem ejus loci fastidians, licet incertum quibus de causis, tamen ut sese habet fama relationis, quia scilicet undique premeretur idem locus a circumhabitantium et potentiorum insectationibus, nec ⁵⁷⁷ haberet rex in vicino ⁵⁷⁸, unde ulla eidem loco fieri ⁵⁷⁹ posset dilatatio ⁵⁸⁰, induxit sanctus vir animum regem super hoc adeundum. *Vestram, inquit, celsitudinem, inclite princeps, stat sententia pertemplare, quia cum plura ubi sint vestra munificentia Dei et sanctorum cultibus dicata cœnobio, sola Arduenna ⁵⁸¹ in arduis montibus collocata, extra limitem seclusa raro immo nulla habere dinoscitur monasteria. Igitur jubeat vestra serenitas, illic aliqua extruere, adit in ædificando ⁵⁸², Deo favente, facultas, et nostræ sedis illud supplebit vicinitas. Nec illa exemplare et ⁵⁸³*

VARIE LECTIONES.

⁵⁶⁶ ornatum 3. *Donat. vit. Trud.* ⁵⁶⁷ opinio 3. ⁵⁶⁸ conculcandum C. D. 1. 1*. 2. ⁵⁶⁹ Totum—providebat *desunt Ch.* ⁵⁷⁰ ejus 3. ⁵⁷¹ lenociniis 1. ⁵⁷² ita vit. *Rem.* blandimentis 1. 2. 3. ⁵⁷³ quo 2. 3. ⁵⁷⁴ Sismara 1. ⁵⁷⁵ vide var. lect. ⁵⁷⁶ paginæ præcedentis. ⁵⁷⁷ Sesomiris tab. *Sigeb.* ⁵⁷⁸ reliqua *desunt Ch.* ⁵⁷⁹ ullu expunctum in 1. ⁵⁸⁰ fieret 1. fieri : 2. ⁵⁸¹ possit dilatio 3. ⁵⁸² arduentia 1. ⁵⁸³ ita vit. *Rem.* sanctificando 1. 2. 3.

NOTÆ.

(338) i. q. desidio.
 (339) Cougron inter Boullion et Chiny oppida.
 (340) Le Semoy.
 (341) Hæc ex ipso privilegio foundationis Sigeberti

berti regis desumpta sunt, quod omnibus chronologiæ signis carens inter a. 644 et 648 scriptum conjiciunt. Vide I. Veldii comment. de S. Remaclo, Act. SS. Febr. I, 234.

cessarius sufficere erit impossibile, cum circumcirca quæ adjacent; vestræ ditioni constet subesse. Tuum ⁵⁸³, inquit rex, pater beatissime, tuum est nobis in hoc consulere, nostrum autem erit tuo quantocius consulto aures nostræ ⁵⁸⁴ serenitatis ad assensum præbere, et mature facto opus esse. Tua, inquam, intersit, illud disponere et ei operi insistere, nostra intererit loco quæ his accommoda elegeris delegare cujusque solatii indigueris ⁵⁸⁵ sumptibus suppeditare. [Convocatis itaque rex fidelibus viris, scilicet sancto Cuniberto archiepiscopo (342), Atellano (343), Teodefrido (344), Gislochardo (345) æque episcopis, optimatibus quoque suis, Grimoaldo majore domus, Fulchoaldo, Bonone, et domesticis suis, Chlodulfo ⁵⁸⁶, Ansigisilo et Betselino (346) : *Ex voluntate, inquit, Dei et vestro et cæterorum nostrorum* ⁵⁸⁷ *fidelium consensu deliberamus, duo fieri monasteria infra forestem* ⁵⁸⁸ *nostram* ⁵⁸⁷, *in saltu Arduennæ sitam,*] in quibus aggregentur viri religiosi ordini monastico inservituri, qui pro nostra et successorum nostrorum incolomitate, et pro totius regni nostri stabilitate et quiete, et pro curis regni nostrorum observatione ⁵⁸⁹ omnipotentem Deum debeant profusius obsecrare. Cujus rei monitorem et incitorem habentes præ manibus beatum Remaclum, eundem præfecimus ei operi provisorem atque magistrum ⁵⁹⁰.

47. De Malmundarii constructione.

Accepta igitur sanctus sacerdos regio auctoritate et comitum necessariorum sublevatione, Arduennæ vastum paludibus et confragosis ⁵⁹¹ montibus saltum aggreditur, Fancias (347) transit, Warchinne (348) rivulum peraccedit ⁵⁹². Repperit ibi inditia, loca illa idololatriæ quodam mancipata, lapides Dianæ et portentuosos nominibus ⁵⁹³ effligatos, fontes hominum quidem usibus aptos, sed gentilium errore pollutos. ac per hoc demonum adhuc infestatione obnoxios. Facta itaque Christi nominis adjuratione et signi sanctæ crucis protensione, locum illum a demonum incursatione piavit, et statim aqua ab ipso suo meatu guttatim dilapsa disparuit. Videns ergo locum illum tum aquis piscosis, tum pascuis uberrimis habitandi commodis habilem, copiosam super fontes orationis auxit benedictionem, lapidi signum crucis insculpsit, plumbumque ⁵⁹⁴ superinfudit. Protinus refluxerunt aquæ largissimæ, quæ dictis fidei faciant ⁵⁹⁵ cernentibus hodie. Et quia eundem locum a malorum

A spirituum mundaverat infestatione, Malmundarium (349) quasi a malo mundatum placuit vocitare. Oratorium illic ædificavit, habitacula ad usus ⁵⁹⁶ servorum Dei construxit, et quæque ad cultum Dei pertinent auventavit.

48 De Stabulaus constructione.

Quia autem illud in Agrippinensi parrochia situm erat, studuit ⁵⁹⁶ et illud inceptare, quod tamen suæ dioceseos clauderetur limite. Procedens ⁵⁹⁷ inde quasi duobus milibus ⁵⁹⁸ ad occidentem, Calla rivulum, qui ⁵⁹⁷ parrochiarum conterminus est, transiit, et ad ⁵⁹⁹ Amblava (350) fluvium ⁶⁰⁰ in confinio montis cujusdam substitit. Illic etiam aliquantisper commoratus, multa studio conversationis idonea est operatus, sicut quilibet ab incolis audire valebit referentibus. Sed quia idem locus ⁶⁰¹ angustiis ⁶⁰² locorum erat constrictus, et ideo officinarum necessariorum minus sufficiens usibus, denuo reversus ad orientem processit, locum spatiosorem et operi futuro ⁶⁰³ aptiorem prospexit ⁶⁰⁴. Proposito labori instare cœpit attentius, et ut assolet in talibus divina cooperabatur virtus, prosperoque successu voluntatem est subsecutus effectus. Et quia ob confluentiam ferarum undique illuc, vel ad potum ⁶⁰⁵, vel ad pastum, velut ad stabulum concurrentium, inditum eidem loco Stabulaus antiquitus erat vocabulum, non dignum duxit illud immutare, sed stabulum fidelium animarum illuc velut ad pascua vitæ perhennis deinceps properaturarum semper dici et esse. Nam fratribus, quos ibidem sanctus vir ad præsens aggregaverat, non parvum sepe diversarum caterva ferarum illic perstrepens ⁶⁰⁶ incussit terrorem, ita ut ad beatum Remaclum ei operi insistentem cum horrore recurrerent, et quid muniminis, quidve defensionis caperent contra has diaboli insidias efflagitarent. Quos benigne consolatus, et in commune confortans : *Credite, inquit, in Domino filii fidei, ejus mandata amplectimini inviolabiliter. Mentem a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, servate innoxiam, animas vestras castificantes, servitatem Domino impendite puram. Sine intermissione orate, vespere et mane et meridie psallite, lectioni quam sepiissime vacate. Frontes vestras munite crucis signaculo, ejus virtutem recondite in imo cordium antro, et confestim insidiæ hostis invisibilis et molimina redigentur in nichilum; istarumque fe-*

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁸³ Tunc 3. ⁵⁸⁴ uestræ 1. 2. 3. ⁵⁸⁵ indignis 1. 2. 3. ⁵⁸⁶ choldulfo 1. 2. clodulfo 3. Flodulfo tab. Sigeb. Chlodulfo tab. Childerici. ⁵⁸⁷ veſtr. 1. 2. 3. noſtr. vit. Rem. ⁵⁸⁸ forenſem 3. ⁵⁸⁹ obſervantium 3. ⁵⁹⁰ miniſtrum 2. 3. ⁵⁹¹ confragositas 1. 2. 3. ⁵⁹² peracceſſit 3. ⁵⁹³ dæmonioſis portentis C. D. 1. 1'. 2. ⁵⁹⁴ cum foraminibus addit. vit. Rem. ⁵⁹⁵ adverſus 1. ⁵⁹⁶ ſtatuit 1. alio atramento corr. ſtuduit. ⁵⁹⁷ Procedens — proſpexit deſunt Ch. ⁵⁹⁸ militibus 1. ⁵⁹⁹ deest 3. ⁶⁰⁰ verba qui — fluvium inſerta ſunt eadem manu in 1. ⁶⁰¹ licet afflueret fontibus addit vit. Rem. ⁶⁰² corr. alio atramento 1. ⁶⁰³ vide ſupra not. var. ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ portum 1. 3. corr. potum 2. ⁶⁰⁶ ſtrepitus vit. Rem.

NOTÆ.

(342) Coloniensi.
(343) Laudunensi.
(344) Tullensi.
(345) Viridunensi.
(346) Ordinem quo in Sigeberti regis tabula occurrunt nomina paucis omissis servavit auctor. Vide Act. SS. I. I.

(347) Les hautes Fagnes, die hohe Veen.
(348) Warchienne rivulus, qui in Warcham exundat. Vide descriptionem illius regionis, quam dedit Roderique pag. 93 in libro in præfatione laudato.
(349) Malmedy.
(350) Ambleve.

varum, per quas nos impugnandi sperat se invenisse A aditum, horror erit inoassum. Taliter ⁶⁰⁷ enim impugnabat ⁶⁰⁸ vastam Ægyptiorum, Thebaidæ et Nitriæ heremum incolentes, quorum nos donet Deus vel tenuiter fieri imitatores. Sunt illi mille nocendi artes, sunt innumeræ insidiarum fraudes. Sed non ignoramus versutiam ejus, qui etiam per muscas suos aliquando init congressus. At nos famuli Christi quo plus incursando premimur, eo magis assurgimus cum reluctamur. Expertus satanas ⁶⁰⁹ pertimescit principia recte vivere iniciantium, vigiliis, orationes, jejunia, mansuetudinem, patientiam, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam et præcipue purum erga Christum amorem; et ideo sicut leo in spelunca insidiatur ex oculo, ut nos ⁶¹⁰ deterreat a proposito ⁶⁰⁷. Hæc et his similia B eos exhortans ⁶¹¹, eorum animos in Dei obsequio promtiores effecit et contra cuncta temptamina animequiores reddidit. Post hæc præpositis operum dispositis, quæque essent ageuda delegavit, et Tungros vel Trajectum rediens, officio pastoralis invigilandum se reimplicavit. Non multum deinde tempus erat elapsum, et rex in foreste sua monasteria sua constructa audivit, immensas omnipotenti Domino gratias retulit. Et quia æcclesiæ nova materia ornatae episcopali indigebant benedictione, misit, beatum Remaclum accersivit, et tam eam quæ Coloniensi subiacebat parrochiæ, cum consensu venerabilis Caniberti ejusdem urbis metropolitæ, quam eam quæ nostræ adjacet diocesi, a beato Remaclo mandavit sollempniter consecrari, ut cujus expositione ⁶¹² C et maximo studio fuerant ædificatae, ejus etiam diligentia pontificali donarentur benedictione. Quod vir sanctus illico adimplevit, utpote qui regi et proceribus adeo erat carus, ut nichil præcipuum fieret absque consulto ipsius. Unde contigit ut, quia tanti honoris et dignitatis apud eos erat habitus, missarum peractis sollempniis, traderet utraque cænobia Grimoaldus major domus eidem beato viro sua deinceps sollertia gubernanda, et quæque monastico ordini necessaria ejus suggestionem et sollicitudine a regia sublimitate administranda.

49. Quod designato successore heremiticam vitam expecierit,

Igitur sanctus sacerdos, quod semper habuit in D voto, remotioris scilicet vitæ solitudinem, sic Deo annuente nactus est occasionem. [(Vita Rem, c. 12.) Tandem licet difficillime impetravit tamen a rege, ut alius sibi succederet, et sibi diu desideratam heremum adire liceret, ubi remotus ⁶¹³ a curis secularibus liberius inhiaret cælestibus.] Sancti Theo-

dardi vitam satis probabilem regi et oblatibus ostentavit, eumque vicem suam supplere et post se cathedræ suæ subrogandum ex nomine designavit (351) (an 681). [O quantus de ejus abcessu exortus est luctus! o quam mestos reliquit quibus semina contulerat vitæ, cum viderent se tali patre, tanto doctore orbatos remanere.] Omnis ætas utriusque sexus dolorem cordis lacrimis testari, atque eum prosequendo hæc validis clamoribus profiteri ⁶¹⁴. [Heu miseri quid acturi sumus, qui tantum pastorem amittimus? Unde recipiemus consolationem, cum ipse esset præcipuum nostrarum erumpnarum levamen? Quis medebitur ultra, cum ipse fuerit solus nostrorum dolorum medicina? Qui ⁶¹⁵ nobis jam denique restat locus salutis, qui tanti destituimur præsentia patris ⁶¹⁴?] Quorum ejulatu sanctus vir permotus, sic eos est consolatus: Nolite ⁶¹⁶, queso, filioli, propositum intentionis animi mei tantis persecutionibus insectari. Habetis Deum super omnia pastorem et patrem, in æternum vestris incommodis benignum consolatorem. Providimus namque exterioribus vestris commodis ⁶¹⁷ filium nostrum ⁶¹⁸ in omnibus probatum Theodardum, sagacissimum invigilantem, et pro captu erogandi consensu in tempore tritici fidelissimum dispensatorem. Et quia ejus provisionem vobis sufficere non diffido, locum dilectæ solitudinis adire delibero, et solus in superni spectatoris oculis mecum habitare contendo.

50 ⁶¹⁹. Responsio filiorum ne hoc fieret refragantium.

Tunc forte qui aderant prudentiores intendunt talia prosequentes: Vide, pater beatissime, vide quid agas, adtende cui nos ignominie prodas. Gregem, ut patrum statuta decernunt, quem semel regendum suscepisti, nisi infirmitate cogente, et ultroneus renuntiare non permittis. Quamdiu enim vivit episcopus, quem ab officio suo necessitas infirmitatis, non crimen abducit, alium loco ejus nisi ipso recusante et scripto petitionem probante, ordinatio nulla sinit. Etiam mente capto, si intervalla egritudinis habere est solitus, nihilominus nisi petitione data annuali, non debet succedere alius. Enimvero si nullo tempore ad sanæ mentis redit officium, persona fidelis ac vitæ probabilis est eligenda, qui vices ejus eo vivente tantum suppleat, et defuncto ordinari digne successor valeat. Hac via promulgata patrum, si secus quis egerit, et uxorem dimissam mæcham facit, et ei qui dimissam duxerit, nomen mæchi procul dubio importabit. Hac ratione, pater sanctissime, vide, quantum gravetur judicium tuum, adtende quantum fama nostra subeat dispendium. Crimen tibi non intenditur, quo convictus ⁶²⁰ deponaris; infirmitatis conditio non

VARIE LECTIONES.

⁶⁰⁷ desunt Ch. ⁶⁰⁸ ante nos cedit vit. Rem. ⁶⁰⁹ ita vit. R. sanitas 1. 2. 3. ⁶¹⁰ vos vit. R. ⁶¹¹ exhortatur vit. R. ⁶¹² expositioni 1. dispositione vit. R. ⁶¹³ remotis corr. 1. alio atramento remotus. ⁶¹⁴ desunt Ch. ⁶¹⁵ quid 1. 2. 3. ⁶¹⁶ Nolite—tollerare in cap. 41. desunt fere omnia Ch. ⁶¹⁷ commodis 1. 3. m. commodis corr. commodis 2. ⁶¹⁸ vestrum 1. 2. 3. ⁶¹⁹ numerus deest. 2. ⁶²⁰ convictis 1. 2. 3.

NOTÆ.

(351) De abdicationis tempore vide Veldii supra laudatam commentationem.

aggravat, quo repudium ostentans ab officio suspens- A
 daris. Ideo petitionem abrenunciationis tuæ, etiamsi
 scripto probetur, abdicamus; qui vices tuas suppleat,
 nedum qui successor te vivo existat, omni modo in-
 probamus. Patrem te justa successione admisimus,
 filii et non adulteri dici et esse percipimus. Advertisti
 jam ubi pergravetur iudicium tuum, audias. quætu-
 mus ⁶²¹, ubi ignominia subsequente nostra capiat
 fama dispendium. Quo obtentu nos deseras, causas
 non habes, primo quia non sumus fornicarii, ut jure
 debeamus a te relinqui. In catholicæ matris gremio
 a te sumus excepti, faciles aures nunquam præbui-
 mus perverso docmati, et si esset fortassis taliter
 erratum, debuerat certe a te esse subventum. Deinde
 ut te conferas alio, non hinc nostra te perturbat per-
 secutio, quod etsi concedatur a Domino, infirmorum B
 non satis perfectorum est consultatio ista. Multi san-
 ctorum patienter usi sunt pravitate malorum, et
 eorum sufferentia illis extitit disciplina. Denique
 exinde fugiendi, non equanimiter portandi sunt mali,
 ubi nulli supersunt qui aliquo modo lucrentur boni.
 Sed ve nobis, qui cum tua, quem esse ⁶²² constat
 perfectissimum, præsentia destituimur, tantæ infamiae
 objicimur, ut non modo te super studia nostra ledere,
 verum nostris pravis actionibus te dicamur fugare, ubi
 bonum neminem superesse tanti viri recessus appro-
 betur clamare. Nil jam, nil amplius restat, calum-
 pientur maliloqui ⁶²³, augurentur maledici, succes-
 sores fortassis tuos non modo fugandos, sed morti
 obitiendos, dum et tu nostrum regimen subterfugis, C
 et beatus Amandus qui te præcessit pulverem pedum
 recedens in nobis excussit. Verum Deus omnipotens
 ad propitiandum ⁶²⁴ facilis et clemens, prophetam
 super edera (Jonas, IV, 10) repente marcida ⁶²⁵ in-
 crepans contristatum, approbat se super opus creatio-
 nis suæ si pereat nullo magis contristandum, et
 malle penitentiam quam mortem peccatorum.

51 ⁶²⁶. Item excusatio ejusdem sancti viri.

Tandem insectatione reclamantium sanctus Re-
 maclus concussus, mentem interim moderato si-
 lentio librabat, et sic in hæc verba prorupit: Nolite,
 mi fratres, nolite sic incusare me, patres. Utilitatem
 vestram aput me deplorare, non est ut deterream,
 injuriam vero hanc sic expostulare, non est ut suffe-
 ram. Non ⁶²⁷ esse vos devoto (352) fornicarios, ut D
 sic cordi insederit relinquendos, non in commune sic
 censeo improbandos, ut omnes esse necesse sit infru-
 ctuosos, ut et cum ⁶²⁸ considerem hic meum laborem
 sine fructu esse, alias velim cum fructu migrare. Non,
 inquam, perfectum me esse constat, perfectissimum a
 vero multum abhorret. Sed ut vestra ⁶²⁹ utar sententia,

non meo iudicio, perfectorum est et ab inceptis non
 declinare, et in ulteriora perfectionis sese extendere,
 activæ vitæ cum Martha insistere, ad contemplativam
 vero cum Maria anhelanter suspirare, et si detur
 conditio, ab activa potius refragari, quem contem-
 plativæ speculationi non inhiantissime exæquari.
 Gregem mihi in vobis commissum rexi, Domino
 cooperante, ut potui, laborem meum fructificasse
 vota votis accumulavi. Nun me tenet sacietas ⁶³⁰
 studiorum vestrorum, nec me offendit pravitas quæ
 nulla est actionum vestrarum. Superest ut talentum
 quod votis meis in vobis gaudeo accumulatum, alias
 conferam accumulandum, ut vestra habundantia
 inopiam suppleat aliorum. Fecerunt itidem ante
 tempora vestra sancti, quorum nos suppare esse
 meriti utinam contingeret I vel extremi, quorum non-
 nulli majoris gratia utilitatis ad alias passi sunt æc-
 clesias se conferri, nonnulli potioris confidentia meriti
 commigravere ultronei. Exinde ubi se advertabant,
 aut parum prodesse, aut non multum necessarios,
 sese subtrahebant et majoribus laboribus offerebant,
 et ut fortissimi præliatores Dei teneri intra claustra
 requiescentis volebant, sed in apertum certaminis
 campum sponte prosiliebant, non desertores pugne ⁶³¹
 spiritualis effecti, nec mercenariis ab aspectu hyorum
 subterfugientibus comparandi, sed ubi aut minus
 præliantes ascipiebant, aut hostes in comminus
 insistentes incumbabant, illic se fortiter congressuros
 ingerebant. Et ego, filioli, non horum me ostentatione
 sustollo, non meritis illorum vanus conjectator
 æquipero. Si successoris prætensum nomen abhorret,
 cooperantis et comprovisoris commendatio roborat.
 Nec præsentia mea vos putetis constitui, quem licet
 ad alios instruendos, nostra ⁶³² non continget excedere
 diocesi. Aderit in proximo aditus, consulere, si quis
 vos excipit eventus, ubi et pro vestris ⁶³³ excessibus
 intercessorem omniumque ⁶³⁴ vestrarum necessitatum
 me tanto sollicitius habebitis memorem, quanto con-
 stiterit curis me popularibus remotiorem, ad divinitatis
 contemplationem suspensius anhelantem. Et Moyses
 in monte stabat, nec armis sed precibus pugnavat,
 et Israel cum Amalech conflegebat (Exod. XVII, 9),
 tanto inter præliandum superior, quanto Moyses Deo
 in oratione propinquior, et a strepitu conflictantium
 hostium erat remotior. Et aput me, karissimi, fixum
 est, ibi divinis obtutibus præsentius herere, ubi tu-
 multus secularium non debeam tollerare ⁶³⁵. Ad hanc
 spem beatus me Johannes Bapista animavit (Math.
 III, 1), qui in ipsa teneritudine annorum elegit etiam
 in convalescendo bestiarum potius accola esse, quam
 inter cives leni ⁶³⁶ saltem sermone vitam contaminare.

VARIÆ LECTIONES.

⁶²¹ qs 1. 2. 3. ⁶²² corr. 1. ⁶²³ malivoli 3. ⁶²⁴ propitiendum 1. ⁶²⁵ corr. 1. aloi atramento. ⁶²⁶ recen-
 tiori manu appositus 1. deest 2 ⁶²⁷ nos 1. ⁶²⁸ eccum 1. 2. ⁶²⁹ nostra 1. ⁶³⁰ satias 2. ⁶³¹ pugnæ 2.
⁶³² vestra 1. ⁶³³ nostris 1. ⁶³⁴ que deest 1. ⁶³⁵ hucusque omnia pænedesunt op. Ch. ⁶³⁶ ita 2. letu saltu
 saltem 1. levi saltem 3. Ch., num. legendum Jerusalem?

NOTÆ.

(352) i. q. devoveo, affirmo.

Et Moyses vitam hanc approbavit, qui in vastæ A solitudinis deserto Dei colloquio maluit perfrui, quam Egyptiorum divinis enervari ⁶³⁷ (Exod. 11). *Helias et Heliseus (IV Reg. 11) cæterique prophetæ dedicaverunt, qui hujus thoricæ contemplatione insignes ipsos subjugaverunt, Habraham omnium credentium pater fide effectus (Gen. 12; Rom. 15, 16), ad hos me incitavit effectus, cujus et exemplum* ⁶³⁸ *imitatus, natali solo egressus, omnium renuntiavi cupiditatum proventibus. Ipsius salvatoris Domini factum me ad hoc adduxit, qui diabolum debellaturus solitarius heremum adeundum decrevit (Matth. 14), cujus misericordia concedat, pietas annuat, ut et ego versutias illic antiqui hostis proculcare et de illic instruendis lacra cumulare et vestris hic commodis mea oratione valsam inservire. Sic a beato Remaclo peroratum, B sic insectantium doloribus consultum, sic querimoniis est satisfactum, deinde quo intenderat acceleratum pariter et perventum.*

52 ⁶³⁹. *Quod multi ejus exemplis seculum reliquerunt* ⁶⁴⁰.

Audientes hæc vel e vicina vel ex semotis partibus viri devoti, [(*Vit. Remaclo c. 13.*) quorum Deus dignatus est corda tangere,] cæperunt undique ad eum velut apes ad alvearia confluere, nonnulli se ⁶⁴¹ Omnipotentis servituti addere, et leni jugo Christi colla subnectere, aliqui vero liberos suos liberalibus in monasticis instruendos c disciplinis et illic perpetuo inservituros contradere, multi etiam de facultatibus et redditibus suis sanctorum necessitatibus communicare, inter quos domnus et pater C Papolenus visendi eum gratia venit, sed ejus magisterio adherere quam redire contendit. Susceptus itaque a beato Remaclo officiosissime, et conversatus illic absque offensione, et qui instruendus venerat, plures ad imitationem sui ædificabat. Sanctus vir apud se retractans, ne forte pro hoc ipso eum Dominus direxit, non modo ne ab eo discederet rogavit, verum propter disciplinam fratribus Malmundarii positus ⁶⁴² salva in omnibus auctoritate præfecit. Ipse Stabulaus reversus ad majora se deinde virtutum opera accinxit, sui que exemplo plures ad consecratum suorum operum animavit. Quis ⁶⁴³ apud illum tristitiam non mutavit in gaudium? Quis iram non convertit in pacem? Quis orbitatis ⁶⁴⁴ luctum D

non ad ejus temperavit aspectum? Quis non merore pauperlatis quo premebatur ⁶⁴⁵ oblito, et divitum despexit opulentiam, et in sua lætatus est paupertate? Quis laborum onere pressus, ejus non est hortamenti relevatus? Quis adolescens incentivis vitiorum succensus ⁶⁴⁶ et carnis titillatione, ejus saluberrima ammonitione non statim cultor extitit pudicitie? A diabolo vexatos curabat, nichilominus cogitationibus illicitis distractos ad petram Christum allisos ab operibus cohibebat. Sciebat quo quis laboraret incommodo, et ex vite meritis faciens discretionem, pro morborum qualitate adhibebat ⁶⁴⁷ correctionem. Crescebat ⁶⁴⁸ ibidem divini fervoris ardor, et monasticæ disciplinæ inflexibilis rigor. Et qualiter quoque in reliquis officinis septorum inhibita sit facultas peccandi, testis est cella dormitoria ejusdem loci, testis est sanctus martyr Lambertus, qui pulsus ab episcopo hunc specialiter expetendum decrevit, quia ibidem sanctæ religionis tramitem rigidius observari agnovit (353), testis et crux apud quam [(*STEPHANI Vit. Lamb., c. 6.*) cum ad orationem medio noctis tempore surrexit, quia lapsu ⁶⁴⁹ calcei quietem ⁶⁵⁰ fratrum sonitu ⁶⁵¹ incussit, adjudicatus usque crepusculum stetit, psalmodiæ et orationi vacavit, frigus reppulit, nivem restrinxit, sanctus esse omnibus innotuit.] Verum hæc alias.

54. *Quod crescente religione creverunt* ⁶⁵² *res æcclesiæ.*

[(*Vit. Remaclo, c. 14.*) Crescente religione, crescebat et census æcclesiæ. Nam audiens inclitus rex C Sigebertus hujusmodi erga Christi cultum fervorem, misit, beatum Remaclo accersivit,] et supra id quod prius dederat, quodque vir illustrissimus Grimoaldus adquisierat (354), unde et eatenus victilaverant, cum consensu fidelium suorum tam episcoporum quam et procerum supradictorum ad honorem et cultum sanctorum apostolorum Petri et Pauli et sancti Martini, quibus ipsa loca erant dicata, concessit beato Remaclo et ad usus servorum Dei, quantum quietius deinceps viverent, [et absque impressione vicinorum liberius soli Deo vacarent, mensurarentur in girum utriusque monasterii duodecim leugæ (355),] inter ⁶⁵³ quarum limites quicquid contineretur, ab solis utriusque cœnobii colonis exco- D leretur. Dicitur autem leuga Gallorum tantummodo

VARIE LECTIONES.

⁶³⁷ corr. 1. ⁶³⁸ est i. 1. 3. erasum 2. ⁶³⁹ numerus LIII. recentiori manu appositus 1. deest 2. ⁶⁴⁰ reliquer 2. ⁶⁴¹ deest 3. ⁶⁴² juxta institutionem S. Benedicti addit vit. Rem. ⁶⁴³ reliqua desunt Ch. ⁶⁴⁴ orbatus 3. ⁶⁴⁵ q. pr. desunt vit. Rem. ⁶⁴⁶ succensus 1. ⁶⁴⁷ abhibebat 1. ⁶⁴⁸ interea addit. vit. Notg. ⁶⁴⁹ lapsu 1. ⁶⁵⁰ quietum 1. 2. 3. ⁶⁵¹ sonitum 1. 2. 3. ⁶⁵² crever 2. ⁶⁵³ reliqua paucis exceptis desunt Ch.

NOTÆ.

(353) Cfr. Stephani Vit. S. Lamberti c. 5, 6.

(354) Germiniacum villam in diocesi Remensi; vid. Grimoaldi tabulam ap. Miræum I, 281.

(355) Et hæc ex tabula Sigeberti regis, vid. Act. SS. Febr. I, 235. petita sunt, ex qua hæc verba afferre liceat: *Concessimus — ad evitanda consortia*

mulierum, ut gyrum gyriendo et in utrorumque partibus monasteriorum mensurarentur spatia dextrorsum saltibus, non plus duodecim milliaribus, ut absque impressione populi vel tumultuationi seculari, Deo soli vacaretur.

lingua haberi duo milia ⁶⁵⁴ passuum vel 16 ⁶⁵⁵ stadia. A sed moribus quam annis maturior, diem sibi ⁶⁷⁰ [Quod testamento confirmatum et anuli regii impressione signatum sanctus vir suscepit libenter, tenuit reverenter. Procedente quoque tempore, anno scilicet quarto decimo regni sui, addidit idem rex et testamento confirmavit (356) beato Remaclaro quasdam res in Aquitania (357), thelonium videlicet, quod est ad portum Vetraria super fluvios Taunaco ⁶⁵⁶ et Illa, portum quoque qui dicitur Sellis, immoque et Vogatio super fluvium Ligeris cum omnibus illic appendentibus ⁶⁵⁷, decimas etiam dedit ex fiscis circa monasteria adjacentibus.] Post hæc idem rex gloriose gubernans Austrasiæ regnum, diem clausit extremum (an. 655). (Cfr. *Gest. Franc.*, 43) Grimoaldus major domus sub optentu munerandi a Clodoveo fratre ejus Parisius evocatus regredi non est permittus; filium namque domini sui Sigeberti, quem in fide susceperat, ut eum substitueret ⁶⁵⁸ in regno patris, clericum fecerat, filiumque suum regnare instituerat. Clodoveo ⁶⁵⁹ quoque defuncto, Lotharius ⁶⁶¹ filius ejus in occidente, frater ejus Hildricus ⁶⁶² [(*Gest. Franc.* 44, 45) inperabat regno Austrasiæ (an. 656). Quem sanctus vir adiit, quod patruus contulerat, confirmari rogavit. Rex libens annuit et juxta petitionem viri Dei a successore illius sancto Theobardo et Odone domestico ejusdem mensuræ procinctum regirari mandavit Cujus mediæ talem suo dominio reservavit aliud medium usibus ^C servorum Dei testamento reconfirmavit (358).] Quod virum Dei sagaciter provideque constat fecisse, ut si successores suos minus contingeret aliquando posse, cum minori difficultate quod minus esset sine invidia et inquietate ⁶⁶³ vicinorum ⁶⁶⁴ valerent liberius retinere. (Cfr. *Gest. Franc.* 45.) Et Lotharius ⁶⁶⁵ rex mortem obiit (an. 670), Hildricus ⁶⁶⁶ frater ejus monarchiam singularis obtinuit. Post hæc et ipse propter insolentiam morum interfectus mortem occubuit (an. 673), fraterque illorum Theodericus cum Ebruino ⁶⁶⁷ occidentalibus regnatus successit. Quorum tyrannidem abdicantes Austrasii, (c. 47) Pipino ⁶⁶⁸ satis agebant principi ⁶⁶⁹.

55. *Exortacio sancti sacerdotis ad fratres instante die vocationis.*

Eo tempore et ⁶⁷⁰ beatus Remaclarus jam senior,

vocationis intelligens imminere, quo recompenseret honor in cælis quod trivera labor in terris, morem gerere decrevit subjectis. Quos accercitos ⁶⁷¹ et de abcessu patris suaque desolatione mestos, his ultimis solatus est verbis: *Ecce, patres sanctissimi, ecce fratres karissimi, præcordiorum meorum conviscerati compage, pars animæ dimidia meæ* (359), *viam universæ terræ sum ingressurus, et ad vos deinceps non reversurus. Vestra me, vestra quos desero solitudo sollicitat, non mea abicio, qui Deo solatore confortor, contristat. Non me terret proventus conditionis omnium mortalis communis, cum tota etiam sapientium ⁶⁷² vita commendatio ⁶⁷³ esse debeat mortis. Non turpis mors potest accidere ⁶⁷⁴ viro forti, non immatura consulari, non misera prospicienti* (360), *vestrarum me magis vestrarum mentium, quas ⁶⁷⁵ asperioribus adhuc esset necesse studiis informari, teneritudo retentat; vobis, ⁶⁷⁶ inquam, timeo, ut si luporum adigerit rabies, ne nemo sit ⁶⁷⁷ qui abigat. Hæc monasteria Dei et sanctorum dicavi, vestris quoque ancillari ⁶⁷⁸ usibus delegavi. Vestra ad hoc usus sum opera forti et fideli; vereor cum sepe pendere debeat animi. Quo loco nostræ sitæ sunt res, in commune ⁶⁷⁹ videtis, et quia hic mundus in maligno positus sit (1 Joan. v, 19), juxta mecum omnes attenditis Si ergo quicquam pensi est, videte ne ab integritate, quam in vos locavi, ullo unquam ⁶⁸⁰ errore seducamini, sed unanimi glutino pacis in Christo, juxta quod et patrum habet traditio, et scripturarum sanctarum lectione, sed et meæ invigilantiæ didicistis ammonitione. Et vestris itaque manibus ⁶⁸¹ sacra nunquam recedat lectio, et in ea vobis jugis sit meditatio. Ut enim ager, quamvis fertilis sine cultura, non potest esse fructuosus, sic sine doctrina animus (361), doctoque homini et erudito vivere est cogitare (362), orationi frequenter incumbendum, pro excessibus humana fragilitate contractis exorandum, et de cætero contrahendis non modo supplicandum, verum cauta sollertia invigilandum. Ubi namque socordiae se ⁶⁸² quis ignavique tradiderit, nequicquam ⁶⁸³ Deum imploret (363). Vobisque*

D *Virtus sit vitium fugere, et sapientia prima Stulticia caruisse* (364);

VARIAE LECTIONES.

⁶⁵⁴ mille quingentos vit. R. ⁶⁵⁵ XVII 2. 3. corr. XVI. 2. duodecim stadia vit. R. ⁶⁵⁶ ita vit. R. Tannaco 1. 2. 3. ⁶⁵⁷ Sequuntur in Notgeri vita Remacli ipsa diplomatis verba. ⁶⁵⁸ substitueret 1. 2. corr. substitueret 2. ⁶⁵⁹ Chodoveo 1. ⁶⁶⁰ 2. postea add. post VIII (et) X annos regni. ⁶⁶¹ lotharius corr. clotharius 2. ⁶⁶² hildricus corr. childericus 2. ⁶⁶³ inquietudine 2. 3. vit. R. ⁶⁶⁴ ita vit. R. viciorum 1. 2. 3. ⁶⁶⁵ lotharius corr. clotharius 2 qui post add. Regnavit annis quatuor. ⁶⁶⁶ hildricus corr. hildericus 2. et ita 3. ⁶⁶⁷ hebruino corr. hebroino 2 et ita 3. ⁶⁶⁸ 2. superscr. filio Ansgisi. ⁶⁶⁹ 2 post. add. Regnavit Theodericus annis XVII. ⁶⁷⁰ deest 3. ⁶⁷¹ reliqua desunt Ch. ⁶⁷² corr. 1. ⁶⁷³ commentatio 2. 3. vit. Rem. ⁶⁷⁴ accedere 1. ⁶⁷⁵ ita vit. R. quam 1. 2. 3. ⁶⁷⁶ nobis 1. ⁶⁷⁷ ita vit. Rem. nemo qui 1. 2. 3. ⁶⁷⁸ ancillarum 1. ⁶⁷⁹ in c. deest vit. Rem. ⁶⁸⁰ ita vit. R. inquam 1. 2. 3. ⁶⁸¹ et auribus itaque et manibus vit. R. ⁶⁸² vit. R. si 1. 2. 3. ⁶⁸³ nequicquam — nequicquam 2. 3. nequaquam 1.

NOTÆ.

(356) Act. SS. I. I.
 (357) Loca quorum nomina sequuntur, in Aquitania sita esse in Sigeberti litteris non legimus.
 (358) Vide ipsum diploma in Act. SS. I. I.
 (359) Horat. Od. I, 3, 8.
 (360) Cic. 4. Catil. 2.

(361) Cicero Tusc. II, 5.
 (362) Cicero Tusc. V, 38.
 (363) Sunt verba Catonis apud Sallustium in Catilina c. 52.
 (364) Horat. Epp. I, 1, 41.

Pudor justitiæque soror

Incorrupta fides nudaque veritas (365)

in vestris cordibus ⁶⁸⁴ obtineant locum, ut vestra opera spectantes, provocentur ad exemplum. Confessionem veram delictorum Deo et prælatis offerte, temptationum ⁶⁸⁵ pulsationes in ipso aditu delege, quia

Stultorum incurata pudor malus ulcera ⁶⁸⁶ velat (366),

et legendo ⁶⁸⁷ vires ministrat (367). Obedientiæ bonum majoribus exhibete, eorum documentis animos induite, quia quisque

Tum recte vivit, si curat id ⁶⁸⁸ esse quod audit (368).

Ab omnibus quæ ira fieri amat temperate, quia verum est solum esse triumphum innocentiae, non peccare, ubi liceat posse. In optimis quoque et adjudicantes ⁶⁸⁹ temperantes estote, quia

Est modus in rebus; sunt certi denique fines

Quos ultra citraque nequit consistere ⁶⁹⁰ verum ⁶⁹¹ (369)

Metiri ⁶⁹² se ⁶⁹³ quemque suo modulo ac pede ⁶⁹⁴ verum est (370).

Nemo injuriosus sit alteri, quia accipere quam facere præstat injuriam (371). Patientiam, quæ miserarium portus est, amplectimini; quoniam

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,

Si modo culturæ patientem commodet aurem (372).

A nullo labore a prælatis proposito deterreamini, quia ^C omnes clari et nobilitati labores, contentu ⁶⁹⁵ etiam sunt tollerabiles (373), et consuetudo laborum perpersionem facit faciliorem dolorum (374). Segnitiam devitate, quia tardis mentibus non facile comitatur virtus. Superbiam supra omnia calcate, ut vera donemini libertate, liber enim non est, quem superbus inflammat animus. Castitatem diligite, quia omnis sacra scriptura.

Nil ait esse prius, melius nil celibe ⁶⁹⁶ vita (375).

Prospera, quæ sapientium animos fatigant (376), non vos delectent, quia

A *Quem res plus nimio delectavers secunda,*
Mutatæ quacient (377).

Pacem præ omnibus et unanimatis concordiam moneo tenendam, ut, sicut in duobus monasteriis estis aggregati, ita gemina fervetis dilectione Dei et proximi, et quia ab uno pastore regimini, numquam aliquo scandalo vel scismate possitis disjungi. Non vos quæ ossa consumit rumpat invidia, quia
Invidus alterius maccrescit rebus opimis,
Invidia Siculi ⁶⁹⁷ non invenere tyranni
Majus tormentum (378).

Et de minori forte substantia non queramini,

Pauper enim non est, cui rerum suppetit usus (379), ipsaque vos cottidie natura ammonet, quam paucis, quam vilibus, quam pravis egeat rebus (380). Esto,

B *Non opibus mentes hominum curæque levantur* (381)
Hæc igitur meæ sunt exhortationis monita, quæ jam-jamque recessurum et ultimum valefacturum ⁶⁹⁸ me vobis communicatum oportuit, ut vestris tanto arcius imprimantur cordibus, quanto constiterit meo vos discessu gravari molestius. Quæ si aliquem attulerint fructum, id mihi erit palmarium (382), id fieri ⁶⁹⁹ triumphabo, inde animus gaudebit inpendio. Vos quoque, karissimi, morituros scitote, ideo penitentiae tempus indultum non paciamini, queso, transire incassum. Veniet, veniet dies certissime, cum frustra desideretis unius usuram horæ (383). Dum tempus est operamini bonum ad omnes, quia labuntur anni fugaces dieque truditur dies (384).

Immortalia ⁷⁰⁰ non speranda monet annus et album [701]

Quæ rapit hora diem (385).

Mors ultima linea est (386).

Perpetuus nulli datus usus, et heres

Heredem alterius velut unda supervenit undam [(387).]

Pulvis et umbra sumus (388).

Omnes una manet mors

Et calcanda semel via læti (389).

In bono autem opere finientes, beati erimus, cum relictis corporibus cupiditatem omnium et emulationum expertes fuerimus (390).

VARIE LECTIONES.

⁶⁸⁴ vestri cordibus vestris 2. vestris c. vestris 3. ⁶⁸⁵ temptatio 1. ⁶⁸⁶ ulc. inc. p. m. 2. 3. ⁶⁸⁷ celebrando 3. ⁶⁸⁸ deest 3. ⁶⁸⁹ ita videtur legendum: adjudicantis 1. 2. adjudicandis 3. adjudicatis vit. R. ⁶⁹⁰ corr. 1. ⁶⁹¹ edd. Hor. rectum. ⁶⁹² e corr. 2. meriti 1. ⁶⁹³ sese 1. ⁶⁹⁴ pete 1. ⁶⁹⁵ ita 1 2. 3. contendendo edd. Cicer. ⁶⁹⁶ celibet 1. ⁶⁹⁷ e corr. 2. ⁶⁹⁸ malefacturum 1. ⁶⁹⁹ serio vit. R. ⁷⁰⁰ Jam mortalia 1. 2. 3. ⁷⁰¹ alnum edd. Hor.

NOTÆ.

(365) Horat. Od. I, 24, 6. 7.

(366) Horat. Epp. I, 16, 24.

(367) Virg. Æn. XI, 71.

(368) Horat. Epp. I, 16, 17.

(369) Horat. Serm. I, 1, 105. 106.

(370) Horat. Epp. I, 7, 98.

(371) Ciceron. Tusc. V, 19.

(372) Horat. Epp. I, 1, 39. 40.

(373) Ciceron. Tusc. II, 25.

(374) Ibid. II, 15.

(375) Horat. Epp. I, 1, 88.

(376) Sallust. Catil. 11.

(377) Horat. Epp. I, 10, 30.

D (378) Hor. Epp., I, 2, 58-60

(379) Hor. Epp. I, 12, 4.

(380) Cicero. Tusc. V, 35.

(381) Tibull. Eleg. III, 3, 21.

(382) Terent. Eunuch. V, 4, 8.

(383) Ciceron. Catil. I, 12.

(384) Horat. Od. II, 14, 2. II, 18, 15.

(385) Horat. Od. IV, 7, 7, 8

(386) Epp. I, 16, 79.

(387) Epp. II, 2, 175.

(388) Od. IV, 7, 16.

(389) Od. I, 28, 15, 16.

(390) Ciceron. Tusc. I, 19.

56, ⁷⁰² *Obitus ipsius.*

Post has dulces paternæ pietatis ammonitiones et extrema caritatis verba eorum super ⁷⁰² suo discessu merorem sedavit, et a contionando quievit. Deinde modica febre pulsatus, et sacrosancti corporis et sanguinis viatico confirmatus, inter karissimorum filiorum manus unde animam suo reddidit ⁷⁰⁴ creatori (*circa an. 667*), ubi Dei plurimum insudaverat servituti; verus Israelita egressus de Ægypto spoliavit (*Exod. III, 22*) vicinum conditori suo fœneratum reportans talentum. [(*Vita S. Remacli, c. 16.*) Corpusejus honorifice curatum, cum multa melodia psalmodum et hymnorum] in oratorio beati Martini,

A quod ipse condiderat, est sepultum. Ubi et aliquandin jacuit, et se cum Domino vivere miraculis attestantibus indicavit. Successit illi dominus apostolicus vir Papelonus, cujus ⁷⁰⁵ superius mentionem fecimus. Deinde Sigilinus ⁷⁰⁶ beati patris æque iudicio approbatur. Subinde Goduinus annis et morum maturitate grandævus (391), qui etiam sancti viri corpus transtulit, et in ecclesia beati Petri locavit, lectum illius auro argentoque decoravit. Ubi per ejus merita multa Dominus usque in præsens operatur miraculorum beneficia, quorum ibidem congesta et descripta conservatur copia ad laudem et gloriam nominis sui, quod est benedictum in secula. Amen ⁷⁰⁷.

CAPITULA LIBRI SECUNDI GESTORUM PONTIFICUM TUNGRENSIS, TRAJECTENSIS SIVE LEODIENSIS ÆCCLESIAE. ⁷⁰⁸.

1. Procœmium opusculi sequentis.
2. De sancto Theodardo.
3. De sancto Lamberto.
4. Quod pulsus ab episcopatu monasterium adierit.
5. Qualiter ibi probatus fuerit.
6. Qualiter denuo ad episcopatum raptus in eo ⁷⁰⁹ vixerit, et Texandriæ prædicaverit.
7. Qualiter a perfidis sit interemptus.
8. Item alia de eodem opinio.
9. Quod in Bawarri et ⁷¹⁰ pago Wirzeburgensi ad memoriam ejus frequenter fiunt miracula.
10. Quid apud Lovinion ad memoriam ejus contigerit.
11. De equo in rabiem verso et mortuo.
12. De quodam qui pedem foribus ecclesiæ ejus illisit et putrefactum amisit.
13. De eo qui vomitu furtum prodidit.
14. De contracto manifeste erecto.
15. Oratio ad sanctum Lambertum.
16. De sancto Huberto.
17. De sancto Florebeto.
18. De aliis septem episcopis.
19. De Francone episcopo, et quid ejus tempore acciderit.
20. De Stephano et Richario episcopis.
21. Exemplar testamenti in quo testatur Richarius Stephanum condidisse responsoria de sancta trinitate.
22. ⁷¹¹ Item de Richario.
23. De aliis quatuor episcopis.
24. De Everhardo episcopo, et quid sub eo in Calabria contigerit.

- B 25. De Nokero episcopo, et quantum omnia apud nos melioraverit.
26. Quam sapienter cujusdam potentis cupiditatem æluserit.
27. De ecclesiis sancti Dionisii et sancti Johannis ævangelistæ.
28. Quanta illi cura erga educandos pueros fuerit.
29. Qui et quales sub eo coaluerint.
30. Quod mitis humilibus, terribilis fuerit superbis.
31. De Baldrico episcopo.
32. De Walbodone episcopo.
33. Qualiter episcopus factus fuerit.
34. Quid placaturus imperatorem Henricum fecerit.
- C 35. De vocatione ejus.
36. De Durando episcopo.
37. De Reginardo episcopo.
38. De Nithardo episcopo.
39. De domno Wazone episcopo.
40. Qualiter in scholarum magisterio se habuerit.
41. Controversia ipsius in Johannem præpositum.
42. Quid a rusticis sit perpessus.
43. Quod capellanus imperatoris Cuonradi sit effectus.
44. Quod Judeum sententia veteris Testamenti revicit.
- D 45. Quod, defunctis præpositis Johanne et Lamberto, præpositus efficitur.
46. Præpositus factus ut se habuerit, et quod præbendam fratrum melioraverit.

VARIE LECTIONES.

⁷⁰² deest numerus 1. 2. ⁷⁰³ deest 1. ⁷⁰⁴ redidit 2. ⁷⁰⁵ cui 1. 2. 3. ⁷⁰⁶ Sigolinus vit. R. ⁷⁰⁷ deest 1. Addit 2. hunc versum: Libri sit primi finis mors sacra Remacli. 3. Explicit liber primus. ⁷⁰⁸ ecclesiæ deest 1. Incipiunt capitula sequentis libri 2. 3. ⁷⁰⁹ ita 4. invixerit 1. deest 2. 3. ⁷¹⁰ deest 1, ⁷¹¹ XXIII. 3. et ita deinceps usque cap. 45.

NOTÆ.

(391) Cui litteras dedit de monasterio Dagobertus II rex a. 677.

47. Qualiter exteriora administraverit.
 48. Qualis interior fuerit.
 49. Quod defuncto Reginardo imperator Cuonradus illum episcopatu ⁷¹⁵ donare voluerit.
 50. ⁷¹⁸ Qualiter in episcopatum electus fuerit.
 51. ⁷¹⁴ Quod episcopus factus vigilanter sanctam religionem exequabatur.
 52. Quam largus cujusque generis hominibus fuerit tempore sterilitatis.
 53. ⁷¹⁸ De bello et karitate Wirdunensibus impensa.
 54. Quod belli tempestatem maxima ex parte sedavit ⁷¹⁶.
 55. Quod castella prædonum everterit.
 56. De divisione gratiarum huic homini collata.
 57. Ut imperatori injuste suspectus fuerit.
 58. Quid in causa Ravennatis episcopi senserit.
 59. Qualiter a comitissa Montis castrorum temptatus fuerit.
 60. Quod sollicitatus sit per litteras ut imperatori resisteret.
- A 61. Quod regem Francorum, ne Aquasgrani invaderet per litteras absterruerit.
 62. ⁷¹⁷ Episcopus Catalaunensis eum per litteras consulit, quid de hereticis censeat agendum.
 63. ⁷¹⁸ Responsio ejus, quæ sibi super hoc se deat sententia.
 64. De hereticis nequaquam interficiendis.
 65. De apostolico eligendo quid sibi videatur per nuntium imperatori respondet.
 66. Insimilatus ab imperatore quid fecerit quidve responderit.
 67. ⁷¹⁹ Quos vel quales præbendarios constituerit.
 68. De impediis ab eo ad ædificia datis et vitæ ejus perfectione.
- B 69. De imminente corporis ejus dissolutione.
 70. De confessione ejus et unctione.
 71. Quod abbas Olbertus, ne 7 dies super eum faceret, exoravit.
 72. Quod Lethgia tanto pastore orbatum.
 73. Apostropha ad Lethgiam, ut reregionem teneat sanctamque Coloniam imitetur. *

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS GESTORUM

PONTIFICUM TUNGRENSIS, TRAJECTENSIS SIVE LEODICENSIS ECCLESIE.

I. ⁷²⁰ PROCEMIUM OPUSCULI SEQUENTIS.

Superiori volumine gesta Tungrensium pontificum sunt digesta, quæ fideliter servant ordinem eorum quæ relatu digna erant gestorum sive ⁷²¹ dictu, a 27 memoratæ sedis episcopis, quorum primus beatus Maternus ⁷²² in cathedra Tungrensi fere 20 habuit successores. Sed beatus Munulfus, qui 21 extitit, ex auctoritate canonum a Tungri sedem episcopii ⁷²³ amovit, et eandem Trajecti, ubi tunc temporis aptior locus erat, constituit; qui locus tandem episcopii sedem usque ad sanctum Hubertum servavit. Isque propter patrocinia sancti martiris Lamberti, aput Leodium vicum publicum, ubi ⁷²⁴ usque hodie perseverat, voluit esse caput episcopii. Deinceps quæ sequuntur jussu priorum loci istius anno Dominicæ incarnationis 1056 ex ^D alterius opusculi libello, quem quidam ex canonicis sancti Lamberti ⁷²⁵ nomine composuit ⁷²⁶ monitu

C Idæ venerabilis abbatissæ, quæ regebat monasterium sanctæ Cecilie virginis in Colonia, huic operi sunt annexa; cujus ⁷²⁷, ut ipse ⁷²⁸ testatur, suscepti laboris causa talis fuit. Requiescit in eodem sanctæ virginis monasterio corpus beati ⁷²⁹ Ebergisi, qui Tungrensi ecclesie præfuit 24; quod a Brunone archiepiscopo, qui dux fuisse fertur, a Trutmonia Leodicensis episcopii villa, ubi sepulchrum ejus adhuc cernitur, illuc translatum esse affirmant (392). De cujus vita quia nichil ibidem habebatur, eadem venerabilis abbatissa Ida memoratum Leodicensis ecclesie canonicum pudicum admodum familiaritate, quippe quæ eum ex sacro fonte spiritualis mater susceperat, est agressa, ut si quid in Leodicensi ecclesia de eodem sancto haberetur, conscriberet et ei mittere ⁷³⁰ non tarderet. Quæ etiam sepe et multum de vita et mori-

VARIE LECTIONES.

- ⁷¹⁹ 1. 4. episcopum 2. 3. ⁷¹⁸ LI. 3. ⁷¹⁴ LII. 3. ⁷¹⁸ LV. 3. *et ita usque (LXIII) pro LXI.* ⁷¹⁶ sudavit 1. 2. ⁷¹⁷ LXV. 3. ⁷¹⁸ LXVII. 3. *et ita usque ad LXX (pro LXVI).* ⁷¹⁹ ita etiam 3. ⁷²⁰ deest 2. 4. ⁷²¹ sine 1. ⁷²² martinus 1. 2. *corr. ma: t: nus 2.* ⁷²³ epu 1. *et sic deinceps* ⁷²⁴ ibi 1. 2. *corr. ubi 2.* ⁷²⁵ ita 1. 2. Alexandri 3. 4. Anselmus Ch. ⁷²⁶ deest 1. 2. 3. ⁷²⁷ cujus — studuimus desunt Ch. ⁷²⁸ ipsa 1. 2. 3. ⁷²⁹ alio atramento in margine oppositum 1. ⁷³⁰ emittere 4.

NOTÆ.

(392) Vid. Anselmi litteras ad Annonem et 1, 28.

bus domni Wazonis, nostra ⁷⁸¹ memoria episcopi, A percunctabatur, et nonnunquam inter audiendum aliqua vel extrema de eodem beato viro religiosos gemitus et piæ recordationis lacrimas edere solebat. Hac nimirum splendida ancillæ Christi inportunitate sollicitatum se dicit, ut quod ultra vires fuisset, hoc opus nimis audacter arripere temptaverit. Et priorem quidem ejusdem opusculi sui partem ex præsentibus ²⁷ episcoporum gestisse compilasse non est confusus confiteri, ita dicendo: *Ex pontificum Tungrensium gestis, quæ a sancto Materno usque ad beatum Remaclum sunt porrecta, placuit quasi ex florigera prati amenitate decerptum de diversis floribus texere sertum. Cui deinceps annectere studuimus ⁷⁸² quæ de posterioribus sparsim aut legitimus aut certa antiquorum relatione didicimus, et B breviario quodam nomina singulorum cum paucis quorundam ipsorum gestis usque ad domnum Wazonem perstrinximus. De cujus vita et moribus extrema quælibet dicendo, paulo diutius immorati sumus, tam ut posteris, si quis hæc dignetur legere, tanti viri non negetur noticia, tum potissime quia hoc lacrimis vestræ pietatis negare non potui; quibus ⁷⁸³ cum ejusdem venerabilis viri, nunquam fatiæ, sed fama tantum cogniti, dulcissimam mentionem solentis amplexari. Quibus vere quod temptare ultra vires fuit, nisi cum auxilio divino voluntas optemperandi foret, a nobis extorquere potuistis. Unde contigit ut ad pingendum pulcherrimum hominem a vobis ⁷⁸⁴ coactus sim pictor ignarus, qui si in aliquo tanti viri laudes exilis ingenii seu tenuis stili vitio detrivi, ex C obædientia favorabiliter Christi sponsæ impensa obsecundantis ignoretur ignorantia. Quæ cum ita sint, nos quoque non inconvenienter ejusdem opusculi capite sublato ⁷⁸⁵, ut inoffenso pede servare possimus ordinem gestorum pontificalium, a successore sancti Remacii, beato videlicet Theodardo, novum ingrediamur exordium.*

⁷⁸⁵ De sancto Theodardo.

(Circa an. 661.) Beatus igitur Theodardus sub beato Remaclo æcclesiasticis ad unguem disciplinis informatus, magistro ultro pontificatus honorem desiderio artioris vitæ declinanti, in cathedra Tungrensi sive Trajectensi successit ²⁸ (Acta S. Theodardi, c. 8). Hic pro rebus æcclesiæ sibi creditis D regias aures pergit compellare, et contra pervasores prædiorum æcclesiæ auxilium postulare, in saltu quodam qui dicitur Riwalt haut longe ab urbe Nemetensi, quæ usitato nomine Spira ⁷⁸⁶ nunc dicitur, ab ipsis suæ æcclesiæ prædonibus ex improvise undique vallatur, et diffugientibus a se

circumquaque comitibus, ipse innocens ibidem trucidatur (circa an. 668). Nec mora, quanti meriti apud se vir iste fuerit, omnipotentis Dei clementia declaravit (Act. S. Theodardi. c. 12, 13). Nam puella quædam dum pia temeritate filia subtegminis, unde in frustra comminutum caput martiris colligaretur, dominæ subtraxisset, rediens cum pecore ⁷⁸⁷ ipsam dominam suam, eo quod pensum non redderet, vehementer offendit, adeo ut, furore exagitata, pugnis et verberibus in ipsam insurgeret. Sed repente dum percutit, ipsa graviore ⁷⁸⁸ ictu, cecitate videlicet, divinitus percutitur. Perstrepit ilico lugens familia, adsunt ⁷⁸⁹ acciti ⁷⁹⁰ domesticorum plangore vicini. Exquisita diligenter tam subitæ cecitatis causa, ad cadaver sacerdotis ocuis cucurrit, rea illuc cum fide et precibus confluentium perducitur, in confessione criminis venia postulatur et impetratur; discitque ab eo ⁷⁹¹ misericordiam querere, cujus funeri paulo ante noluerat pietatem ab ancilla fuisse exhibitam. Unde indigenarum sollicitudo certata ⁷⁹² de virtutibus sacerdotis tam evidenti indicio, ejus ossa ibidem terræ ⁷⁹³ mandare student ⁷⁹⁴ cum summa reverentia. Procedente ⁷⁹⁵ vero tempore, successor ejus venerabilis patronus noster Lambertus, eadem magistri ossa inde ad nos transferre sepissime temptavit. Cumque multum reclamante rusticorum manu, et ⁷⁹⁶ sui, ut aiebant, martiris ossa cum armis vindicante, hoc diu frustra esset, tandem divina misericordia famulo suo in conspectu ibidem commanentium tantam ⁷⁹⁷ concessit gratiam, ut inde transferendi tanti thesauri darent copiam sacerdoti. Quorum ⁷⁹⁸ singulos uberrimis pecuniæ muneribus cumulatō relinquens ⁷⁹⁹, sacri funeris pignus æcclesiæ suæ sanctus advexit Lambertus. Cujus adhuc passionis diem ejusdem provintiæ compatriotæ singulis annis cum summa celebritate solent frequentare, et, licet ossibus absentem, meritis et signis, quæ ibidem frequenter fiunt, se gaudent habere præsentem.

3. De sancto Lamberto ⁷⁹⁹.

Huic successit semper memorandus venerabilis noster patronus Lambertus in ordine 29 (GODESCALCI Vit. Lamberti 1). Is, ut perpauca multa de vita ejus perstringamus, beatus ⁸⁰⁰ Lambertus ex nobilissima tunc temporis ⁸⁰¹ Trajectensium stirpe natus, a primæva ætate nobiliter in sancta religione conversatus, et ob meritum excellentis vitæ ad supplendas jam dicti ⁸⁰² antecessoris ejusdemque ⁸⁰³ pii præceptoris vices raptus est potius quam electus (STEPHANI Vit. Lamb. c. 3). In quo videlicet episco-

VARLE LECTIONES.

⁷⁸¹ vestra 1. 2. 3. ⁷⁸² vide not. 392. quibus — sublato desunt Ch. ⁷⁸³ a vobis desunt 4. ⁷⁸⁴ I. 4 et sic deinceps. ⁷⁸⁵ deest 1. 2. 3. ⁷⁸⁶ peccore corr. pecore 2. ⁷⁸⁷ graviora corr. gravior 1. gravior 2. 3. graviore Ch. ⁷⁸⁸ lugens familia adsunt 1. 2. 3. ⁷⁸⁹ occidi 1. ⁷⁹⁰ deest 1. post add. 2. ⁷⁹¹ certificata 4 Ch. ⁷⁹² ter. ib. 2. 3. 4. ⁷⁹³ studet 4. ⁷⁹⁴ procedenti 2. 3. ⁷⁹⁵ ut 1. ⁷⁹⁶ tandem 1. 2. divina — tantam desunt 3. famulo — tantam desunt 4. ⁷⁹⁷ Quorum — relinquens desunt Ch. ⁷⁹⁸ Passio sancti Lamberti episcopi et martyris. in margine 2. ⁷⁹⁹ b. L. superscr. ⁸⁰⁰ tunc temporis erasa 2. desunt 3. 4. leguntur 1 Ch. ⁸⁰¹ ita 1. et Ch. . . . sti corr. beati Theodardi 2. b. Theod. 3. 4. ⁸⁰² que deest 1.

patus culmine, cum inreprehensibilis vitæ gratia in ipso bonis hominibus eluceret imitanda, adeo pravis quorundam moribus erat invidiosa, qui ad tantam quandoque devoluti sunt insaniam, ut regem suum Hildricum ⁷⁶⁴ nomine innocentem obtruncarent (*an.* 673), et hunc sanctum virum a sede pontificali dejicere non perhorrescerent (*Godesc. Vit. Lamb. c. 2*).

4. *Quod pulsus ab episcopatu monasterium adjecit.*

Hac ille gratantissime contumelia accepta, quippe qui jam dudum ultro transitorios honores evasisse exoptabat, ubi potissimum sanctos viros monasticæ conversationis studio fervere constabat, Stabulaus monasterium a sancto Remaelo ⁷⁵⁸ institutum adiit ⁷⁵⁶. Quique strenue noverat præsse, ut abbatis (393) imperio subesse sibi liceret expetiit et optinuit, atque ibidem per septem annos sanctam et angelicam ⁷⁵⁷ conversationem in ⁷⁵⁸ laboribus, in jejuniis, in vigiliis et orationibus, in caritate, in patientia, immo ⁷⁵⁸ in omni virtutum exegit observantia (*Godesc. Vit. Lamb. c. 3*).

5. *Qualiter ibi probatus fuerit.*

(*Ibid.*) Cumque nocte quadam, qua tempestas hiemalis solito asperior frigoris et nivium horrore incanduit, vir Dei ex carissimo suo illo usu fratrum vigiliis in Dei laudibus pergeret anticipare, a manu pie festinantis subito calceus est elapsus, atque aliquantus perinde sonus a patre monasterii est auditus. Isque statim eum qui taliter fratrum fregisset silentium, adjudicatus ⁷⁵⁹ est cruci sub divo positæ — nam hæc erat ibidem hujusmodi corrigendis excessibus ⁷⁶⁰ disciplina — nesciens tamen cui hoc imperaret, inflexibili addidit sententia. Ille, velocius quam si prospera juberentur, abbatis edicta facessit, et ut erat solo indutus cilicio, pedibus nudis coram cruce mundo crucifixus carnisque desideriiis, orans et psallens perseveravit. Stat instar crucis ante positæ, stat plane vivens Christi hostia, offerens cælo ⁷⁶¹ suavissimos odores obœdientiae, dum et obrigescenti præ algore corpusculo incumbentes fortiter contempnit nives, et psalmodiæ ⁷⁶² nichilominus persolvit munus, procul dubio sic creatori suo multo acceptius. Vere eodem spiritu hunc nostrum et ex hoc jam supplicio martirem inflammatum esse crediderim, quo craticulatus ille Laurentius æstuans interius exteriores flammæ calcavit victor. Quorum par fides illo igne quem dominus Jesus in terras misit, vehementer ignita ad dispares pœnas quasi insensibilia reddidit cor-

A pora (*STEPHAN. Vit. S. Lamb. c. 6*); sicque alterum contemptus ignis cælo transmisit, alterius vitam ad majores certaminum labores frigoris inmanitas interim parcendo servavit. Qui licet propter salutem multorum a gloria cælesti paululum sit delatus non tamen communi sanctis martiribus præciosa morte nec multiplici certaminis fructu tandem est fraudatus. Tegitur nive magis quam veste, ut dictum est ⁷⁶³, sacratissimum venerabilis viri corpus, eo usque ante crucem manens fixum et immobile, dum fratres expletis vigiliis ut frigentia caloribus carerent corpora, nunc ⁷⁶⁴ in conclave ⁷⁶⁵ his aptatam usibus sese conferunt, consideratisque omnibus, solum abbas deprehendit abesse beatum Lambertum (*Godesc. Vit. Lamb. c. 3*); cujus absentiae causas requirens, agnovit a referentibus eum esse qui ipsius jussu crucem intempesta ⁷⁶⁶ nocte adierit, eum pene ⁷⁶⁷ nudum et discalciatum nive et frigore intollerabili ⁷⁶⁸ etiam vestitis, jamdudum excruciaciari. Curritur ocus; sacerdos Dei vixdum agnoscere valens extrahitur media illa nivium densitate, artusque ⁷⁶⁹ sacri acsi in mortem rigentes præ figure copiosis ignibus admoventur, non sine multa fratrum et abbatis maxime penitentia, se reum, se sacrilegum ingeminantis ⁷⁷⁰, qui talia in sanctum virum judicare præsumpsisset. Nec prius abstulit sedulitas fraternæ pietatis, donec cum Dei auxilio multa adhibendo fomenta afflictum corpus pristina incolomitate redintegrat.

6. *Qualiter denuo ad episcopatum raptus in eo vixerit et Texandriæ prædicaverit.*

Non multo post (*Godesc. Vit. Lamb. c. 4*) devotio filiorum Trajectensis æclesiæ amissi pastoris sed vivi dampnum sero ⁷⁷¹ reminiscitur ⁷⁷². Tandem detrectans jugum impiissimi supplantatoris ⁷⁷³, qui indignissime oves Dominicas per septem annos vexaverat, domnum Lambertum unanimiter sibi reposcunt ⁷⁷⁴ episcopum. Quem diu multumque reclamantem, majori violentia quam antea expulsus fuerit, de monasterio extractum ad sedem episcopii reducant, exceptumque egregio hinc Deo servitium, hinc pauperum Christi triumpho, iterum ⁷⁷⁵ in cathedra pontificali sublimant. Tum vero quantum utriusque vitæ, contemplativæ scilicet et activæ, perfectionem assecutus fuerit, a majoribus nostris conscripta evidenter ipsius declarat Vita; quam his qui non legere, hæc compendio scribimus, simul ne gloriosissimum patronum nostrum, cui multo ampliora debemus, silentio præterisse

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁶⁴ in 2 postea corr. Kildericum nomine filium Clodovei filiam Dagoberti obtr. ⁷⁶⁵ vocabulum erasum 2. ⁷⁶⁶ adit 4. ⁷⁶⁷ evangelicam 4. ⁷⁶⁸ in laboribus — immo desunt Ch. ⁷⁶⁹ adjudicatus est 1. adjudicatus superscr. et post corr. adjudicavit 2. adjudicatus est 3. 4. deest Ch. ⁷⁷⁰ sic. 4. et Ch. deest 1. 2. 3. ⁷⁷¹ deest 3. 4. ⁷⁷² psalmodiæ 1. ⁷⁷³ superscr. 2. ⁷⁷⁴ erasum 2. deest 4. ⁷⁷⁵ clave 1. 3. corr. conclave 2. conclave 4 Ch. ⁷⁷⁶ impesta corr. intempesta 2. ⁷⁷⁷ pede 1. 2. 3. ⁷⁷⁸ intollerabili corr. intolerabili 2. ⁷⁷⁹ artus 3. 4. Ch. corr. 2. arius 1. ⁷⁸⁰ corr. ingeminantis 2. idem 4. Ch. ingeminans 1. 3. ⁷⁸¹ vero 1. 2. 3. ⁷⁸² damnum vero erasum 2. ubi post corr. reminiscens; reminitur 3. ⁷⁸³ supplantatoris 1. ⁷⁸⁴ post corr. reposcit 2. ⁷⁸⁵ verum 1. 3. post corr. iterum 2.

NOTÆ.

(393) Goduini, si quid in rebus tam incertis statuere licet.

videamur. Texandriam eatenus idolatriæ deditam constantior quam tunc cum sub nivibus staret (Godesc. Vit. Lamb. c. 6), fortis bellator aggreditur confodere eo verbo quod est penetrabilius omni gladio (Hebr. iv. 12); nec mora, annuente Dei gratia, silvestris illa humanorum cordium feritas mansuescit, et vasta solitudo quæ 776 nichil aliud retro quam miricas noverat. ex Domini benedictione cædram 777, abietem, pinum 778 et buxum (Isai. lx, 13) se suscipere lætatur; mediisque interjacens paludibus ager 776 diu sterilis et infecundus, alius centenos, alius sexagenos, alius trigenos, Domino fertiliter reddit fructus (Matth. xiii, 8).

7. Qualiter a perfidis sit interemptus.

Talibus virtutum exercitiis 779 ad gloriosum venit martirium, quo vitæ ingressum, mortis exitum victor invenit (Godesc. Vit. Lamb. c. 7). Violatores et pervasores 780 rerum æcclesiasticarum duos fratres aliqui ex propinquis sancti Lamberti, ipso nesciente, interfecere; quod Dodo, proximus eorum, eodem tempore præpotens in domo regia, non alias quam in ipsum episcopum censuit esse vindicandum 781. Collectisque non paucis ad hoc facinus militum copiis, in pontificem cum rara domesticorum manu tunc forte Leodii commorantem, ut lupo in oves insilit. Et primo diluculo domum præsulis, quam videre nonnulli tota illa nocte cælesti lumine instar Dominicæ crucis insigniri, audacissimus præsumptor armatorum cinxit obsidione. At vir Dei intrinsecus somno, cui post vigiliis defessa membra reclinaverat, improvise tumultuantium fragore expergiscitur; statimque nichil reniti vel contramortili querens, cum et posset, — sciebat enim quia 782 bellatores Christi exemplo magistri moriendo quam pugnando norunt vincere — totum corpus in oratione prosternens, præciosam constantissime mortem operitur. Nec mora, adversariis ex omni parte parietes domus inrumpentibus, multi ante 783 pastorem trucidantium ferro ad cælum præmittuntur martyres 784, tandemque ipse pater venerandus, ut erat solo fixus, lætali vulnere est confectus; sicque cum oratione spiritum afflavit vitæ (circa an. 709). Nec est dubitandum (Godesc. Vit. Lamb. c. 11) quin sanctam martiris animam exceperint 785 laudes angelicæ, cujus cadaveri non defuerunt 786 cælestes exequiæ, quæ eo 787 loci ubi primum sepulturam habuit, videlicet Trajecti, ab idoneis testibus sunt compertæ (c. 13). Dodo 788

A autem, inmanissimi perpetrator sceleris turpiter egestis 789 intestinis, ante expletum annum vita privatus, æterna morte est damnatus; cæteri nihilominus omnes, qui neci antistitis interfuere, alii inter se dimicantes se ipsos interemere, alii a demonibus vexati miserabile spectaculum divinæ ultionis in se hominibus præbuere (c. 14). Post aliquot autem annos sacerdotibus multisque aliis Deum timentibus revelatum est a Domino corpus sacratissimum in locum passionis, scilicet Leodium, transferri debere. Quod fidelissime a beato Huberto successore ejus est adimpletum. Nam 790 effossum humo sacratissimum corpus, non corruptum et miris odoribus respersum repertum est; levatumque inde in feretro, in locum quo nunc colitur, cum omni honore est deportatum 790. Ubi inter eundem per illuminationem ceci et claudi curationem, martiris sui virtutem Dominus confluentibus undique turbis dignatus est amplius declarare. Ex quo innumera ad tumulum ejus, tum ante nos, tum nostra memoria ostensa sunt miracula, quæ pro sui numerositate minime sunt conscripta. Quo 791 modo vivit illic ubi vivit, qui tot miraculis vivit, ubi corpus mortuum requiescit? Non ergo pigeat sanctam Coloniæ, multis martirum milibus insignitam, etiam hunc filie suæ venerari patronum, ut censeat se ei debitorem apud Deum in prece 792, qui tanti fuerit apud eam quæ suæ 793 urbi præsidet æcclesiam.

8. Item alia de eodem opinio 794.

C Huic beatissimo viro testimonium perhibet Regino abbas Prumiensis, ita scribens inter cætera in chronicis suis, quæ a primo incarnationis Dominicæ anno usque in nongentesimum octavum ejusdem Domini annum extendit: «Tempore, inquit 795, Vigiliæ papæ habita est synodus 796 Aquileiæ contra hereticos, qui beatam Mariam solum 797 hominem, non deum hominem genuisse affirmabant. In qua synodo catholice institutum est ut Maria semper virgo Theodocos diceretur, quia non solum hominem, sed verum Deum et hominem genuit 798. Ea tempestate 799 claruit Lambertus Tungrensis æcclesiæ episcopus (394). Qui dum regiam domum zelo religionis accensus increpasset — sic habet alterius adhuc scripturæ relatio nobis a prioribus relicta (395) — rex Pippinus 800 tunc temporis monarchiam regni tenens, sororem memorati Dodonis, legitimæ conjugii pelicem induxerat, et suadente diabolo licitos amores illicitis postposuerat. Pro qua re hic solus auctoritate sacerdotali principem

VARIÆ LECTIONES.

776 quæ — ager desunt Ch. 777 credrum 1. 778 ita legendum ex vulgat. spinam 1. 2. 3. 4. 779 exercitus 1. ciciis e corr. 2. 780 persuasores 1. 781 judicandum 1, 2. 3. 782 quod 4. 783 antea 1. 2. 3. ante 4. Ch. 784 martires corr. martyres 2. 785 exceperunt 1. 786 defuerint 4. 787 eum 1. 2. 3. 788 Dolo 1. 789 egestis 1. 790 Nam — deportatum desunt Ch. 791 reliqua desunt Ch. 792 præsens esse 4. 793 sui. 4. 794 desideratur Ch. hoc caput. 795 quondam post add. 2. 796 sub Justiniano imperatore post add. 2. 797 non solum 1. 798 Et sequitur post add. 2. 799 sub Justiniano minore Leone et Tyberio post add. 2. 800 pippinus corr. pippinus 2.

NOTÆ.

(394) Minus accurate Reginonis verba reddidisse auctorem, qui Aquileiensem synodum a 698, Vigiliæ papæ temporibus habitam esse scripserit, jam monuit Suyskens in commentario de S. Lamberto Act. SS. Sept. V, 541.

(395) Cf. quæ de hoc docuit Hirsch in commentatione de Sigeberto Gembl. p. 298.

publice adulterii arguere non reformidabat, et nunc minitendo terrore divini iudicii, nunc honestatem legalis thalami commendando, et contra turpitudinem adulterii detestando, hoc apud ferocem ejus animum vir apostolicus effecerat, ut jam jamque minus in fornicaria insaniret. Quod ubi illa primum persentiscere potuit, furore simul et libidine estuans, qualis Hiezabel in Heliam, vel Herodias in Johannem, fratrem gemebunda adit, fratri contumeliam a sacerdote sibi illatam memorat, ipsius instinctu aversum a se regis animum, mori sacius esse quam tam honestis ignibus privari cum dedecore; faxit ut sacerdos intreat; nullus posthac regalis thalami fore discidium. Bibit ille transfusum a viperea sororis lingua alto pectore venenum, armat statim ex domesticis regis domus ad necem episcopi milites auxilios, et miser dum in sacerdotis necem crudeliter grassatur, nescit quia sibi æternam mortem, illi finem laborum et perpetuam pariat vitam. Hanc passionis ejus causam scriptorem vitæ ipsius ideo tacuisse arbitror, ne, ut fit, eorum incurreret offensam⁸⁰¹, quorum majores tali notati essent infamia. Cujus vitæ sanctitatem et gloriose passionis dignitatem cum et rerum experimento, et auctoritate tot testamentorum approbemus, tum⁸⁰² confidenter Christianæ religioni persuadere audemus hunc vere esse angelorum concivem et martyrum coheredem, quem gloriosa Dei genitrix apud nos in majori æcclesia, inque omnibus quæ ad illam videntur apenditia, suo dignatur consortio.

9. ⁸⁰³ Quod in Bawari et pago Wirzeburgensi ad memoriam ejus frequenter fiunt miracula.

In⁸⁰⁴ diversis profecto terrarum partibus, ubi in honore et memoria venerandi martiris oratoria habentur constructa, pro ejus meritis frequenter fiunt Dei⁸⁰⁵ miracula, ut liquido constet fidelibus nichilominus ejus preces vigere ubi cineres ejus cernuntur abesse, quam nobiscum ubi præsens est corpore. Est in Bavaria lacus, qui quandam infra se insulam blando stagnantis aquæ allambit circuitu. In hac in honore sancti Lamberti situm est monasterium, quod ab antecessoribus domni Piligrini Coloniensis archiepiscopi ibidem cum claustro et officinis monasterio necessariis constructum, et opulentissimis prædiorum redditibus ab eisdem est ditatum; ubi quod sæpissime ad memoriam sancti martiris et episcopi nostri miracula Christi fiunt, frequenter audivimus. Haud longe ab urbe Wirzeburg vicus cognomento Duckelinhusen (396) æcclesiam habet in ho-

re ejusdem sancti martiris, ad quam in anniversario passionis ejus undique confluere consuetudinem habent provincialium frequentia, atque huc copiosa frumenti, vini et peccorum convenere sancto martiri xenia. Dumque devote student⁸⁰⁶ offerre carnalia, præter invisibilia animarum amminicula sæpissime læsorum quacumque parte corporum etiam sese gaudent inde⁸⁰⁷ referre medicamenta. Testis est domnus Thietwinus⁸⁰⁸ episcopus (397) et quotquot ex illis partibus ad nos venire solent clerici sive laici.

10. ⁸⁰⁹ Quod⁸¹⁰ apud Lovinion⁸¹¹ ad⁸¹² memoriam ejus contigerit⁸¹³.

Nec inter hæc prætereunda esse arbitror quædam de miraculis ejusdem sancti martiris, quæ me ante biennium a presbitero quodam nomine⁸¹⁴ Wirino⁸¹⁵ contigit audisse. Possessiuncula quædam est⁸¹⁶ hujus æcclesiæ nimis contigua oppido, quod Lovanium nomine diminutivum ex suo nomine eidem vilulæ indicit vocabulum; cognominatur enim Loviniol. Continetur in eadem possessione æcclesia, quæ ut ea lignea antiqua patrum religione diu est servata, sed⁸¹⁷ ejus parietes nunc minores meliorare student cimenti et lapidum structura. Referebat memoratus presbiter se multa audisse et vidisse in eodem loco gesta Christi domini miracula. Quæ cum majori ex parte memoria exciderint, pauca quæ in mente veniunt, strictim⁸¹⁸ statui⁸¹⁹ memorare.

11. ⁸²⁰ De equo in rabiem⁸²¹ converso⁸²².

Pullus equi indomitus aliquando ad parietem ipsius æcclesiæ latera⁸²³ confricabat, statimque⁸²⁴ in rabiem versus, non multo post cecidit mortuus.

12. De quodam qui pedem foribus æcclesiæ ejus⁸²⁵ illisit et putrefactum amisit.

Adolescens temerarius puellam quandam opprimere volens, rapido cursu post illam fugientem ferebatur. Illa pernicibus plantis insequentem⁸²⁶ diu fatigans juvenem⁸²⁷, alium evadendi locum minime inveniens, in⁸²⁸ memoratam æcclesiam confugit, fores diligenter exclusit. Quam ille celeriter insecutus, ut erat amore simul et furore exestuans, cum maximo impetu pedem ejusdem sacris foribus inpegit. Ignotum est⁸²⁹ an fores præfregerit, sed pes pro tanta temeritate tam graviter collisus est, ut deinceps per annum integrum cottidie excrescente⁸³⁰ affectus dolore, tandem putrefactus et miserabiliter a junctura tibiæ sejunctus ceciderit. Sicque miser

VARIE LECTIONES.

⁸⁰¹ incurreret offensa 1. 2. 3. ⁸⁰² eum 4. ⁸⁰³ deest 1. 2. 3. ⁸⁰⁴ longe aliter Ch. ⁸⁰⁵ deest 3. 4. ⁸⁰⁶ student 1. ⁸⁰⁷ inde se 4. ⁸⁰⁸ Thicuvinus 4. ⁸⁰⁹ deest 4. ⁸¹⁰ quid 1. ⁸¹¹ Loviniol 4. Ch. ⁸¹² in. 2 3. 4. ad Ch. ⁸¹³ caput longe brevius ap. Ch. ⁸¹⁴ sine nomine 2. ⁸¹⁵ Warino 3. Warilio 4. ⁸¹⁶ ejus 1. ⁸¹⁷ sed ejus deest 3. 4. ⁸¹⁸ strictim 1. 3. corr. strictim 2. ⁸¹⁹ stat. 1. 2. 3. statui 4. Ch. ⁸²⁰ IX 4. et deinceps duobus minor capitis numerus. ⁸²¹ rabie 2. ⁸²² uerso 3. 4. ⁸²³ latam 2. 3. ⁸²⁴ que deest 1. ⁸²⁵ deest 3. 4. ⁸²⁶ insequente 1. 2. 3. 4. insequentem Ch. ⁸²⁷ fatigatis juvene 4. ⁸²⁸ deest. 4. ⁸²⁹ Ignotumque 3. 4. ⁸³⁰ excrescent 1. 2. 3.

NOTÆ.

(396) Dünkelhausen.

(397) Leodiensis, successor Wazonis, natione Noricus de Bavaria, ut scribit Albericus. MARTENE.

ille evidens omnibus spectaculum dedit, sacra loca non revereri quantum sit periculi.

13. *De eo qui vomitu furtum prodidit.*

Pleps ejusdem parrochiæ, sicut et vicinarum circa regionum, solent quæcumque possunt alter alteri subripere, annonam, vestem seu quamlibet aliam subpellectilem; ubi aperte nequeunt, latenter involare, pecudes sibi abigere; de cætero nec bannum sacerdotis, nec terrorem alicujus potestatis, qui ejusmodi sceleribus prohibendis, ne dicam ⁸³¹ rarus, immo nullus est, reformidare ⁸³². Factiosus quidam unus de talibus porcum vicino sublatum cum aliis similia secum actitare solitis coxerat et comederat. Postera die, quæ Dominica habebatur, populo ad æcclesiam concurrente, iste, licet facti conscius, propius altari cancellos impudenter, unde omnium oculis contiguus esset, astitit. Proclamatio ad presbiterum de sublato porci dampno perfertur; statimque ab eo, si quis ejus rei in facto seu conscientia reus sit, bannitur. Dissimulante illo videlicet prædone et aliis facti consciis, conclamat pleps omnis cum sacerdote, orans ut omnipotentis Dei misericordia propter præsentem sanctorum memoriam talium prædonum diu non sineret homines latere nequitiam. Vix dum hæc verba compleverant, cum ecce prædo ille temerarius abjuratam cum obsceno vomitu cepit prædam reicere. Namque ferunt qui ⁸³³ videre, multa suillæ carnis frusta cum parte pedis quæ, pridie consumpta, jam digesta esse poterant, ore ejus effluere. Turpius factum turpi prodentem nausea expellunt ab æcclesia, nec absistunt donec evidentiùs fatetur ubi, quando, quicum eundem porcum abegerit ⁸³⁴. Pro hujusmodi miraculis Domini non parva eidem loco servatur reverentia, nichilque indecens, quod inultum sit, circa eandem æcclesiam sive atrium ejus credunt posse contingere ⁸³⁵. Idem presbiter ovibus cæterisque pecudibus suis idem atrium propter timorem vicinorum prædis inhan- tium, ad pascua pervium fecerat, sed eorum animalium aliquod diu vivere posse, propter quod callem illicitum sepius per atrium trivissent, negabat.

14. *De contracto manifeste erecto.*

Liceat ⁸³⁶ adhuc ad laudem et gloriam Domini martirisque ejus preciosi unum enarrare, cujus nostra memoria gesti in præsentis æcclesie, ubi D venerandum ejus requiescit corpus, tot esse possunt testes, quot qui hoc idem videre sunt supersites. Adolescentulus quidam a primis puericiæ annis claudus ⁸³⁷ æcclesiam et quocumque procederemus cum scabellis perreptare ⁸³⁸, et continuis septem annis erga signa pulsanda, hostia seranda et reseranda, sedulus esse solebat; cottidie ex fra-

A ternarum stipe elemosinarum alebatur, nec aliunde vivere noverat. Unde contingit, cum inter fratres sermo incideret de gyrovagis quibusdam, signa in sese ⁸³⁹ facta mentientibus, ut si iste erectus foret, sine dubio hoc credi debere asseveraretur, quippe qui præ nimia simplicitate, nedum aliquid fingeret, longe prius falli quam fallere posset. Taliter apud nos septem paulo plus minusve conversatus annis, quadam vice, sicut erat hilaris et ad exhibenda talia agilis, sed cætera omnino claudus et debilis, ad mensam fratribus occurrere festinans, criptam in qua sancti martiris est mausoleum pergit claudere. Venitur ad sinistri lateris hostium cui dum summis innixus articulis, pessulum obdere tenderet, sensit paulatim nervos ⁸⁴⁰ laxari, tybias a coxis disjungi, adeo ut non jam articulorum amminiculo subrigi, sed si ⁸⁴¹ se ita posse crederet, totus in directum ad hoc valeret assurgere. Miratur ac stupet simplicitas adolescentuli novam in se recte incedendi potentiam, nec unde sibi hoc contigerit ⁸⁴² intelligere valens, nescio timore an pudore, rem nulli publicat; it ⁸⁴³ itaque incassum scabellis aliquandiu, multo nunc quam ante vere debilis inpotentior. At ⁸⁴⁴ tandem ex matriculariis quemdam ad se secreto advocans, eidem quid donante Deo posset ostendit. Ille primum præ pavore rei inusitatæ fugiens, sed subinde resumptis viribus rediens, tempus et ordinem curationis inquisivit, illo simpliter narrante cognovit, nobis narravit, et ex illo scabellis in virtutis testimonio ante martiris tumulum derelictis, novellos baculo sustentante didicit regere gressus. Contractum prius et post erectum vidi: nus, aliquantisper cum postea annis vixisse vidimus, scabella in testimonium virtutis retinemus. Hæc ideo non dicimus, ut cottidiana Dei in eos obsancti martiris meritum beneficia extenuare velimus, quæ tot ac tanta sunt ut humanus ea vix comprehendere valeat animus, sed ut his qui nova et inusitata mirari consueverunt satis faceremus, et ut nova memorando ad disquerenda cottidiana studiosorum sollicitudo excitaretur.

15. *Oratio ad sanctum Lambertum.*

Jam ad te noster vertatur ⁸⁴⁵ sermo, martir Christi inclite, servulorum preces ne adverseris ⁸⁴⁶ obsecro. Tu fonte evangelico majorum rigans pectora, terram simul precioso irrigasti sanguine ⁸⁴⁷ Spiritus cælum possidet, terra servat cineres, nos eosdem veneramus, qui terra et cinis sumus, ut peccata servulorum quæ ⁸⁴⁸ exsuperant harenas numero et pondere ⁸⁴⁹, tuo precatu deleas. Per tuum ⁸⁵⁰ quo hanc æcclesiam fundasti, pastor, san-

VARLE LECTIONES.

⁸³¹ ne dicam desunt 4. ⁸³² hucusque desunt omnia ap. Ch. ⁸³³ quod 4. ⁸³⁴ abierit 1. ⁸³⁵ sequentia desiderantur ap. Ch. ⁸³⁶ initium deest ap. Ch. reliqua omnino differunt. ⁸³⁷ deest 3. 4. ⁸³⁸ sic. 4 Ch. pertemplare 1. 2. 3. ⁸³⁹ se 4. ⁸⁴⁰ deest. 3. 4. ⁸⁴¹ sic. 4. ⁸⁴² confingeret 1. 2. ⁸⁴³ sic 4. ut 1. 2. 3. ⁸⁴⁴ ac 4. ⁸⁴⁵ sic 4. B 1. 2. veneratur 1. 2. 3. capita 15—18 deficiente cod. C ex B 1. 2. se restituisse affirmat Ch. ⁸⁴⁶ adversaris 1. ⁸⁴⁷ s. i. 4. ⁸⁴⁸ quæ — pondere desunt B. 1. 2. ⁸⁴⁹ sic 4. te 1. 2. 3. eum B. 1. 2.

guinam, quippe ipsam ³³⁰ ex minima ferme exequasti majoribus, oramus, quod enutristi, plustuere precibus. Non ³³¹ petimus augeri fundorum ex ³³² redditibus; fuerit hoc ³³³ majorum moribus præditorum, scientia pollentium, rem auxisse publicam. Nos minores sufficiat taliam vel longe sequi vestigia sub te patre, te tutore teque dulci præsule. Nullam tuarum ovium peccati contagio ³³⁴ sinas esse morbidam, sed et si qua mortali labe est confecta, per lamenta pœnitentiæ tuo ovili rursus dignam esse facito. Depelle ³³⁵ primum turgidam cum livida filia superbiam. Absit ira, absint odia, nullum locum in fraternis cordibus habeat discordia. Foris pugnae, intus rixæ ³³⁶, tuo interventu omnia sint pacata. Fugiat cum sodali gula turpis ebrietas, cedant et invicem pugnantia, luxus et avaritia, cedat et libido, animarum mille ferens naufragia. Obtine, quæsumus, prece tua tibi servientibus a Deo veram cum patientiæ benignitate humilitatem. Karitas non ficta in nobis cum fraterna regnet concordia, pax interior exteriora bella derideat ³³⁷, cum sincera sobrietate adsit cibi temperantia caro Dei adjutorio castitatis edometur legibus. Pro ambitu terrenorum appetitus veniat cælestium pro amore præsentis seculi numquam dormitet horror judicii, prædonis ferrum retunde ³³⁸ visibilis, multoque magis hostes preme ³³⁹ invisibiles. Isti enim necant animas ³⁴⁰, illi nisi exteriora tollant, nil agunt amplius. Neminem de grege tuo Vehemont (*Job. XL, 10*) illius crudelissimi, obnixè deprecamur sinas gutture absorberi ³⁴¹; sed si quem tuorum dentibus arripuerit, eum pro tuis meritis circumplectentis armillæ gratia per maxillæ foramen liberet. Ora ³⁴² pro spiritibus eorum, quos tibi hac id eadem ecclesia Dominus aggregavit ³⁴³ retroactis temporibus. Ora postremo pro omnibus et viam universæ carnis ingressis, et modernis qui eodem tendimus, et sequentis ævi posteris, ut omnessimul ab auditione mala liberemur in adventu judicis. Ut hoc possis, aput primogenitum suum adjuvet te Theodoche optima, namque debet tibi suisque tecum servulis. Concedat nos idem vestris meritis nos ita sibi vivere, ut placatus nobis appareat in novissimo districti die examinis; cui sit cum æterno Patre et Spiritu sancto laus et gloria per infinita secula seculorum. Amen ³⁴⁴. Jam dudum longius a suscepti

A operis intentione evagati sumus, petita vœla ad propositum redeamus.

16. De sancto Hupertio.

Igitur successit sancto Lamberto venerabilis pater Hupertus (*an. 708*) in ordine episcopali tricesimus; cujus vitam qui plenius nosse volunt, ad Vitam ejus, quæ virtutibus plena aput nos habetur descripta (*398*), recurrant. Sed ne nos eam silentio præterisse videamur, tantum de eo dicamus, quantum scientibus non sit onerosum, nec omnino ignorantibus obscurum. Hic cum ossibus beati Lamberti (*399*) Leodium transtulit sedem episcopii, quæ eatenus habebatur Trajecti. Ipse primum in humili Leodio, Deo opitulante, religionis posuit fundamentum, unam tantum æcclesiam ordinando, eandemque pro temporis oportunitate fabricis cælestisque insignibus adornando. Jus civile oppidenis tribuit, vitam et mores ipsorum disciplinæ freno composuit Libram panis, libram vini, modiumque, quæ nobiscum perseverant usque hodie, sapienter constituit ³⁴⁵. Tandem multis virtutibus plenus, in senectute bona migrans ad Dominum (*an. 727*), a semet dictatam in ecclesia, quæ nunc est apostolorum principis, apud nos accepit sepulturam. In qua cum post septuaginta annos corpore jam futare resurrectionis gloria demutato inveniretur, obitu Ludowici, filii Karoli Magni, in pagum Arduennam est translatus (*400*) (*an. 825*), ibique ex ³⁴⁶ satis amplis redditibus fidelium devotione oblati proprium illi conditum est monasterium (*401*) (*an. 847*).

17. De sancto Floreberto.

Post hunc 31 episcopatum suscepit Florebertus, dictus quidem, ut vulgatum est, sancti antecessoris filius (*402*). Quem si carnalis idem pater ante sancte religionis generavit habitum, nichil de dignitate derogari potest alterutri; sin vero spiritualis alter alteri patri erat filius, nichil obest, immo multum prodest, spirituales filios si bonis patribus contigerit succedere. Hujus corpus cum Petro et Andoleco ³⁴⁷, qui occisi sunt cum beato Lamberto, uno compositum est sepulchro (*403*) (*an. 746*).

18. De aliis 7 episcopis.

Tricesimus secundus sedit Fulgarius ³⁴⁸ (*404*) (*an. 760*), 33us Agilfridus, ad quem Karolus Magnus

VARIÆ LECTIONES.

³³⁰ sic 4. ipsa 1. 2. 3. ³³¹ sic 4. nos 1. 2. 3. non — præsule desunt B 1. 2. ³³² e rasura 2. ³³³ prurigine B 1. 2. ³³⁴ repelle b. B 1. 2. ³³⁵ sopiantur addunt B 1. 2. ³³⁶ bellare rideat 1. bella rideat B 1. 2. ³³⁷ reconde B 1. 2. ³³⁸ deest 3. 4. ³³⁹ animam 4. ³⁴⁰ obsorberi 1. ³⁴¹ in sequentibus longe differunt B. 1. 2. ³⁴² Anis desideratur. ³⁴³ congregavit 3. 4. ³⁴⁴ Passio Lamberti finitur præsulis alm: in margine 2. ³⁴⁵ instituit B. 1. 2. ³⁴⁶ deest 4. ³⁴⁷ Andoleto B 1. 2. ³⁴⁸ Fulcarius B. 1.

NOTÆ.

(398) Vid. S. Huberti Vitam ab auctore cœvo scriptam apud Burlum, VI, 45.

(399) anno 13 præsulatus. Vit. S. Hubert.

(400) Cfr. Sur. VI, 86.

(401) Cfr. Historiam monasterii S. Huberti Andalginensis ap. Martene et Durand in col. ampl. VI,

918.

(402) Hoc testatur auctor Vitæ S. Huberti, Floreberti æqualis. Sur. I. I. p. 52.

(403) Vid. Act. SS. April. III, 377.

(404) Ad Fulcarium episcopum Tungrensium dedit epistolam Zacharias papa circa a. 751.

Desiderium Italiæ regem Leodium misit in exilium (405) ^{an. 787}. Cui successit 34us Gerbaldus (406), postque illum 55us suscepit episcopatum Walcaudus ^{an. 810}; cujus anno quarto, qui est ab Dominica incarnatione 814, Karolus diem clausit extremum. Walcaudo (407) successit Eirardus ^{an. 831} in sede 36us, 37us Hircarius ^{an. 842}.

19. ⁸⁷¹ De Francone episcopo ⁸⁷².

Tricesimus octavus possedit Franco Leodium ^{an. 854}, a Trajecto transvectam episcopalem cathedram, quam ibidem circiter 48 annos prudenter regere studuit, inter asperrimas fluctuantis seculi procellas. Hujus enim tempore legimus (408) (REGINO ^{an. 881}) diram Nortmannorum gentem cum duce suo crudelissimo Godefrido a transmari- nis partibus nostros fines irrupisse, et ex Oceano quidem in Rheni partim in Mosæ alveos subito tantum evolasse exercitum, ut, relicto in fluviis navigio, incredibili pedum velocitate utrobique terras percurrerent, et vastantes omnia cede et incendio illesi quæque vellent, iterum ad naves verterent. Adeo nescio quis terror divinæ ultionis animos ⁸⁷³ eorum quibus est cordi armis libertatem tueri, invaserat, ut, nullam in armis spem ponentes, servire quam rebellari ⁸⁷⁴ maluerint (REGINO ^{an. 882}). Sed et si qui tale aliquit temptassent, numerosam nostratum copiam paucis eorum sepius turpiter terga dedisse compertum est. Huic tantæ miseræ invictissimam retro Lutharingiam principis Lotharii crimen involvit, qui dum honestos legitimæ uxoris amores illicitis concubinæ posthabuit, ipsos, quod dictum ⁸⁷⁵ est nefas, sacerdotes in perniciosissimum erroris sui miserabiliter præcipitavit consensum (409) (REGINO ^{an. 863}). Namque adulterinam convocantes synodum, falsis dant locum accusatoribus ut reginam Tietbirgam arcessant adulterii. Illa dum contra querit excusare, acsi scortum repulsa, regali indigna

A judicatur thalamo, mecho dissimulante et scelus jam duplicatum occultante, quod quasi tristaretur iudicio episcoporum dulci sese privari conjuge. Nec multo post a legalibus thalamis injusto facto divortio, non cælat mechus quid ⁸⁷⁶ maligno corde machinatus fuerit; cum Waldrada enim turpi volatur adulterio. Auditur hoc Romæ; nuncius (410) huc statim a beato papa Nicolao mittitur, qui diligenter omnem rei veritatem investiget. Venit ergo responsalis domni apostolici. Ut auditum Romæ fuerat, ita verum esse reperit: archiepiscopos Guntharium Coloniensem, Tietgaudum vero Treverensem, tanti mali fautores deprehendunt simul et auctores, qui Metensem synodum ^{an. 862} turpiter regali- um nuptiarum injusto fedaverint discidio. Convocantur Romam ^{an. 863} cogente apostolica auctoritate cum Lothario rege archiepiscopus uterque. Rex de injusto legalis matrimonii divortio ⁸⁷⁷ canonicis legibus insinulatur. Rex se esse laicum, canones ignorare confitetur; sed super hoc in omnibus se episcopali paruisse iudicio. Conjuge amissa, non negat se duxisse aliam, eo quod ita juvenilis color ætatis poposcisset (411). Quid ultra memorem? Thietbirga legitime debere esse regina, altera Waldrada scilicet adjudicatur adultera, archiepiscopi qui hujusmodi flagitio assensum dederant sacerdotali dignitate privantur ^{an. 865}. Sed contempnunt infelices, rex et alter archiepiscopus, Guntarius videlicet, apostolicam auctoritatem. Rex enim contempnit jusjurandum quo fidem legitimæ reginæ se servaturum sponderat, et volutabro potius delectatur adulterii ille præsumtuoso fastu divinum audet celebrare officium. Ob quam rem illi ambo eisque consentientes anathemate dampnati sunt ab apostolico. Hujus causa reatus adeo miseros fecit Galliæ populos, ut, sicut supra memoravimus, Dei omnipotentis ira barbaram Nortmannorum gentem omnino sineret prævalere nostratibus. (^{An. 867-869}.) Tandem divina

VARLE LECTIONES.

⁴⁰⁸ Walcaudus f. in 2 in margine adscriptum est: (1st)e Walcaudus re(st) auravit a funda(men)tis monasterium in (A) rduenna in loco qui (dicitur) Andainus, quod monasterium fundaverat... beregicus... ^{sinchro(n)os} sancti Huberti, quod etiam (u)sque ad tempus ejusdem Walcaudi incoluerant canonici. Sed Walcaudus monachos ibi locavit. corpusque sancti Huberti transtulit illuc a Leodio consensu Ludowici imperatoris, filii Caroli Magni, locumque ipsum possessionibus ampliatis ossa sancti Beregisi in vicino ipsius monasterii tumulata ad idem monasterium transtulit ac loculo imposuit (407) ⁸⁶⁹ Pirardus B1. 2. ⁸⁷⁰ Hircarius B1. 2. ⁸⁷¹ deest. ⁸⁷² 2. caput plane diversum dedit Ch. ⁸⁷³ animus 1, 3. corr. animos 2. ⁸⁷⁴ rebellare f. ⁸⁷⁵ dictu f. ⁸⁷⁶ quod f. ⁸⁷⁷ dissidio f.

NOTÆ.

(405) Cfr. Annal. Laubiens. et Leodiens. 774; sed major fides habenda videtur Ann. Sang. qui regem Corbeisæ obiisse tradunt.

(406) A quo conscriptas quasdam epistolas ediderunt Martene et Durand, Collect. VII, 16.

(407) Cfr. Historia monast. S. Huberti Andagin. c. 5. Anno 831 die 19. mens. Aprilis Walcaudum adhuc inter vivos fuisse confirmant Ludovici Pii litteræ eodem die scriptæ ap. Chapeav. I, 154.

(408) Auctorem in sequentibus paulo liberius Reginonem ducem secutum esse, non ex ipsis quidem verbis, at ex rebus apparet. Anno 881. Leodium civitatem, Trajectum castram et Tungrensem urbem Godefrido duce a Nortmannis esse combustum te-

statur idem Regino. Cfr. quoque Folcuin. gest. abbat. Lob. c. 16.

(409) Inter quos Franconem fuisse aut fugit auctorem, aut consulto ab eo tectum est silentio. Conciliis Aquensibus et Metensi a. 860 et 862 interfuit Franco, ut testantur acta conciliorum et epistola 45 Nicolai I. papæ; Mansi XV, 311. 547. 611. Cfr. quoque Hincmari ann. 869, ubi Franco episcopus S. Landberti vocatur. In curia Caroli Calvi postea versatus est; Hincm. et Regin. ann. 869. 876.

(410) Romualdus Portuensis et Johannes Ficodensis episcopus; dein Arsenius, Orteusis episcopus, apocrisarius papæ i. e. responsalis.

(411) Hæc non leguntur apud Reginonem. Ex defensione quam Romam misit Lotharius (cfr. Hincm. 864) videntur desumpta.

ultio regem ferit cum archiepiscopis ⁸⁷⁸ (412). Nam A dum fite veniam ad apostolico querunt, atque inde humanitatem summi sacerdotis experti redeunt, intra Italiam peregrini interierunt. (FOLCUINI *Gest. abb. Lobiens.* 17) Ea tempestate aiunt nostrum episcopum Franconem, non ferentem diutius indigenas vastari ab externis prædonibus, tandem pro defendendis æcclesiæ rebus, pro viduarum et orphanorum causis in libertatem vindicandis arma sumpsisse, in barbaros hostes sepiissime fortiter dimicasse, donec a tanta pervasorum peste cum Dei adiutorio patriam liberaverit ⁸⁷⁹. Et quia pro hac necessitate crebro humani sanguinis effusioni interfuerit memorant quod ipse spontaneus se officio altaris abdicaverit. Ipse amenum ⁸⁸⁰ huic nostræ æcclesiæ contulit Justinum ⁸⁸¹, abbaciam Lobensem (413) et præposituram Fossensem adquisivit (414). Quem omnipotens Dominus ut pius pater flagello suo corripere voluit, et quicquid sibi in eo displicebat ad purum ⁸⁸² excoquere. (*Isai.* I, 25). Nam ante finem vitæ diutino corporis fatigatur languore, animæ, ut credimus, integratur sanitate, quam multis tribulationibus attritam cælestibus apothecis credimus reconditam. Domus sanctæ Mariæ et ⁸⁸³ sancti Lamberti terræ creditos ejus ⁸⁸⁴ servat cineres (415) (*an.* 801, Jan. 9). Circa idem tempus cathedra Coloniensis per septem annos pastoris expers (416), vastata a Nortmannorum rabie urbe et æcclesiis sanctorum cede et incendio, propiciante demum divinitate, Willebertum suscepit archiepiscopum (417) (*an.* 870). Cujus tempore domus sancti Petri, quæ adhuc ibidem præsto C est, ab ipso et ab aliis compluribus episcopis est dedicata, ubi pridie quam dedicaretur, ingentes demonum strepitus sunt auditi conquerentium se a noto propelli habitaculo.

20. *De Stephano episcopo et Richario.*

Tricesimum nonum habuimus Stephanum (*an.* 901), qui, eo quod Metensis æcclesiæ fuerit canonicus et protomartiris alumnus, de inventione ipsiusquæ cantantur responsoria edidisse dicitur. (FOLCUIN., c. 18.) Verum, ut de incertis taceamus, idem Vitam sancti Lamberti simpliciter antiquitus dictatam (418)

urbani sermonis expolivit facetiis ⁸⁸⁵, et responsoria quæ in sollempnitate ejus cantamus, composuit; scribens ad domnum Herimannum archiepiscopum memorati Willeberti successorem. Idem ipse responsoriorum quæ de sancta Trinitate cantantur auctor fuit ⁸⁸⁶, quod nos quidem ignorabamus, credentes, quod fama habebat, nescio quem Hubaldum ipsorum fuisse compositorem. Sed infra hoc fere decennium, dum aliquæ in armario revolverentur cartulæ, insperato una ex his inventa est a successore prædicti venerabilis Stephani nomine Richario ædita, cujus exemplar, ut fidem astruamus omnibus quicumque hujus rei veritatem scire volunt, non ab ⁸⁸⁷ re credimus huic inserere opusculo; quod in hunc modum continetur:

B 21. ⁸⁸⁸ *Exemplar testamenti in quo testatur Richarius Stephanum condidisse responsoria de sancta Trinitate.*

Omnibus ⁸⁸⁹ sanctam Trinitatem confitentibus, Patrem et filium et Spiritum sanctum, Patrem plenum Deum in se, Filium plenum Deum a Patre genitum, Spiritum sanctum plenum Deum a Patre et Filio procedentem, non tamen tres Deos sed unum Deum, Richarius Tunyrensis æcclesiæ episcopus, gratia vobis et pax a Deo Patre et Filio ejus domino nostro Jesu Christo et Spiritu sancto. Si aliquid utilitatis vel fructificationis in æcclesiasticis rebus nobis commissis ordinare valemus, quantotius accelerare debemus. Idcirco noverit industria fidelium, tam præsentium quamque ⁸⁹⁰ futurorum, quia venerabilis vir, præcessor videlicet noster Stephanus, in honore sanctæ Trinitatis quædam responsoria cum antiphonis nocturnalibus sive matutinalibus necnon vespertinalibus totumque ad plene officium dulcissime modulationis stabilire curavit, credens sibi suæque æcclesiæ liquido profuturum, si illi debitas laudes speciatim deferret, cui nichil addi vel minui potest, quia semper est quod est, cui proprium est quod ⁸⁹¹ sempiternum est, cui idem est ⁸⁹² vivere et intelligere (419). Hanc quoque semitam vestigii suprascripti firmiter incedentes, curavimus quoddam oratorium in æcclesia sancti Lamberti, ubi ipse quiescit, struere, atque in eo allere

VARIE LECTIONES.

⁸⁷⁸ archiepiscopo 1. ⁸⁷⁹ liberavit 4. ⁸⁸⁰ Athanium 4. ⁸⁸¹ justinum 1. Lustinium 4. ⁸⁸² ita. 4. apurum 1. *sed a expunctum*, apurum 2, 3. ⁸⁸³ deest 1. 2. 3. ⁸⁸⁴ esse 1. 2. 3. ⁸⁸⁵ facetus 1. ⁸⁸⁶ reliquis *desunt Ch.* ⁸⁸⁷ ab. 4. ⁸⁷⁸ deest 2. 3. ⁸⁸⁸ præcisum *textum dedit Ch.* ⁸⁹⁰ deest 1. ⁸⁹¹ cui 1. 2. 3. ⁸⁹² deest 4.

NOTÆ.

(412) Obiit Theatgaudus Trevirensis a. 867. Guntharius Coloniensis a. 869. mense Jul. munere episcopali se abdicavit testibus Bert. *annal.* Eodem anno mortuus est Lotharius.

(413) a. 889. *Annal. Lobiens., Folcuin. gest. abbat. Lobiens.* Privilegium donationis Arnulfi regis 15. Nov. 889. Francofurti datum vid. ap. *Miræum* I 650. Ad Nolgeri tempora usque Leodienses episcopi Lobensem abbatiam administrarunt, quod quam male tulerint monachi, vide in *gestis abb. Gemblac. Dachery* II, 762. Cfr. quoque *continuat. Gest. abb. Lobiens* ib, p. 743.

(414) Quæ alii donarint reges, Carolus Crassus,

Carolus Simplex, Zuenteboldus, vide in tabulis eorum ann. 884, 894, 898 datis apud *Chapeav.* I, 160 seqq.

(415) Ex libro Leodiensi commemorationum hæc affert *Chapeaville*: *Quinto Idus Januarii commemoratio fratrum nostrorum presbyterorum domini Franconis episcopi, qui dedit nobis duos mansos in Merhein.*

(416) Anno 863. Guntharius Romam ierat.

(417) *Ann. Coloniens. Mon.* I, 97,

(418) A Godescalco; vid. *Act. Sanct. Septembr. t. V. Hist. litt. Franc. tom. VI, 168.*

(419) Cfr. *Ciceron. Tuscul. V, 38.*

statuentes ⁸⁹³, quamvis a cunctis fidelibus Deus et Dominus, vera et sempiterna unitas, in substantia ubique fideliter adoretur, quia ⁸⁹⁴ una substantia est Pater et Filius et Spiritus sanctus, tamen in honore ipsius sanctæ Trinitatis dedicare maturavimus. Sequitur deinceps cujusdam fundi ad idem altare traditio; unde, ut ⁸⁹⁵ ibidem continentur, luminaria et reliqua divinæ servitutis jugiter adimpleantur sollempnia, quæ hic interponere supervacuum extimavi (420). Actum est hoc Leodii sub die 16. Kalendas Decembris anno Domini 932 ⁸⁹⁶, indictione 5, regnante Heinrico rege gloriosissimo anno 15 ⁸⁹⁷ (421) (an. 932, Nov. 16). Sed ad propositum redeamus. Idem venerabilis vir (FOLCUIN. c. 18) Stephanus nonnulla sanctæ ecclesiæ contulit utilia (422), ex quibus est libellus ille in quo unicuique tempori congruas per totum anni circulum compegit lectiones cum responsoriis, versiculis, et orationibus quas collectas vocant, horis rite canonicis recitandas, scribens memoratum codicem Roperto Meltensium episcopo.

22. Item de Richario episcopo.

Migrante autem illo feliciter ad Dominum (423) (an. 920, Mai. 19), paulo ante dictus Richarius ex abbate Prumiensi nobis episcopus est ordinatus (424) Hic ecclesiam, in qua sanctus Hupertus primum requievit, ampliavit, et in honore apostolorum principis consecravit (425) (an. 922), deputans illic tantam prædiorum, unde usque nunc 30 fratres canonici victus et vestitus habent sufficientiam.

23. ⁸⁹⁸ De aliis episcopis quatuor ⁸⁹⁹.

(FOLCUIN. c. 21.) Hic (426) quadragesimus quadragesimum primum Hugonem ⁹⁰⁰ habuit successorem (an. 945, Jul. 23). Hugoni (427) subrogatus est 42. Farabertus ex abbate Prumiensi (428) (an. 947,

Jan. 24). Post hunc (429) Ratherius, genere nostras, a Veronensi episcopatu primum dejectus (430), in sedem Leodicensis ⁹⁰¹ adsciscitur pontificii 43 (an. 953, Aug. 28). Nec tamen usque in finem vitæ suæ ejus honoris est potitus; nam dum in mores hominum tam scriptis quam dictis inveheretur æquo mordatius, hoc non ferente potentum insolentia, a nostra sede nichilominus dejicitur (431), indultisque sibi aliquantis episcopii ad usum vitæ agellis (432), quadragesimo quarto locum dedit Baldrico (433) (an. 954, Dec. 25.). Cujus Ratherii nonnulla aput ⁹⁰² nos multo sale condita habentur opuscula; hodieque auditorum conscientias acerbe solet confricare (434).

24. De Everacro ⁹⁰³ episcopo.

(FOLCUIN. c. 27.) Baldrico post paucos amministrati ⁹⁰⁴ episcopatus annos defuncto (435), Everacrus ⁹⁰⁵ (436) Cisalpinæ Veronæ ⁹⁰⁶ præpositus, quæ vulgo Bunna dicitur, 45. nobis constitutus est episcopus (an. 959, Apr. 30.), annuente Brunone archiepiscopo, eodemque ut aiunt duce, cujus providentiæ tunc temporis intererat (437) universa hujus regni negotia dispensare, Otone imperatore primo circa alias regni partes occupato. Hic cum eleganti morum probitate, liberali ad prime honestatis scientia, cum jam pridem aput illius temporis nostrates funditus liberale studium cum memoria absolvisset (438), ille scholas per claustra stabilire curavit; quas ipse vicissim non indignum duxit frequentare, lectiones majusculis tradere, si quid minus in lectione intelligerent, benignissime identidem inculcare, spondens, quæ non tam facile paterent intellectu, se eis vel cencies enotare. Si quando autem eum contingeret, aut ad palatium, aut

VARIE LECTIONES.

⁸⁹³ struentes 3. 4. ⁸⁹⁴ quod 4 ⁸⁹⁵ deest 1. 2. 3. ⁸⁹⁶ nongentesimo superscriptum in 1. alio atramento, ⁸⁹⁷ XV 1. undecimo 2. 3. 4. ⁸⁹⁸ deest 2. differt. Ch. ⁸⁹⁹ deest 3. 4. ⁹⁰⁰ deest 3. 4. ⁹⁰¹ Leodensis 4. ⁹⁰² apud 1. aput corr. apud 2. ⁹⁰³ Everhardo 2. Everardus 3. Everaclo 4, Everaclo C. ⁹⁰⁴ administranti 1. 2. 3. ⁹⁰⁵ Everardus 3. Everaclo 4. ⁹⁰⁶ nerone 1. 2. 3.

NOTÆ.

(420) I. e. existimavi.
 (421) Imo 14 annus Heinrici regis currebat.
 (422) Abbas erat monasterii S. Michaelis in pago Virdunensi. Chron. S. Michael. Vird. Mon. IV, 81. D Quæ donatione regum Ludovici Inf. et Caroli Simpl. ecclesiæ comparavit a. 908, 915, vide ap. Chapeav. I, 167. Nostræ consanguinitatis affinis vocatur in dipl. Carol. Simpl.
 (423) XIV Kal. Jun., ut tradit Ægidius et confirmant Necrologia Lambertiani collegii; Foullon Hist. Leod. I, 162.
 (424) De contentione inter Richarium et Hilduinum episcopos a nostro ommissa vid. Flodoardi Annales 920 sqq., Folcuini Gesta abb. Lobbi. c. 19, Joannis X papæ et Caroli regis ep. Bouq IX, 215, 297
 (425) Mense Maio die S. Maximini, testatur Ægidius.
 (426) Obiit x Kal. Aug. Cfr. Ægid. et libr. mort. Foullon I, 167.
 (427) S. Maximini abbati, testibus Flodoardo, cont. Reginon. et Folcuino, dies supremus iv Kal. Febr. in libro Mort. Leod. Chapeav. I, 174 Foullon

169; in Id. April. ab Ægidio traditur.
 (428) Interfuit concilio Ingelheimensi 948.
 (429) Obiit v Kal. Sept. Ægid.
 (430) Liudprandi antap. III, 42, 52.
 (431) In Nativitate Domini Folc. c. 23; cfr. Ruotgeri Vit. Brunonis c. 38.
 (432) De quibus vid. Folcuin. c. 28.
 (433) Nepoti Ragineri comitis Hainoniæ. Leodiensium episcopium subripit, legitur in Annalibus Lobbiens. Mon., II, 210.
 (434) Qui in Leodiensium notitiam pervenerint Ratherii libri vid. ap. Folcuinum, c. 20, 24 et ap. Ægidium Chapeav., I, 177. Ibid., p. 179 de Ratherii codice Lobbiensi.
 (435) XII Kal. Mai. habet Necrol. Leod.; Chapeav., I, 187; xv Kal. Novemb. Ægidius.
 (436) Claro Saxonum sanguine oriundus, ut tradit Reinerus in Vita Everacii, c. 1; Pez. Thesaur. anecd. nov., IV, 3, p. 157.
 (437) Ruotgerum in Vita Brun. c. 38 secutus est.
 (438) Præclaram illam Leodiensium eruditionem jam in Everaclo eluxisse, probant ejus ad Rathe-

ia expeditionem longius ab hac urbe discedere, quos reliquisset scolarum magistros, litteris animare, ipsis crebro duici carmine alludere solebat, adeo quibus præsens congaudere non poterat, utierat imperialibus edictis obnoxius, sepe ab Italia, sepe ⁹⁰⁷ a Calabria, ut caros filios, ad ⁹⁰⁸ studia incendebat. Nec ante a tam præclaro labore destitit, donec multos ex rudibus tam spiritualibus quam sæcularibus disciplinis brevi profectos reddidit. Et, quia paulo ante mentio incidit Calabriae, quiddam ⁹⁰⁹ quod ibidem contigit illo præsente, non pigeat memorare. Imperator cum exercitu longe per agros diffuso Calabriae fines tenebat (439), cum ecce repentinum omnes ingenti pavore solis percussit ⁹¹⁰ deliquium (440) (an. 968, Dec. 22.). Namque, ut ^B audiivi referentem domnum Wazonem episcopum, cum multum diei superesset, vident, deficiente paulatim sole, cum adhuc maturus foret, diem quasi jam vesperscentem nigrescere, et ceu sub noctem greges peccorum a pascuis stabula avesque aviaria petere. Unde nostrates qui ⁹¹¹ ibidem forte tunc aderant, incredibili pavore exterriti ⁹¹², nichil aliud quam diem iudicii putant imminere, et valida armatarum manus, quæ multas urbes egregiis viribus excidisset, multosque rebellantium populos ferro perdomuisset, hanc alienam rutilantibus stellis noctem in tantum expavit, ut incredibili anxietate diversas quasi tutandæ vitæ exquireret latebras. Sic alii vasis vinariis, alii cistis, alii sub carris turpiter sese recondunt; quisque pro ^C lucro vitæ ⁹¹³ computat ⁹¹⁴, si quod pro hac inusitata nocte sibi reperire queat latibulum. Stupet super his prudens antistes non de eclipsi solis cujus naturabiliter factæ optime noverat rationem, sed de irrationabili tot virorum fortium formidine, quos minimo terrori fore suspicabatur hostibus, in quorum medio consederant, si rem naturalem ita timuisse ab illis fuissent auditi. Sicque ut in suis quisque castris parvo ceu putabant, læti discrimine latitabant, singulos ipse circuiens, ignaviæ accusare, innatæ virtutis ammonere studebat, arguens probrose satis, cur ⁹¹⁵, qui his orti fuerint majoribus quorum nemo ullis aliquando rerum asperitatibus suc-

A cubuerit, quique ipsi durioribus sepe superandis assuefacti fuerint, ex hoc naturali solis defectu animis tam facile labefactari potuerint. *Fortissimi, inquit, bellatores, qui per mille periculorum facies tociens egregio vestro nomini insignes rapuistis victorias, surgite, queso, nil timentes surgite, virile robur, quod turpiter dormitantes amisistis, resumite. Pudet naturales elementorum vices horrere. Nil de vite periculo ajitur. nullus de inflicto cum hostili dextra cruor stillat vulnere; innoxie tantum hunc aerem involvere tenebræ, quos paululum post cernitis ⁹¹⁶ illuscescere redintegrato lumine; ceterum in tuto sunt omnia.* Tandem his verbis expergefata vano terrore sopita tot heroum pectora agnoscunt, post paululum, lucidum orbem Phebeæ lampadis (441) sensim in proprium reformari ⁹¹⁷ statum; vident diem terris redditum, quem paulo ante nimis trepidantibus animis spectaverant ablatum; suusque illis horror postmodum jocunde fit ludibrio. Multa idem episcopus a suis sepe perpessus, cum retribuere posset, cum patientia superavit, nullam pro injuria sua volens reddere vindictam. Unde contigit ut, dum cives Leodicenses domum ejus virrupissent, et rubeos Wormacensis vini rivos a monte quo nunc æcclesia sancti Martini (442) sita est, usque in Mosam deduxissent, ille hoc æquanimiter ferens, nullam adversariis pro hac temeritate vicem rependere quesivit. Et quamvis innumeris premeretur molestiis, et multa familiaris rei angustia, quippe qui a ⁹¹⁸ viris militaribus episcopo ⁹¹⁹ appendiciis privatus esset villis, duas tamen nobiscum ⁹²⁰ condidit æcclesias (an. 963), quarum unam in beati Pauli (443), alteram in beati Martini honore consecravit (444), singulis triginta fratres canonicos deputavit, terciam in honore beati Laurentii cœpit, sed non perfecit. Cujus corpus post 12 episcopatus annos terræ est redditum in æcclesia beati Martini (an. 974, Oct. 27) (445).

25. De Nokero ⁹²¹ episcopo.

Substitutus est Everacro ⁹²² 46 Nokerus (446), genere quidem Alamannus (447), sed admodum omni morum elegantia insignitus, paterna dile-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁰⁷ deest 4. ⁹⁰⁸ ab 1. 2. ⁹⁰⁹ quoddam 4. ⁹¹⁰ percussit 3. 4. ⁹¹¹ deest 1. 2. 3. ⁹¹² perterriti 4. ⁹¹³ e. est 4. ⁹¹⁴ reputat 4. ⁹¹⁵ hi addit 4. ⁹¹⁶ cernitis 1. 2. 3. ⁹¹⁷ reformare 1. 2. 3. ⁹¹⁸ deest 1. ⁹¹⁹ episcopo 1d 2. 3. ⁹²⁰ cum deest 4. ⁹²¹ nocheri 3, *semper; copiosior hoc loco textus Ch.* ⁹²² euerardo 3.

NOTÆ.

rium litteræ; Chapeav., I, 190, ex cod. Lobienſi; Opp. Ratherii ed. Ballerini, p. 459, Cfr. Vita Balderici II, ep. Leod., c. 18, Mon. SS. IV, 731.

(439) Boehmer, Regest. Imperat., p. 19.

(440) 968, xi Kal. Januar. luna 28, hora diei 3, habent Annales Sangallens. major. Cfr. Liudprandi legatio 64.

(441) Virgil., Georg. 1, 459; Æn., iv, 6.

(442) Publicus Mons, Publemont, Bouille, histoire de Liège I, 65.

(443) Cfr. Vita Balderici II, ep. Leod., c. 18, Mon. SS. IV, 731.

(444) Ob sanitatem S. Martini ope Turonis recuperatam, ut vult Egidius, qui libellum ab ipso Eve-

racro de miraculo illo conscriptam Chronico inseruit. Chapeav., I, 194. Quem librum supposititium esse docuit Foullon, I, 188. Cfr. Leodiensium canonicorum diploma a. 963 (ita ex reliquis notis chronologicis corrigendum), Martene, coll. 1, 320.

(445) vi Kal. Nov. notatur dies supremus in Necrologio.

(446) A Gerone archiepiscopo Coloniensi mense aprili octavis paschæ et ix Kal. Maii apud Bonnam. Annal. Lobienſ., I, 1. Rotgeri nomen in nummis ejus qui extant legitur, vid. Renesse-Broidbach. Histoire numismatique de Liège, p. 2.

(447) Præpositus fuerat apud S. Gallum Ann. Hildesh. 1008.

etione erga ecclesie filios nostras fieri studuit. Ut enim paucis plurima perstringam, omnia apud nos tam exterius quam interius melioravit et ampliavit, domum sancte Mariæ et sancti Lamberti, sicut in presentiarum est, cum ornamentis, claustro et ædificiis episcopii renovavit, urbem muris dilatavit et reparavit (448). Multa auferens incommoda, plura huic nostre ecclesie contulit commoda, inter quæ miseros Leodicenses liberare studuit a munitissimo et factiosis hominibus semper fecundo Montis Caprarum (449) castello. Quod quam damnose fuerit ipsi Leodio, haut longe hinc distantes fidelibus oculis subjectæ attestari possunt ejusdem oppidi⁹²³ ruinæ. Erat enim, præter naturalem ex situ⁹²⁴ loci munitionem, ædificiis editioribus exstructum, tribus ecclesiis (450) ornatum. In quarum una 12 presbyteri ad serviendum Deo erant deputati, ad quorum usus respiciebant de adjacentibus villis nonnullæ decimarum partes, et præterea quorundam ex integro agrorum usufructus. Quæ omnia quum post ipsius oppidi excidium (451) in suas⁹²⁵ suæque⁹²⁶ ecclesie utilitates posset retorsisse⁹²⁷, quippe qui et antistes ejus dioceseos foret, et in palatio Ottonis tercii adhuc pueri inter primos consiliarius esset (452), simul ut a loco suo invidiam facti transferret, maluit sedem regiam (453) honorare his quæ prius ad memoratum oppidum erant appenditia. Unde et in oratorio sancte Mariæ, quod est Aquisgrani, quantas illic antea inerat numerus clericorum, tantumdem adauxit ibidem⁹²⁸ Deo servientium, sibi suæque credens sufficere ecclesie, si fideles ejus tantum liberos esse liceret a molestissima improborum hominum, qua eatenus vexabantur, oppressione, cujus tota erat causa ejusdem oppidi refugium.

26. *Quam sapienter cujusdam potentis cupiditatem eluserit*⁹²⁹.

Studuit vir idem præclarus, in providendo filiorum salutis linceos habens oculos (454), ab his cau-

tamen esse, quæ aliquo modo posteris noxia esse poterant. Unde in uno quod refero (455), et insidie humane malitie prudenter obviavit, et magnificentiam Creatoris devote honoravit. Erat in hujus urbis editissimo loco (456) spacium quod talis videretur capax esse ædificii, unde reliqua urbs ab ejusdem arcis habitatoribus violenter posset inpugnari⁹³⁰. Hujus ædificandi copiam cum quilibet in armis præpotens expetisset, quasi inde totam urbem et universas episcopii facultates contra hostiles insidias defensaturus, intellexit prudens antistes versutam hominis nequitiam, et si quod petebatur annueret, rem omnem in contrarium esse vertendam, ita plane ut qui defensionem promississet ecclesie, ipsi episcopo vim inferret, clerum et populum opprimeret, postremo cuncta illuc appenditia⁹³¹ sibi pro libito diriperet, hac perniciose fretus munitione. Assumpta ergo evangelici serpentis astucia, vultu quidem quasi benignissimas ejus precibus aures accommodaret, pro tempore simulavit, corde autem quomodo domestici hostis obviaret insidiis altiori consilio deliberabat, cum interim differendo rem usque in quemlibet certum diem, hominem jam in spem potiundæ voluntatis adductum suspendit. Nee multo post, accersito archidiacono eidemque⁹³² majoris ecclesie præposito, nomine Rotperto, secreto dolos occulti pervasoris aperit. Suadet, monet, immo jubet, ut faxit ibidem potius fundari ecclesiam in honore victoriosissime crucis, cujus virtute magis quam omnibus⁹³³ mortaliis armis seque suaque omnia tata esse posse certum teneret; atque ut ejusdem ecclesie ante præscriptum diem maturet fundamenta locari, propensius indicit; præbet⁹³⁴ insuper ad hoc maturandum larga satis impendia, spondens profecto quæ ille ad hæc aut nollet aut non posset impendere, se in nullo necessario illi defuturum auxilio. Ille autem boni præsulis artibus instructus, ante conditum

VARIE LECTIONES.

⁹²³ oppidi corr. oppidi 2. ⁹²⁴ exitu 1. 2. 3. ⁹²⁵ suis. 1. 2. 3. ⁹²⁶ deest 1. ⁹²⁷ retrorsisse. ⁹²⁸ deest 3. 4. ⁹²⁹ totum pene caput recisum apud Ch. ⁹³⁰ impugnari. ⁹³¹ appendentia. ⁹³² que in 1. alio stramento additum; eodemque 4. ⁹³³ omnium 4. ⁹³⁴ jubet 3. 4.

NOTÆ.

(448) Laudes Notgeri vide ap. Fulcuinum, c. 29, quas posterius his versibus qui apud Ægidium leguntur, incluserunt:

*Legia, lege ligans cum prælatis sibi leges,
Notgerum Christo, Notgero cetera debes.*

Cfr. quoque Gozechini epist.; Mabill. Anal. vet. 444; Histoire litt. de France, VII, 208. Qualis fuerit Ecclesie Leodicensis status paulo ante Notgeri obitum patet ex Heinrici II privilegio anno 1006 conscripto; Chapeav., 1, 212. Vide ibidem alia privilegia Notgero data et Fisen. Hist. Leod., 1, 168, seqq.

(449) Chèvremont.

(450) S. Mariæ, S. Joann. apost. et SS. Cosmæ et Damiano erant consecratæ, ut habet Ægidius.

(451) Non ante annum 987 factum, quo ab exercitu Theophanu imperatricis obsidebatur castellum.

Cfr. Wilmans, Otto III, 46. Quomodo castellum expugnatum sit, vid. in Hist. Sanct. Laurentii Leod., Vit Notgeri, c. 6.

(452) Donationes quædam Notgero ab Ottone a. 997 factæ sunt in recompensatione videlicet servitii avo patrique meo et mihi exhibiti, et devotionis quam in eo præ omnibus promptam ad exequendam voluntatem meam et justitiam semper reperi; sunt verba Ottonis in tabula, a. 997. Chapeav., 1, 210. Fidelitatis nostre promptissimus exequutor in alio Ottonis III diplomate vocatur ibid. Vide quoque Gerberti ad Notgerum epistolas 30, 39, 42, 49, 66, 67.

(453) scil. Aquisgrani.

(454) Horat., Serm. 1, 2, 90.

(455) Cfr. Hist. S. Laurentii Leod., Vit Notgeri, c. 7.

(456) in Publico monte, medius inter SS. Petri et Martini collegia; Fisen. Histor. Leod., I, 150.

diem æcclesiæ in honore sanctæ crucis fundamenta ibidem locare studuit, beneficium quod ex dono episcopi tenebat, illuc destinavit, voto insuper addens quicquid de suo vel haberet vel habiturus esset. Verum ubi impio jam dicto pervasori comperitum est eo loci fundari æcclesiam, ubi arcem sibi vana spe futuram ⁹³⁵ sponderat, non sine multis querelis atque conviciis recurrit ad episcopum; illum perfidiæ accusat et fraudis Alemannicæ qui sententiam mutasset, atque ubi ipse domum postulasset, ibi fallax promissor æcclesiam fundari mandasset. Episcopus autem contra magis ut morem gereret armipotens ⁹³⁶ personæ, quam deservire volens fataliæ, diu manet in dissimulando ejus rei conscientiam; atque ad satisfaciendum ei, cujus moribus habebat deservire, in tali temporis necessitate, ipso præsentem, memoratum accersiri jussit præpositum, quid struat, qua spe, qua fiducia, cujusve jussu hoc cœperit ⁹³⁷, non sine multa quasi indignatione rogat. Ille autem cum summa humilitate, nullo temeritatis studio, pro nullius odio ⁹³⁸, immo hoc ob Redemptoris ejusque reverendæ crucis impensius optinenda suffragia, ad ⁹³⁹ hoc sese esse adductum respondet. *Terram, inquit, ibidem inveni vacuum per multos annos alicujus utilitatis immunem; visum est mihi illam æcclesiæ sanctæ crucis, cujus et fundamenta struere cœpi, maxime esse idoneam. Quod si ⁹⁴⁰ aliter vestræ, domne præsul, sedet sententiæ, sive placet domus Dei fundamenta in prædonum commutari refugium, nil mea intererit ⁹⁴¹ bonæ voluntatis; si qua est eam me, merces mihi a Deo non deerit. Si quis autem ne hæc æcclesiæ in honore Dei consummetur ⁹⁴² obstiterit, super hoc peccati immunis [esse] non poterit.* Audiens hoc episcopus, jam sedato vultu, quasi iram reprimens: *Si quid aliud, inquit, ibi cœpisses, pro certo id frustra esset, fidesque amico promissis inconvulsa maneret. At nunc quandoquidem salvator crucis suæ vexillo hunc locum per te destinare voluit, quod cœpisti inconcussum conservabimus, immo quæ poterimus supplementa suppeditabimus. Injuriam namque Creatori inferimus, si posthabito ⁹⁴³ eo ⁹⁴⁴ spem vanæ salutis in armis hominum posuerimus.* Ita profecto dolus ejus qui jam rapina animi pervaserat æcclesiastica, laudabiliter satis splendida, admodum non fraude, sed industria pontificis compescitur. Ædificium æcclesiæ cum claustro et congruis pro loco officinis consummatur ⁹⁴⁵ eademque in honores sanctæ crucis dedicata, agris et decimis donatur;

A unde 15 fratribus victus et vestitus solatia penderentur.

27. *De ecclesiis sancti Dyonisii et sancti Joannis.*

Alia nichilominus ipsius amminiculo condita est ecclesia a Nithardo custode majoris ecclesiæ in honore beati martyris Dyonisii. In qua primum quidem 20 aggregati ⁹⁴⁶ sunt canonici, procedente vero tempore additis decem in tricenarium ipsorum numerus excrevit. Ipse vero præterea suo nomine ecclesiam in honore beati Joannis evangelistæ construxit (457) et dedicavit, 30 fratres canonicos ad serviendum Deo ordinavit, fundos a se adquirentes unde sufficiens illis victus et vestitus esset, deputavit, corpusque suum, quod et factum cernimus, ibidem sepeliri mandavit.

B 28 ⁹⁴⁷. *Quanta illi cura erga educandos pueros fuerit.*

Maxima illi circa educandos pueros erat sollicitudo, eosdemque cum æcclesiasticis disciplinis instruendos, adeo ut quocumque vel ad proxima vel ad loginqua loca (458) pergeret, scolares adolescentes, qui uni ex capellanis sub artissima non aliter quam in scolis parerent disciplina, secum duceret, cumque his librorum copiam ceteraque arma scolaria circumferri faceret. Sicque fiebat ut quos plerumque rudes et illiteratos a claustro abduxisset, et ipsos quos prius magistros habuerant, in litterarum perfectione redeuntes superarent. Sed vereor ne hujuscemodi se tueantur exemplo, qui escolaribus alis in curias regum et episcoporum querunt erumpere, et, disciplinæ jugum detrectantes levitati animum dare contendunt, quos ego ⁹⁴⁸ felices judicaverim, si in nullo ab istius exempli disciplina exorbitaverint. Nam si nunc temporis inter strepitus curiarum studia bonarum arcium haut secus quam in claustri ⁹⁴⁹ quiete constiterit valere, de remissiori ad arciores discendi viam non negamus convolari debere. Sin autem longe est res e contrario, immo quia ⁹⁵⁰ est, cesset ultra lasciva ætas falsas instabilitati suæ causas prætere, quia quod in tranquillitate claustri neglexit, verum est quod nequaquam in tumultuantis seculi turbine possit assequi, quamque ⁹⁵¹ o si nostris temporibus tam aurea possent revocari secula, ut in capellis tam imperatoris quam episcoporum nil magis appeteretur quam cum litterarum studio morum disciplina! At nunc quia ⁹⁵² longe res est contra, nos quoque ad nostram Notkerum revertamur.

VARLÆ LECTIONES.

⁹³⁵ deest 3, 4. ⁹³⁶ armipotens 1, 2, 3. ⁹³⁷ cœperit 1, 2. ⁹³⁸ studio corr. odio 1. ⁹³⁹ ab 1, 2, 3. ⁹⁴⁰ deest 1, 2, 3. ⁹⁴¹ interit 1, 2, 3. ⁹⁴² consummaretur 4. ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ejus 1, 2, 3. post vocem dolus falso omissum. ⁹⁴⁵ confirmaatur 4. ⁹⁴⁶ duodecim congregati 3, 4. ⁹⁴⁷ deest 2. Omnino differt Ch. ⁹⁴⁸ sic 4, 5. 1. ergo 2, 3. ⁹⁴⁹ clustris 1, 2, 3. ⁹⁵⁰ quod 4. ⁹⁵¹ quamquam 4. ⁹⁵² quod 4.

NOTÆ.

(457) Monasterium S. Joannis in Insula noviter ante civitatem constructum in privilegio Ottonis III, die 9 April. 997, dato legitur; Chapeav., I, 210.

(458) Anno 989 e. g. Romam iter fecit. Ann. Laubiens. Mon., IV. Cfr. Vita S. Adalberti, c. 22, ibid.

29. *Qui et quales sub eo coahuerint* ⁹⁵³.

Cum ad honorem æcclesiæ suæ tam diligenter et ingenuos et eos qui essent ex fidei familia æcclesiæ, quorum nonnullos sepe a prægnantibus etiam expostulasset matribus, tam diligenter alendos esse censeret, tunc aliarum nichilominus filios æcclesiarum, qui sibi a studiosis committerentur coepiscopis sive parentibus, gratanter suscipiebat. Multique tantam apud eum Deo donante assecuti sunt perfectionem, ut idonei rectores fierent animarum. Ex illis enim multæ æcclesiæ se gavisæ sunt pastores habere, quarum Salzburgensis æcclesia archiepiscopum habebat Gunterum, Cameracensis duos alterum alteri succedentem, Ruothardum (459) et Eclewinum ⁹⁵⁴ (460) Wirdunensis Heimonem, Tullensis Hezelonem, Trajectensis Adebaldum, licet a multis præterea non episcopis, qui similiter sub eo coaluissent, quamplurimæ correctæ sunt æcclesiæ. Ex quibus Durandus postea noster episcopus Bavenbergensem ⁹⁵⁵ æcclesiam religionis et arcium liberalium disciplina illustravit, Otbertus cum aliquibus aliis secum hinc abductis vitam Aquensium clericorum, perniciosæ contagio licentiæ retro depravatam, ad sanctam religionis, in quantum potuit, normam reducere studuit ⁹⁵⁶. Quid dicam de Hupaldo, qui, dum adolescentulus a scolari disciplina hinc aufugisset, Parisius venit, canonicis sanctæ Genovefæ virginis adhesit, in brevi multo scolarium instruxit? Ubi cum aliquamdiu moraretur, interim videlicet cum a domno Notkero episcopo nesciretur, tandem canonica episcopalis sententiæ executione compulsus est redire; digressusque inde, prosequentibus eum cum multo fletu amicis in brevi sibi conciliatis, studii ⁹⁵⁷ et moralitatis nonnulla ibidem reliquit vestigia. Contigit autem non multo post Notkerum episcopum, ut conciliaret amicitias inter Ruopertum Francorum regem et imperatorem nostrum Heinricum Parisius devenire (461), cum ⁹⁵⁸ memorate beatæ Genovefæ virginis canonici ad eum devotissime concurrerunt, humillime petentes ut in anno per unum mensem Hubaldo aput eos manendi copia daretur. Episcopus autem bonum testimonium de conversatione canonici gratanti animo accipiens, illis quidem, ut si cum eis tres menses morari vellet, ultro concessit, illum autem huc rediens gratia et donis muneratum, ad virtutem amplius accendit. Qui postea sub Baldrico Pragam

A Boemiæ civitatem transmissus, cum nonnulla ibidem Christianæ religionis documenta dedisset, ad nos cum maximo honore remeavit. Multi præterea sub tanto patre enutriti, religione et studiis liberalibus diversa illustrare loca, cum in suo ⁹⁵⁹ quidem loco quicquid ubivis studii vel religionis esset, vigere adlaboraverit. Idem prudenti consilio prædia æcclesiæ in tres ⁹⁶⁰ æquas porciones divisit, quarum unam suis et successorum usibus, alteram Deo servientibus per æcclesias et per monasteria, tertiam his qui miliciam exercerent concessit. Multosque consilii et bonarum arcium studiis informatos vitæ et moralitatis suæ imitatores reliquit, qui quas ⁹⁶¹ videre noticia discipulorum de magistri elegantia nequaquam sinit dubitare.

B 30. *Quod mitis fuerit humilibus, terribilis superbis.*

Erat enim pauperibus mitis, superbis, divitibus terribilis, bonis quibusque mansuetus, iniquis et factiosis hominibus metuendus, potentibus venerabilis, mediocribus amabilis, admirabilis sapientibus, indoctis eruditor clementissimus, senum atque debiliū baculus, juvenum et adolescentium corrector studiosus, providus in consilio, circumspectus in facto, clarus in eloquio, discretus in silentio; quem summi proceres, antistes, dico, Romanæ urbis, pariterque imperator, tanto honore duxerunt ⁹⁶² ut alter eorum, papa videlicet, in dicceptionibus præsulū Cisalpinorum vice sua sequestrum (462), sepe esse jusserit, imperator vero in disponendis regni negotiis primum habuerit. Hic tanti habitus extrinsecus, talis erat interius, qui numquam nec in se ⁹⁶³ nec in aliis familiariter sibi adherentibus torpori locum esse voluerit, dum ipse cum clericis evolvendis atque iterandis divinæ Scripturæ paginis jocundissime intentus, laicos nichilominus adolescentes, quibus alendis sua seorsum erat disciplina, ætati et ordini suo congruis artibus implicaverit. His et talibus insistens laboribus pater venerandus, 36 inreprehensibiter in episcopatu exegit annos (463), (an. 1008, apr. 10) multosque nequaquam a nobilitate suadegeneres reliquit filios. Quorum nonnullos nos vidisse meminimus, inter quos piæ memoriæ domnus Wazo velut Lucifer inter minores stellas enituit. Qui cum in ipsius capella primo quidem minimus et fere abjectus librorum abbaci ⁹⁶⁴ que gerulus coaluerit, succedente paulatim valentis ingenii progressu, tandem ad regendas majoris ⁹⁶⁵ æcclesiæ scholas, ipso domno Rothero

VARIE LECTIONES.

⁹⁵³ *haud pauca desunt Ch.* ⁹⁵⁴ Herluinum 4. ⁹⁵⁵ banimbergensem 2 baumberg. 3 Bamveberg. 4. ⁹⁵⁶ *deest* 1. ⁹⁵⁷ studui 1. ⁹⁵⁸ tum 4. ⁹⁵⁹ solo 2, 3. ⁹⁶⁰ *sic.* 4. ut ves. 1, 2, 3. ⁹⁶¹ quos qui 4. ⁹⁶² duxerint 1, 2, 3. ⁹⁶³ uise 1. 2. ⁹⁶⁴ abacis 4. ⁹⁶⁵ majores 2. 3.

NOTÆ.

(459) Chron. Camerac. I, 101.
(460) Leodiensem antea archidiaconum. Ibid., I, 110.
(461) Sine dubio paulo ante colloquium ab imperatore et Rotberto rege ad Mosam institutum anno 1006; de quo vide diploma Mabillon. Annal. ord. S. Benedicti, IV, 185; cfr. Thnagmari Vita

S. Bernwardi, c. 41 et Hist. S. Laurentii Leod., Vit. Norg., c. 10.

(462) Idem quod Papiæ *equester* vel *æquester* qui certaminibus *medius* intervenit, per quem utraque pars *rectam fidem* sectatur.

(463) In die mortis Id. April. consonant Nec rolog. Leod. et Ægidius, Cfr. Annal. Quedlimb.

episcopo jubente, evolavit. Cujus exemplis imbutus et doctrinis instructus, adjectis insuper propriis ex divino munere virtutibus, nostris quoque magistrum representare studuit temporibus. De quo suo in loco, quantum Deus donaverit, laus dicere habemus.

31. De Balderico episcopo.

Quadragesimus septimus episcopatum suscepit Baldericus, generis et morum nobilitate insignitus. (464) Qui cum in pluribus sepe rebus boni antecessoris inniti contenderet ⁹⁶⁶ vestigiis, tum in æcclesiis honorandis Dei earumque rebus agendis magnificus fuisse habetur, adeo ut nullam æcclesiam vel monasterium in episcopatu præterierit (*Vita Balderici*, c. 3), quod non aliquo vel agrorum vel decimarum usufructu donaverit (465). Et, licet excrecente fratrum aliorumque propinquorum numero, in multas particulas dividendæ hereditatis angustia, carnaliter timeri posset consanguineæ posteritati, maluit tamen ex prædiis suis magna ex parte æcclesiam et pauperes Christi facere heredes. Unde contigit ut Pannardum oppidum, alodium suum, majori æcclesiæ ad usus fratrum, et æcclesiam ad sustentandos victu 24 ⁹⁶⁷ egenos condonaverit, cum præterea comitem Arnolfum (466) cum uxore nobilissima Liutgarde ad hoc exortando adduxerit, ut liberis orbatæ æcclesiam sibi pro animarum remedio heredem facerent. Ejus tempore Gerhardus Cameracensis æcclesiæ episcopus (467) cum fratre suo Godefrido monasterium Florinense (468), in honore sancti Johannis Baptistæ constructum, et commoda satis pro modulo suo prædiorum parte honestatum, matri Domini sanctoque Lamberto martiri contradidit (469). Cui monasterio, ne quit Deo ibidem servientibus minus suppeteret, idem domnus Baldricus episcopus duas ex sese gratantissime addidit æcclesiis (470). Ipse præsentem sancto Heriberto Coloniensi archiepiscopo, a beato antecessore Notkero constructam domum sanctæ Mariæ sanctique Lamberti dedicavit, cum dehinc tertia die æcclesia (471), quam vir gloriosus Godescalcus majoris æcclesiæ præpositus ex alodiis suis, unde 12 canonicis fratribus victus et vestitus sufficiens foret, dotavit (an. 1015),

A Oct. 28). Videns autem quia, pro mediocritate loci ab antecessoribus constructæ sufficerent 8 æcclesiæ canonicæ religionis, dignum duxit etiam monasterium struere, ubi arctior vita sub beati Benedicti regula duceretur, ut eorum mens qui ibidem inessent, eo magis studio orationis esset intenta, quanto a secularium curarum turbine esset libera. (c. 19, 20, 29, 27). Cœpit ergo fidei devotione in honore beati Jacobi apostoli locare fundamenta monasterii (an. 1016), cujus criptam, in quo nunc ipse corpore requiescit, cum perfecisset, et in honore beati apostoli Andreæ dedicasset, pauca ad opus Deo inibi famulantium prædia constituit, reliquum opus semiplenum et non altius quam usque ad fenestras, die occupante extrema, dimisit; et ipso die eademque hora qua prælium apud Flardenges (472) committebatur, in quo maxima nostratum cedes facta est, vitale ⁹⁶⁸ flatum exhalavit (an. 1018. Jul. 29).

32. De Wolpodone ⁹⁶⁹ episcopo.

Huic 48. vir Domini Walpodo successit. Qui apud Ulterius Trajectum (473) sub religiosis admodum patribus in æcclesiasticis claustralis vitæ adolevit disciplinis, quibus postea, de bono discipulo optimus magister effectus, subditorum vitam exercere studuit. Et, licet præpositus factus exteriorum curam suscepisset ⁹⁷⁰, ad prime tamen regendis interioribus constanter invigilavit, et se ipsum quidem ante omnia suavissimo Christi jugo subjiciens, alios secum intra angustæ illius vitæ ⁹⁷¹ oras, quæ ad vitam ducit (*Matth.* vii, 14.), tam exemplis quam documentis cohibebat. Senioribus filium, juvenibus fratrem, adolescentibus patrem exhibebat, quorum lasciviam ⁹⁷² ætatem hinc arctiori disciplina reprimebat, hinc ipse per se sacræ Scripturæ lectionibus erudiebat; nullusque alicui locus evagandi, aut quoquam a sanctæ religionis tramite exorbitandi sub eo locus erat.

33. Qualiter episcopus factus vixerit.

Hunc ob eximie vitæ meritum imperator Henricus miro karitatis affectu amplectebatur; qui et eundem invitum ab claustrali quiete abduxit, et secum in capella aliquandiu commorari voluit. Hujus ergo episcopatus ⁹⁷³ sede pastore viduata, inspi-

VARIE LECTIONES.

⁹⁶⁶ contendere studuerit 4. ⁹⁶⁷ sic 1. 4. *Ch.* xxxiv, 3. 4. ⁹⁶⁸ vitalem 4. ⁹⁶⁹ wolbone 2. 3. wolbone 4. ⁹⁷⁰ suscipisset 1. ⁹⁷¹ ita *elog.* *Wolbod.* vitæ 1. 2. 3. 4. ⁹⁷² lasciviam 2. 3. ⁹⁷³ episcopatu 1. 2. 3

NOTÆ.

(464) Radispone antea vicedominus. *Annal.* Hildesh. 1008, frater Gisleberti comitis de Los, ut ipse testatur in litteris De ecclesia S. Jacobi a. 1016 conscriptis. *Mart. et Durand.* coll. II, 377.

(465) Heinrici II imp. donationes quasdam a. 1008 factas vide *Chapeav.*, I, 224, 225.

(466) Lassensem.

(467) Hujus nominis primus.

(468) Florennes. *Cfr.* *Chron.* Camerac. et Atreb. III, 13, et litteras Arnulfi Remensis archiepiscopi a. 1012 datas, ap. *Fisen*, I, 171.

(466) *Auct. Gembl. ad Sigeb. Mon.*, VI.

(470) *Æcclesiam de Liers juxta Leodium et S.*

Mariæ in Rovera, adnotavit Ægidius.

(471) S. Bartholomæi. *Hist.* S. Laurent. Leod., *Vit.* Balderici. c. 2.

(472) Vlaerdingen.; *Cfr.* *Alpert. de divers. temp.*, II, 21; *Thietmar.*, VIII, 13, iv. Kal. Aug. notatur dies supremus in *Necrolog.* *Stabulensi msc.* et apud Ægidium.

(473) *Æcclesiæ S. Martini præpositus.* *Hist.* S. Laurentii Leod., *Vit.* Wolbod., I. Si Reinerum sequeris in *Vita Wolbodonis*, *Act.* SS. April., II, 857, sqq., claræ nobilitatis gente Flandriæ ortus erat episcopus.

ra te ⁹⁷⁴ ut credimus Deo, huic beato viro nec opianti, immo amarissime flenti, ejusdem regendi securus curam committit (an. 1018.). In cujus nimirum gradus culmine nil de prioris ⁹⁷⁵ vitæ statu remittere, immo rigore intentiori corpus institit edomare, ne, ut ait apostolus, aliis prædicans ipse reprobis efficeretur (*I Cor.* ix, 27.) Nam præter certissimam qua sub oculis superni iuspectoris ⁹⁷⁶ afflicto corpori inperitabat disciplinam, jejuniorum et vigiliarum impiger executor extitit. Nil illi dulcius erat, quam si cui ⁹⁷⁷ itidem ⁹⁷⁸ cordi esset explorare; quorum aliquos si quando ⁹⁷⁹ aut in angulis aut circum altaria invenisset, hos magni pendere et donis honorare consueverat, nullum a quo Deum timeri sciebat negligere ⁹⁸⁰, a quo autem Dei servitus negligeretur, nullius momenti ducere. **B** Eidem, statura procero, non ex carne sed ex ossium mole venerabilis inerat corpulentia, cui dupla quam cuilibet exili corpore refectio esset necessaria; ut videmus in hominibus ejusmodi. Quod ⁹⁸¹ tamen corpus suum tali magnitudine vastum cybario pane atque aliis cibis communioribus longe citra saturitatem ⁹⁸² reficiebat, et lauciora quidem et exquisita quæ sibi apponerentur manibus, ac si ea in momento esset voraturus, contrectans, nichil de his sibi indulgere volebat, sed omnia pauperibus distribuebat, se gulosum, se edacem esse accusans, qui necdum multorum vel secularium parvitatem assequi posset, licet, ut dictum est, longe minus quam immenso ⁹⁸³ corpori sufficeret victus acciperet. Enimvero cum in mensa sibi parcissimus, pauperibus esset humanissimus, tum alias ⁹⁸⁴ nichilominus cujuscumque modi egenis largitor erat tam proflus, ut quæcumque sibi ipsi posset fideli furto subtrahere, nihil pene sibi retinens, per manus pauperum omnia Christo reddere non cessaret. Unde plerumque pallia, tapetia, vel quælibet episcopii ornamenta contra pauperes, qui ea nocturnis horis a domno præsule acceperant, precio quo possent a camera-riis redimi opus erat. Quid de vigiliis et orationibus, quibus exequendis adeo studiosus erat, ut *multas hibernas noctes insomnes continuaret, sanctorum limina circueundo et pauperum manus, qui sese per nota viarum diverticula divisissent, largiter replendo?* Attestari solet quidam de his qui fami- **D** liarius sibi adherebant, quod inter lavandum pedes

A ejus frigore et glaciali viarum asperitate adustos viderit, ut ex usu ejusmodi deambulationis sanguinem ab interioribus elicatum in utroque pede constaret occaluisse.

34. *Quid placaturus imperatorem Heinricum fecerit* ⁹⁸⁵.

Iratum contra se imperatoris Heinrici animum placaturus, consilio suorum aliquantum pecuniæ contraxerat, quam ut eidem ⁹⁸⁶ pro gratia ejus ⁹⁸⁷ offerret, Coloniae occurrere deliberaverat (474) (an. 1020.) Set subinde retractans animo cur non potius daretur largitori omnium, in cujus manu corda sunt regum: offenso cœlorum dominatore, frustra terrenum principem placari; itemque Creatore placato, quantumlibet sublimati hominis minas contemni debere; cœpit ipsa qua in crastinum profecturus erat nocte quæ collegerat fideliter dispergere, et inter eundum adeo expendere omnia, ut ne unam quidem ex memoratæ pecuniæ summa ad placandum principem sibi retineret siliquam. Itaque fama, quibusdam deferentibus, ad aures imperatoris præcurrerat ⁹⁸⁸, episcopum Walpodonem ad conciliandam sibi gratiam ipsius non parvam auri argentique copiam coegisse ⁹⁸⁹; cum ecce, expectans quando hæc ad cameram suam afferretur, iterum audit deputatam sibi ut, crediderat ⁹⁹⁰, pecuniam pauperibus esse distributam. Et licet in aliis sane perfectum aliqui ⁹⁹¹ contendant hunc orthodoxum virum contra avariciam minus consuluisse, in hoc tamen facto venerabilis episcopi æquitatis contra se ipsum censuram tenuit. Et qui, si carnales sequeretur affectus, succensere ⁹⁹² habebat, ex splendido ⁹⁹³ illo suo contemptu unde eum amplius amaret invenit, suamque vanam potentiam in hac parte a bono sacerdote derisam esse oppido gavisus est. Sicque magis celebre hujus nomen episcopi nichil largiendo in aula regia est effectum, quam aliorum quorumque præsulum, qui, creditas sibi spoliantes æcclesias, mimos cæterosque palatinos canes ditare contendunt, ipsique scurrilibus stultiloquio et turpissimis circa reges adulationibus inservire non erubescunt. Hujus veteris novique morbi antiestes hic noster omnino immunis, male blandientis seculi lenocinia fortiter calcabat, ad cœlestia toto corde suspirabat, et per duos semis annos quibus in episcopatu vixit (475), præter spontaneam qua cor-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁷⁴ insperante 1. 2. corr. inspirante 3. 4. ⁹⁷⁵ ita 4. et *elog.* Wolbod. peioris 1. 2. 3. ⁹⁷⁶ in pectoris 1. 2. ⁹⁷⁷ sicut 4. ⁹⁷⁸ aliis addit 4. ⁹⁷⁹ aliquando 4. ⁹⁸⁰ negligere 2. 3. ⁹⁸¹ qui 4. ⁹⁸² saturnitatem 1. 2. 3. ⁹⁸³ ita 4. et *elog.* Wolbold immensum 1. 2. 3. ⁹⁸⁴ aliis 4. ⁹⁸⁵ f. iratum 3. 4. ⁹⁸⁶ eidem post Coloniae 4. ⁹⁸⁷ ei 3. 4. ⁹⁸⁸ percurrerat 3. 4. ⁹⁸⁹ collegisse 3. 4. ⁹⁹⁰ credideret 1. 2. ⁹⁹¹ aliquid 3. ⁹⁹² succendere 3. ⁹⁹³ spendido 1.

NOTÆ.

(474) Wolbodonis tempore unam Heinrici II. imp. habemus tabulam, Coloniae die 18 Febr. 1020 scriptam; Böhmer Regest., p. 61; Heinerus, Vit. Wolbod., c. 8 hoc natalitii Christi Coloniae factum esse scripsit, sed repugnant Annales Hildesh., quibus locis imperator Nativitatem Domini illis tempo-

ribus celebravit docentes.

(475) *Sedit episcopo ter denis mensibus legitur in Vita Wolbodonis brevissima, Latinis, Gallicis et Teutonicis versibus conscripta; Latinos dedit ex codice S. Laurentii Chapeav., I, 256.*

pus servituti subicere non cessabat afflictionem, continua stomachi infirmitate laboravit, eoque magis animæ vires roborans, erga subditos tam monitis quam exemplis æcclesiasticis rigorem auxit disciplinis. Multique a levitate, quam retro fuerant sectati, ad gravitatem morum conversi, inniti vestigiis sanctitalis ejus sunt conati.

35. *De vocatione ejus.*

Celebratis, ut solebat, in spirituali jocunditate paschæ diebus (an. 1021, Apr. 2), sentit se vocante Deo ad perhennis paschæ gaudia invitari, cum ingravescente quidem morbo præmortua ulterius non valens sustentare membra, spiritum cælo intentum psalmodia et divinæ legis meditatione roborabat, vilibus stramento et superjecto nudus incumbens cilicio, fratresque, qui sibi assistebant, saluberrima exhortatione contestans ut eam, quam sibi instare cernerent, horam præsentis exemplo reformidare discerent. Cumque idem sepius iterasset, conversus ad Johannem archidiaconum, postea præpositum, ipsi identidem inculcabat, neminemque a foribus domus in qua jacebat arceri volens, omnibus admissis sui morientis præbebat spectaculum, ut tanto cuique sua caro in pulverem redigenda vilesceret, quanto abjectius hanc in episcopo emori viderent. Nec defuere interim antiqui illius draconis insidiæ, qui, more suo explorare volens si quid suum in egrediente sancta anima inveniret, propter vestigia jacentis astitit. Quem ille visum agnovit, mox orando cum aspersione aquæ benedictæ repulit: *Nequaquam, inquit, o sceleratissime tenebrarum accola, donante Deo tibi præda ero; nullam partem habiturus cum sinistris, lucis mansione fruiturum me confido cum dextris.* Orat

A deinde circumstantes, sine intermissione psallere pro sui exitus expectatione, ipse incipiendis psalmis antiphonas, itemque finiendis collectas inponens; et ut hoc efficacius vel potius posset, os et linguam vicina jam morte siccata aqua infusa madefieri jubebat. Tandem oblata Salvatoris crucifixi imagine, capud suum ejusdem petit admoveri vestigiis, et inter salutandum et inexplebili dulcedine adosculandum crucifixo Domino, cujus imaginem foris amplectebatur, reddidit spiritum (476) (an. 1021, Apr. 21) Ad cujus corpus in beati Laurentii martiris monasterio tumulatum (477) quicumque ex fide petunt, diversi generis languorum medicinam inveniunt, ejusque meritorum apud Deum efficaciam tum ex me ipso, tum ex aliis sum expertus, quorum nota fides et auctoritas de rei gestæ veritate non sinit dubitare. Quæ nos huic opusculo inserere devitavimus, partim quia ad alia festinamus, partim quia de relato miraculorum nondum pervulgato dijudicari devitamus, sed posteris fideliter scribenda relinquimus (478).

36. *De Durando episcopo.*

Quadragesimus nonus subrogatus est Durandus (479) (an. 1021), natus quidem ex humili genere, servorum memorati Godescalci præpositi, sed admodum pollens nobilitate ingenii. De quo fertur quod, cum idem dominus suus manus sibi dare vellet, ut mos est, et sacramentum facere, cum magna reverentia de sede episcopali eidem assurrexerit et hoc fieri humiliter recusaverit, asserens se potius servum domino suo debitam servitutem exhibiturum

37. *De Reginhardo episcopo.*

Huic defuncto (480) et apud Sanctum Laurentium tumulato (481) successit Reginhardus (482) (an. 1025,

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁴ que deest 3. 4. ⁹⁹⁵ psalmodia 4. ⁹⁹⁶ inculcare cepit 3. 4. ⁹⁹⁷ suum ingrediente 1. 2. s. egrediente 3. 4. in egrediente Ch. ⁹⁹⁸ ita 1. Ch. *elog. Wolb.* licet 2. 3. 4. ⁹⁹⁹ deosculandum 4 Ch. ¹⁰⁰⁰ deputavimus corr. devitavimus 1. deputavimus 3. 4. ¹⁰⁰¹ quod 4. ¹⁰⁰² sic. 4. ipsi Ch. ejusdem 1. 2. 3.

NOTÆ

(476) xi Kal. Mai., Necrol. Stabuleuse, Necrol. Leod. et Ægidius.

(477) Auratis litteris hoc habetur exaratum epistaphium:

*Ingens carnis honor, sed morum gratia major
Præsulis officio te locat et solio.*

*Sensit dives, egens, ut eras ad singula præsens,
Istis unde salus, his fuit unde cibus;*

*Hic eadem cunctis adsunt nunc viscera nobis
Hicque salutiferum excolimus tumulum.*

Hæc apud Reinerum in libello Descriptoribus ecclesiasticis, I, 3; Pez. Thes. anecd., IV, 3; et apud Ægidium. Clarissimi episcopi depositionem in plus quam triginta Martyrologiis se reperisse adnotatam observat Molanus in Natal. sanctor. Belgii.

(478) Miracula Wolbodonis, præter Reinerum et Ægidium, anonymus quidam post a 1454 scripsit. Act. SS. April., II, 862. De sepulcro Wolbodonis a. 1656 aperto vid. eod. loco. Orationem metricam ad Wolbodonem ex codice S. Laurentii edidit Chapeav. I, 257.

(479) De Durando vid. Hist. S. Laurent. Leod., et Reineri Vitam Wolbodonis, c. 17-19. Act. SS. April., II, 861, ubi malam apud posteros famam eum non effugisse legimus. Cfr. quoque Anselm., c. 29.

(480) xix Kal. Febr. obiit ex Necrolog. Stabulensi; x Kal. Febr. habet Ægidius ex Necrologio Leodiensi, quem diem cum anno 1025, ut legitur in Annalibus Leodiens., non cum a. 1024 in Ann. Laab. notato conjungendum esse docet privilegium Conradii II de bonis Ecclesiæ vi Non Oct. 1024, in civitate Legia Durando episcopo datum. Chapeav., I, 264. Epistola in Berengarium Turonensem quæ ibidem sub Durandi nomine legitur, a Theotwino Wanonis successore esse conscriptam satis constat. Cfr. Mabillon., vet. analect., p. 446.

(481) Hos versus a Stephano, abbate S. Laurentii, sepulcro inscriptos servavit Ægidius:

*Durandus jacet hic, qui paulo plus tribus annis
Tungrensem rexit nobiliter cathedram.*

*Pauperis in nido patrimonii natus et alius
Ingenio summos evolat ad proceres.*

*Quos tulerat dominos hisdem famulantibus usus
In theatro mundi fabula quanta fuit?*

*Septima lux urnam fundentis in orbe fluebat,
Cum faceret rebus triste vale senior.*

Alium nescio quem diem mortis satis obscure inuere videtur Stephanus.

(482) Simonia episcopatum adeptus, si Hist. S. Laur. Leod. sequeris.

Jan. 14), qui conlitteralis (483) archiepiscopo Heriberto, eximie sanctitatis viro, perfectionem in ecclesiasticis assecutus fuerat disciplinis; a quo et praelatus canonicæ apud Veronam, quæ usitatus Bunna vocatur, institutæ, eandem strenue pluribus annis rexerat. Hic bonis bonus, perversis studio erat molestus, mitem sese pauperibus, asperrimum quoque iniquis exhibebat divitibus. Ejus tempore non parva exulum copia ex occidentali ¹⁰⁰³ regione in hanc urbem confluit, qui patriam et dulcia arva linquentes (484), ut ipsi ferebant, prædis et incendio in solitudinem redacta, parvulos suos miserabiliter circumferentes, ab ignotis gentibus stipem mendicare cogebantur. Horum cottidie concurrentium turba cum aliquantum gravis esset indigenis cibos manu et arte querentibus, propter coemendi panis angustiam, qui tantæ plebi minus posset sufficere, hic domnus episcopus ad concives nostros paterna usus est ammonitione, ut unusquisque hujusmodi egenis studeat ¹⁰⁰⁴ pro posse misericordiam impendere, qui ¹⁰⁰⁵ autem aliquid largiri nequeat, vel nullam eis molestiam inferat; humanam mentem horum exemplo tangi debere, quod similis casus quandoque ingrueret ¹⁰⁰⁶ vicissitudo, non aliter sibi ab eisdem forsitan panem expetitur iri. Ut ¹⁰⁰⁷ ejus misericordiæ, quam populo suggererat, prior exemplum

A præberet, trecentos (485) ex eis stipe sua alendos suscepit, et ad similia pietatis opera pro posse explenda alios accendit. Hic in ecclesia beati Bartholomei apostoli ad duodecim canonicos, qui ibidem prius inerant, ex bonis a se acquisitis 8 addidit; et inter alia quæ fecit insignia, pontem super Mosam magno sumptu extruxit (486) (an. 1026), monasterium sancti Laurentii renovavit (487), prædis auxit, et triginta monachos sub abbate, qui adhuc superest (488), vivere regulariter constituit, ipsumque monasterium Pilgrinum archiepiscopum consecrare fecit (489); ubi etiam post obitum suum (an. 1037, Dec. 5) (490) locum sepulturæ accepit (491).

38. De Nithardo episcopo.

Hujus in loco successit Nithardus (492), custos majoris ecclesiæ, a clero et populo unanimiter electus. Is juvenis ætate, moribus senior, quatuor semis in episcopatu degens annos, in tam brevi tempore magnum ornatum, quem apud nos fas est cernere, nostræ addidit basilicæ (493), in qua defunctus (an. 1041, Aug. 16) postea adeptus est sepulchrum (494).

39. De domno Wazone episcopo ¹⁰⁰⁸.

Hujus episcopi Vitam quæ librum Anselmi claudit, dedimus ad annum 1048, Patrologiæ tom. CXLII, col. 725.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰³ orientali Ch. ¹⁰⁰⁴ studeant 1. 2. ¹⁰⁰⁵ ut 4. ¹⁰⁰⁶ ita 4. ingruere 1. 2. 3. ¹⁰⁰⁷ ita 4, Ch. et 1. 2. 3. ¹⁰⁰⁸ deest hoc caput ap. Ch.

NOTÆ.

(483) Canonicus Coloniensis. Reineri Vit. Regin., c. I, ap. Pez IV, 3.

(484) Virgil., Ecl. 1, 3.

(485) Mille ducentos fuisse Hist. S. Laurentii Leod. auctor affirmat.

(486) Cfr. Dewez, Histoire de Liège. Brux., 1822, I, 38. Librum quem nuper edidit Polain, Histoire de Liège, non vidi.

(487) Ann. Leodienses.

(488) Stephanus. Obiit 1061; cfr., Hist. S. Laurentii

(489) Anno D. 1034, ind. II, anno episcopatus Reginardi X, Pilgrino archiepiscopo Coloniensi et Joanne Portuensi episcopo præsentibus, monasterium consecratum esse testatur Rupertus in Hist. S. Laurentii Leod.

(490) Episcopum anno 1037 obiisse docet, præter Annales Laubienses et Leodienses, lamina plumbea in tumulo Reginardi a. 1569 aperto inventa, in qua teste Fisen, Hist. Leod., I, 180 hæc verba legebantur: *Ego Reginardus, Leodiensis episcopus, excessi de vita anno ab incarnatione Domini millesimo trigesimo octavo, indict. quinta, Nonis Decembr. et sepultus sum in basilica S. Laurentii, quam adjuvante Deo construxi.* De indictione V tenenda, i. e. 1037, vid. infra c. 49.

(491) Duplex exstat sepulchralis inscriptio; unam his versibus inclusam servavit auctor Hist. S. Laurentii:

*Huic domus hæc index, hæc ejus tota supellex,
Nec minor indicio cultus episcopio.*

C Tollitur hic Nonis perfunctus forte Decembris,
Par et ei introitus par erat et reditus.

Anno Domini 1036 obiit dominus Reginardus venerabilis Leodiensis episcopus. Alteram Everlini abbatis præter eundem auctorem habent Reinerus et Ægidius:

Flos, decus Ecclesiæ, præsul, speculumque sapiæ

Hic, Reginarde, jaces, corpore jam cinis es.

Nos quia frumenti satias pinguedine dulci,

Pascua sint cæli centuplicata tibi!

Te rapit a tenebris mundi lux quinta Decembris,

Splendeat in requie Sol tibi justitiæ. Amen.

(492) Nizo aliis vel Nitho, Reginardi nepos, in cujus diplomate foundationis hæc leguntur: *Nizo majoris ecclesiæ thesaurarius ex prosapia mea.* Mabill., Ann., IV, 442.

(493) *Pro assiduo et fideli servitio quo patri nostro nobisque multum fideliter servivit* ab Henrico III comitatum Haspinga Ecclesiæ Leodiensi acquisivit a. 1040. Cfr. quoque supra II, 28. Chapeav., I, 279.

(494) Anno Incarnationis dominicæ 1042, indictione X, XVII Kal. Septemb. obiit Nithardus Leodiensis episcopus. Accuratius hanc in inscriptionem laminæ plumbeæ ex sepulcro erutæ a. 1568 reddidit Foullon., I, 225. quam Chapeaville I. I. Consentiant Ann. Laubienses et Leodienses; XIX Kal. Sept. legitur in Necrolog. Stabulensi. Quatuor semis anni 1041, minime 1042 indicant, quod confirmatum vide ab ipso Anselmo, c. 50.